

Таълимда инновацион технологиялар

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ
«ИСТЕЪДОД» ЖАМЃАРМАСИ

Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А.

ТАЪЛИМДА
ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

(таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий
тавсиялар)

Ишмухамедов Р. Абдукодиров А. Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар).-Т.: Истеъдод, 2011.- 180 б.

Ушбу қўлланма талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш жараёнида тренинглари, очик мунозаралар, яққа, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлашни ташкил қилишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳамда таълим муассасаларида фаолият курсатаётган профессорўқитувчиларни педагогик жараёнга тайёрлаш масалаларига бағишланган услубий тавсиялар ва маслаҳатларни ўз ичига олган. Шу билан бир қаторда, рисолада ўқитувчилар учун таълим-тарбия жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқув-тарбиявий машғулотларни ўтказиш услубияти бўйича намуналар, дарсга кириш ва уни таҳлил қилиш техникаси ҳамда таълим муассасаларида ўтказиладиган турли тарбиявий машғулотлар орқали миллий маросим ва тадбирларни ўтказиш бўйича услубий тавсиялар, шуниндек, таълим муассасаларида ўтиладиган «Педагогик технологиялар» курсларида фойдаланиш имкониятини берадиган тақдимотлар материаллари берилган. Қўлланмада келтирилган педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган машғулоти жараёни услубиятини ҳар бир профессорўқитувчи ўзи ўқитаётган фани ва предметининг мазмуни, мақсади, шунингдек, шароити, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ўзгартириши ёки ўқитиш жараёнида келтирилган технологиялар асосида ўзининг муаллифлик технологияларини яратиши ва улардан фойдаланиши мумкин. Ушбу қўлланма Ўзбекистан Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамгармаси ҳузуридаги Масофали ўқитиш марказининг тингловчилари, таълим муассасаларининг раҳбарлари, ўқув-тарбиявий ишлари бўйича раҳбар муовинлари, мутахассислик йўналишлари бўйича услубчилари ва профессорўқитувчиларига мўлжалланган.

Кириш

Хар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётий зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул*қилиниши билан узлуксиз таълим тизими орқали замонавий кадрлар тайёрлашнинг асоси яратилди.

Маълумки, узлуксизлик ва узвийлик таълим тизимда ортиқча такрорийликка чек қўйиб, аввало, жамиятнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиради, қолаверса, давлатнинг ижтимоий ва илмий - техник тараққиётини такомиллаштириш омили сифатида ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишини таъминлайди. Педагогик технологияларнинг ривожланиши ва уларнинг ўқув-тарбия жараёнига кириб келиши, шунингдек, ахборот технологияларининг тез алмашинуви ва такомиллашуви жараёнида хар бир инсон ўз касбий тайёргарлигини, маҳоратини кучайтириш имконияти яратилади.

Узлуксиз таълим чуқур, хар тарафлама асосли таълим-тарбия бериш, мутахассис кадрлар тайёрлашнинг турли шакл, усул, восита, услуб ва йўналишларининг мукамал уйғунлигидан иборатдир. Узлуксиз таълим сифатини турли компоненталар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, муайян усуллар ва услубларнинг таълим жараёнига оқилона татбиқ этилиши таъминлайди.

Таълимнинг барча босқичларига оид умумий педагогик ва дидактик талаб талаба (ёки ўқувчи)нинг дастурий билим, тасаввур ва кўникмалари асосида **муस्ताқил ишлаш** самарадорлигини такомиллаштириш, илмий фикрлашга, ўқув фанига қизиқишини кучайтириш, касбий билимларини чуқурлаштириш, назарий ва амалий машғулот мобайнида уларнинг фаоллигини оширишдан иборатдир. Жаҳон педагогик тажрибаси, замонавий педагогик технологияларининг талаба (ёки ўқувчи)ларни фанларга қизиқтиришга, уларнинг мустақил ишлашда фаолликларини оширишга имконияти чексиз эканлигини тасдиқламоқда.

Таълимнинг бугунги **вазифаси** ўқувчиларни кун сайин ошиб бораётган ахборот - таълим муҳити шароитида **мустақил равишда фаолият кўрсата олишга, ахборот оқимидан оқилона фойдаланишга ўргатишдан** иборатдир. Бунинг учун уларга узлуксиз равишда **мустақил ишлаш имконияти ва шароитини яратиб бериш** зарур.

Ўзбекистан Республикаси демократии, ҳуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бораётган бир пайтда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи хар томонлама ривожланган баркамол инсонни тарбиялашдан иборатдир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарти замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривож асосида кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимининг амал қилишига эришишдир.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга ошириш узлуксиз таълим тизимининг тузилмаси ва мазмунини замонавий фан ютуқлари ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда туб ислохотларни кўзда тутди. Бунинг учун, аввало, таълим тизимининг барча шаклдаги муассасаларида таълим жараёнини илғор, илмий-услубий жиҳатдан асосланган янги ва замонавий услубиёт билан амалда таъминлаш лозим. Ёш авлодга таълим-тарбия беришнинг мақсади, вазифалари, мазмуни, услубий талабларига кура фан, техника ва илғор технология ютуқларидан унумли фойдаланиш бугунги таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол фуқаро бўлиб етишишини кўзда тутди. Шахе эса, узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси, иштирокчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахе таълим хизматларининг ишлаб чиқарувчиси сифатида билим ва тажрибани талаба (ёки ўқувчи)га узатишда, моддий ишлаб чиқариш муҳити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва хизматлар кўрсатиш соҳаларида иштирок этади. Шу сабабали, таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим дастурлари асосида тайёрлашдан иборат. Таълим муассасаси ўсиб келаётган шахсни ўқитиш жараёнида уларга таълим олиш шароитларини яратди. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимга эҳтиёжлари ва қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришнинг йўналтирилган бўлиши ўқитувчи фаолиятининг масъулиятини оширади. Таълим муассасаси ўқитувчисининг малакаси махсус ва педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши, шунингдек, таълим-тарбия хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим.

Таълимнинг самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлишини ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёргарлик қурган ва ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик технологияларни ва интерфаол усулларни биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдаланиш қоидаларини биладиган ўқитувчилар керак. Бунинг учун барча фан ўқитувчиларини янги педагогик технологиялар ва интерфаол усуллар билан қуроллантириш ва олган билимларини ўқув-тарбиявий машғулотларда қўллаш малакаларини узлуксиз ошириб бориш лозим.

Ўзбекистан Республикаси Президентининг «Истеъдод» жамғармаси Масофали ўқитиш марказида 2004 йилдан эътиборан олий, ўрта махсус, касб - ҳунар ва умумий ўрта таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш ва истикболли профессор-ўқитувчилар учун 40 соатга мўлжалланган

«Инновацион технологиялар» мақсадли малака ошириш курси (шу жумладан, ушбу курс бўйича масофали ўқиш) амал қилмоқда.

Дастлабки тўрт йил мобайнида ўтказилган педагогик тажрибалар натижаларида курснинг дастури такомиллаштирилиб, қайта ишланиб келинмоқда. Бугунги кунда ушбу дастур орқали ўқитувчиларнинг мақсадли малака ошириши мазкур Марказда давом эттирилмоқда. **«Инновацион технологиялар»** курси бўйича ўз малакаларини ошириб кетган 2200 га яқин профессор-ўқитувчи (шу жумладан, олий, ўрта махсус, касб-хунар, умумий, қарбий таълими соҳаларидаги)ларнинг курс, унинг мазмуни, ўқитилиши ва бераётган самараси ҳақидаги фикр-мулоҳазалари Марказ фаолиятини ижобий баҳолашга тўла асос бўлмоқда.

Ушбу қўланмада **«Инновацион технологиялар»** курсининг дастури на машғулотида фойдаланилаётган услубларнинг мазмуни ва қўлланилиш тартиблари, таълим муассасаларида олиб бориладиган тарбиявий ишларни: ўтказилаётган миллий маросимларни, ўқув-тарбиявий машғулотларни кузатиш ва таҳлил этиш йўллари, шунингдек, замонавий педагогик технологиялар ҳамда интерфаол дарсларда ижодий равишда фойдаланиш мумкин бўлган такдимотлар материаллари келтирилган.

Қўланманинг шакли, мазмуни бўйича барча фикр-мулоҳазаларингизни миннатдорчилик билан қабул қиламиз.

Манзил: 100003, Тошкент ш., Мсцмуджон Ғофуров кўчаси, 171.

Муаллифлар

*Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан
ажратиб бўлмайди - бу шарқона қараш,
шарқона ҳаёт фалсафаси*

И.Каримов

I БОБ. «ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАХСУС КУРСИНИНГ ДАСТУРИ

**Дастурнинг асосий мақсади ва тингловчиларнинг билим,
кўникма ҳамда малакаларига қўйиладиган талаблар**

Ўзбекистан Республикаси демократик, ҳуқуқий ва фуқаролик жамиятини қуриш йўлидан бормокда. Республикамизда амалга оширилаётган ислохотларнинг бош мақсади ва ҳаракатга келтирувчи кучи - ҳар томонлама ривожланган баркамол инсондир.

Мамлакатимиз ривожланишининг муҳим шарты замонавий иқтисодиёт, фан, маданият, техника, технология ривожы асосыда кадрлар тайёрлашнинг такомиллашган тизимини яратишдан иборат.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни амалга оширишда узлуксиз таълим тизимининг тузилмасы ва мазмунини замонавий *илмий фикрлар ютуқлари* ва ижтимоий тажрибага таянган ҳолда *туб ислохотлари кўзда тутилган*. Бунинг учун, аввало, узлуксиз таълим тизимининг барча шаклдаги таълим муассасаларида таълим жараёни сифатини таъминловчи илғор илмий-методик жиҳатдан асосланган услубларни амалда қўллаш лозим. Фан, техника ва илғор технология ютуқларидан фойдаланган ҳолда ёш авлодга таълим ва тарбия беришнинг мақсад, мазмун, услуб ва воситаларини илмий жиҳатдан таъминлаш педагогика фанининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Кадрлар тайёрлаш соҳасыдаги давлат сиёсаты узлуксиз таълим тизими орқали шахснинг ҳар томонлама баркамол бўлиб етишишини кўзда тутати. Шахе узлуксиз таълимда ва кадрлар тайёрлашда таълим хизматларининг истеъмолчиси ҳамда ишлаб чиқарувчиси сифатида намоён бўлади.

Шахе таълим хизматларининг ишлаб чиқарувчиси сифатида таълим жараёнида билим ва тажрибани талаба (ёки ўқувчи)га узатиш, ишлаб чиқариш моддий муҳити шароитида, шунингдек, фан, маданият ва таълим хизматларида иштирок этади. Республикада шахсларга ўз ижодий салоҳиятини амалга ошириш учун мутахассислик таълим дастурини танлаш ҳуқуқи берилган. Олий таълим узлуксиз таълимда муҳим ўринни эгаллайди. Олий, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълимлари асосыда узлуксиз таълим тизимининг мустақил тури ҳисобланади ва Ўзбекистан Республикасы «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»га мувофиқ амалга оширилади. Ушбу ҳужжатларда олий таълимнинг белгиланган вазифаларидан бири юкори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим касб-хунар дастурлари асосыда

тайёрлашдир. *Олий таълим ўқитувчисининг фаолияти шахсни тарбиялаш жараёнида таълим-тарбия олиш шароитларини яратиш, унинг цириёжларини қондириш ва қобилиятларини очиги ҳамда ривожлантиришга нўналтиришган бўлиши лозим.* Олий мактаб ўқитувчисининг малакаси махсус на педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: "Нима учун ўқитиш керак?", "Қандай ўқитиш керак?" деган саволларга жавоб топиши зарур. Бу жавоблар педагогика фанининг асосий қоидалари ва қонуниятларига мое ҳолда талқин қилиниши, шунингдек, таълим хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим. Педагогиканинг муҳим муаммоларидан бири ўқитувчининг мутахассислиги ва фаолиятининг асосини ташкил этиш шарт бўлган педагогик жараён назариясини ишлаб чиқишидир.

Ёш педагоглар мутахассислик бўйича мавжуд билимларидан ташқари ўқув жараёнига кадам қўяр эканлар, педагогик ва психологик билимлар, технология ва ўқитиш методикаларига дойр зарур педагогик билимларни эгаллаган бўлишлари керак. Ана шуларни эътиборга олган ҳолда, ёш педагогларнинг малакасини оширишда асосий масалалар қуйидагича белгиланади:

- ўқитиш жараёнининг самарадорлигини таъминловчи педагогик малакаларни шакллантириш;
- ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, гуманитар билимларни англашга йўналтирилган янги касбий тафаккурни шакллантириш;
- ўқитувчи фаолиятининг методологик асоси сифатида педагогик билимлар тизимини эгаллаш;
- ўқитувчиларнинг касбий фаолиятларига яқинлаштирилган услублар тизими сифатидаги ўқитиш технологиясини эгаллаш.

Ҳозирги кунда таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш иқтидорли педагог ва илмий кадрларда юқорида саналган малака ва кўникмаларни ҳосил қилиш мақсадида ушбу дастур ишлаб чиқилди.

Асосий мақсад. Республикаимизнинг таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган ёш истикболли педагог кадрларга замонавий педагогик технологияларни ўргатиш, педагогика ва психология фанларига оид билимларини янада мустаҳкамлаш ва олган билимларини ўқув - тарбия жараёнига қўллай олишга ўргатиш, шунингдек, уларга педагогик маҳорат сирларини очиб беришдан иборат.

Тингловчиларнинг билим ва кўникмаларига қўйиладиган талаблар. Тингловчилар ўзлари ўқитаётган талабаларининг руҳиятларига мое равишда мулоқотда бўла олиш, замонавий педагогик технологияларни эгаллаш ва ўқув-тарбия жараёнида қўллай олиши керак. Тингловчиларда замонавий педагогик технологияларнинг ўқув-тарбия жараёнидаги ўрни, улардан фойдаланиш, шунингдек, «Ақлий ҳужум», «Тармоқлар» (Кластер) усуллари, «Бумеранг», «Скарабей», «Чархпалак», «Резюме» ва шу каби технологиялар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари ва уларни ўқув-тарбия жараёнига қўллай олишлари лозим.

Асосий тушунчалар. Шахе, технология, педагогик технология, интерфаол услублар, педагогик маҳорат, «Кластер» технологияси, «Ақлий

хужум» услуги, муаммоли таълим, «Тарози» технологияси, муаллифлик технологияси, синетик технология.

Ўқитиш жараёни 5 кунлик жадал интерфаол тренинг кўринишида амалга оширилади. Курс 40 соатга мўлжалланган.

«Инновацией технологиялар» курсининг дастури ва мавзулари

1-мавзу. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва ўқитувчига қўйиладиган талаблар (2 соат).

Олий мактаб ривожининг янги босқичи. Олий мактаб шаклланишининг асосий тамойиллари. Олий мактабда таълим жараёни. Давлат таълим стандартлари, олий мактабнинг ўқув режалари. Олий мактаб ўқитувчисининг касбий-педагогик фаолияти. Олий мактаб ўқитувчиси шахсига қўйиладиган талаблар. Ўқитувчининг педагогик қобилияти. Педагогик қобилиятлар гуруҳи. Уқиш ва ўқитиш бўйича қобилиятлар. Тарбия жараёнига йўналтирилган педагогик қобилиятлар. Репродуктив, адекватив, локал модуллари. Модул тизими.

2-мавзу. Ўқитувчининг фаолияти ва педагогик маҳорати (2 соат).

Педагогик мулоқот қобилиятлари. Коммуникатив қобилиятлар. Олий мактаб ўқитувчиси фаолияти турлари. Ўқув педагогик фаолиятлар. Ўқитувчининг илмий-тадқиқот фаолияти. Назарий ва амалий фаолият. Ўқитувчи педагогик фаолиятининг конструктив, ташкилий, гностик ва коммуникатив каби таркибий қисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг педагогик маҳорати. Педагогик маҳоратнинг асосий омиллари. Педагогик маҳоратнинг инсонпарварлик, касбий билимлар, педагогик қобилият, педагогик техника каби таркибий қисмлари.

Олий мактаб ўқитувчисининг ташқи қиёфаси, педагогик муносабати, ўз-ўзини бошқариши, нутқи, маданияти ва уларни эгаллаш йўллари. Олий мактаб ўқитувчисининг фаолиятига қўйиладиган баҳо даражаси - педагогик квалиметрия. Олий мактаб ўқитувчиси фаолиятининг педагогик жиҳатлари.

3-мавзу. Олий мактаб ўқитувчисининг инновацией фаолияти назарияси ва хусусиятлари (2 соат).

Инновацион жараённинг ҳаёт цикли концепцияси. Инновацион жараёнларнинг шакллари. Инновацион педагогик тушунчалар. Хусусий янгилик, шартли янгилик, маҳаллий янгилик, субъектив янгилик. Инновацион жараён тузилмаси. Олий мактаб ўқитувчиси инновацион фаолиятига акмеологик ёндашув.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шароитлари. Инновацион фаолиятнинг асосий вазифалари. Инновацион фаолиятларнинг моҳиятлари. Инновацион фаолиятларга асосий тавсифлар. Ўқитувчининг инновацион фаолиятга тайёргарлиги.

4-мавзу. Олий мактаб ўқув жараёнининг ўзига хос хусусиятлари (2 соат).

Олий мактабда ўқитишни ташкил қилишнинг шакл ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар. Олий мактабда ўқитиш шакли ва услубларини синфларга ажратиш. Маърузаларнинг дидактик шакллари, амалий машғулот, машқ, семинар, лаборатория машғулоти ва мустақил ишлар. Олий мактабда ўқитиш услублари ва уларни таснифлаш. Анъанавий на ноанъанавий, ривожлантирувчи ва интерфаол ўқув машғулотлари.

5-мавзу. Педагогик технологиянинг илмий, назарий ва амалий асослари (4 соат).

Педагогик технология тушунчаси. Педагогик технологиянинг асосий назибалари. Педагогик технология даражалари. Умумий педагогик технология. Хусусий технология. Модул технологияси. Педагогик технология тузилмаси.

6-мавзу. Олий мактабда муаммоли таълим (4 соат).

Муаммоли ўқитишнинг мохияти. Муаммоли вазият ва уни яратиш. Муаммоли вазият белгилари ва ўқув муаммоси. Шартли муаммоли ўқитиш. Муаммоли таълимнинг асосий услуби. Муаммоли семинарлар. Муаммоли амалий машғулотлар. Анъанавий, ривожлантирувчи ва эвристик таълим.

7-мавзу. Ўйин технологиялари (4 соат).

Ўйинли фаолият. Ўйин тузилмаси. Ўйин модификацияси. Имитацион ўйинлар. Ролли ўйинлар. Ишбилармонлик ўйинлари. Психодрама ва социодрама (ижтимоийдрама) ўйинлари. Баҳс ўйинлари. Баҳс-мунозара турлари: эвристик, манткий, авторитар, танкидий, демагогик, прагматик.

8-мавзу. Мураккаб вазиятларни қўллаш технологияси (4 соат).

Вақтинча чегарапанганлик технологияси. Тўсатдан тўхтатиш технологияси. Янги вариант турлари технологияси. Ахборот таъминот технологияси. Ахборот етишмовчилик технологияси.

9-мавзу. Таълимнинг интерфаол стратегиялари (12 соат).

«Аклий хужум» услуби. Тўғридан-тўғри жамоавий «Аклий хужум» услуби. «Ақл билан ишғол қилиш» услуби. Ижодий масалаларни ҳал қилиш технологияси. «Қора қути» услуби. «Кундаликлар» услуби. «6х6х6» услуби. Синетик (фильмотека) технология. Муаммонинг қўйилиши. Изланиш мақсади. Масалаларни ҳал қилиш, аналог. Тўғридан-тўғри, шахсий, рамзий, ҳаёлий-фантастик изланишлар. Танкидий тафаккур технологиялари. Танкидий жараённинг таҳлили. Чақирик, фикрлаш, тафаккур юритиш босқичлари. Дебатлар технологияси.

10-мавзу. Муаллифлик технологияси (4 соат).

Педагогик ҳамкорлик технологияси. Таълимнинг жадаллаштирилган технологияси. Таълимнинг табакалаштирилган технологияси. Яккама-якка таълим технологияси.

«Инновацион технологиялар» курсининг кундалик мавзулар тематикаси

«Инновацион технологиялар» курси беш кунлик интерфаол ўқитиш жараёни модул асосида ташкил этилган ва унинг ҳар бир кунига аниқ белгиланган мақсад қўйилган бўлиб, аниқ кафолатли натижага эришиш, назорат ва баҳолашга йўналтирилган. Қуйида «Инновацион технологиялар» курси бўйича кунлик мавзулар ва уларнинг қисқача мазмунларини келтирамиз:

1 - кун мавзуси: **Таълимда инновация**

1-машғулот	Контакт. Тингловчиларни интерфаол семинарнинг иш тартиби, режа ва дастури билан таништириш. Интеллектуал коммуникатив ўйин: ўқув гуруҳи билан танишиш. Тушунчалар тахдили услуби. Блиц-сўров (ўйин). Таркатма материал. Якка ва кичик гуруҳда ишлаш. Машғулот тахдили.
2-машғулот,	Маъруза-суҳбат. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». «Таълим тўғрисида»ги Қонун. Ўзбекистан Республикасида таълим мазмуни. Таълим турлари: анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, масофали, муаммоли, дастурлаштирилган, турли даражали, модул тизимли, лойиҳалаштириш (лойиҳа услуби), эвристик, интерфаол таълим; катталар таълими, информал таълим, расмий таълим, норасмий таълим. Ўқитишнинг шакл ва услубларига қўйилган замонавий талаблар. Таркатма материаллар ва слайдлар билан ишлаш. Жамoa бўлиб ишлаш.
3-машғулот	« Зинама-зина » технологияси . Даре - ўқув жараёнини ташкил этишнинг асосий шакли. Даре тузилиши ва турлари. Анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи, муаммоли, эвристик дарелар, уларнинг ўхшашлиги ва фарқлари.
4-машғулот	« 3x4 » технологияси . Намунавий ёки очик дареларнинг ахамияти, уларнинг оддий дарелардан фарқи. Дарсларга кириш ва уларни тахлил қилиш техникаси. Видеофильм томоша қилиш: умумий ўрта (ёки олий) таълим мактаб ўқитувчиси дарсидан лавҳалар томоша қилиш, тахлил қилиш.

Ўқув куни якунида «Таълимда инновация» мавзуси бўйича «БББ-билардим, билиб олдим, билмоқчиман» услуби бўйича уйга вазифа берилади.

2 - кун мавзуси: **Ўқув жараёнида педагогик технология**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзунини ёдга олиш, тахлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	Маъруза-сухбат. Педагогик технологиянинг илмий-назарий асослари. Педагогик технология даражалари. Педагогик технологияни синфларга ажратиш. Ўйинли технологиялар. Муаммоли ўқитиш технологиялари. Тарқатма материал.
2-машғулот	«Лойиха» технологияси. Уқув жараёнини лойихалаш. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	«Резюме» технологияси. Танқидий тафаккур технологиялари. Тарқатма материал. Кичик гуруҳларда ишлаш.
4-машғулот	«Муаммо» ёки «Кўприк» технологияси. Муаммонинг ечимини топиш. Якка тартибда, кичик гуруҳда ва жамоа бўлиб ишлаш.

Ўқув куни якунида «Ўқув жараёнида педагогик технология» мавзуси бўйича «Метаморфоза» услуги бўйича уйга вазифа берилади.

3 - кун мавзуси: **Ўқитувчи фаолиятида инновация**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзунинг ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	Сухбат-мунозара. Уқитувчи шахси ва унга қўйиладиган талаблар. Уқитувчи фаолияти ва турлари. Уқитувчининг инновацион фаолияти. Уқитувчининг инновацион фаолиятига акмеологик, креатив ва рефлексив ёндашув. Уқитувчи фаолияти ва педагогик маҳорати. Педагогик маҳорат компонентлари.
2-машғулот	Бошқарув педагогикаси. Уқитувчининг аудиториями бошқариш маҳорати. «Чархпалак» технологияси.
3-машғулот	«Бумеранг» технологияси. Уқитувчининг ўқув жараёнини ташкил этишга инновацион ёндашуви. Тарқатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш. Назорат иши.
4-машғулот	«Лабиринт» технологияси. Уқитувчининг педагогик маҳорати. Ўқитувчи фаолияти ва ўқув жараёнида учрайдиган педагогик низолар, вазиятлар ва муаммоларни ечиш усуллари. Давра гуруҳида ишлаш. Видеотренинг. Даре жараёнида ўқитувчи фаолияти.

Ўқув куни якунида «Ўқитувчи фаолиятида инновация» мавзуси бўйича «3^0Т-таҳлил» услуги бўйича уйга вазифа берилади.

4-кун мавзуси: **Ўқув-тарбия жараёнида инновация**

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, кечаги мавзунинг ёдга олиш, таҳлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1-машғулот	Сухбат-мунозара. Жамоавий иждий иш педагогик технология сифатида. Жамоавий иждий иш методикаси ва уни амалга ошириш: педагогик максадга мувофиқлик, биргаликда лойихалаш, ишни тайёрлаш, ишни олиб бориш, тахлил этиш. Жамоавий иждий ишларнинг шакллари: фестиваллар, эстафеталар, тренинглар, байрамлар, мавзули кечалар, танлов ва шоулар, дискотека ва ш.к.лар. Блиц-сўров (ўйин) - оғзаки ёки ёзма. Видеофильм томоша қилиш: Оммавий жамоавий иждий иш (умумтаълим ёки олий таълим муассасаси мисолида).
2-машғулот	Тренинг. «САН-самарали, ахлоқли, назокатли». Амалиётдаги жамоавий иждий ишни танлаш ва лойихалаштириш услубияти. Жамоа ва кичик иждий гуруҳларда ишлаш.
3-машғулот	Роллик ўйин: рассом, сценарист, безатувчи, муҳаррир, режиссёр. Жамоавий иждий ишни тайёрлаш услубиёти. Таркатма материаллар. Кичик иждий гуруҳлар фаолияти
4-машғулот	Такдимот. Жамоавий иждий иш ва иждий гуруҳлар ишининг такдимоти. Фикр ва мулохазалар. Натижаларни эълон қилиш.

Ўқув кунни якунида «Ўқув-тарбия жараёнида инновация» мавзуси бўйича «САН - самарали, ахлоқли, назокатли» технологияси асосида уйга вазифа (иждий иш) берилади.

5-кун мавзуси: Педагогик квалиметрия

Кечаги кун мавзуси бўйича уйга вазифани кўриб чиқиш, ёдга олиш, тахлил этиш, баҳолаш ишлари амалга оширилади.

1 -машғулот	Тренинг «ҒеёйБаск». Инновацион технологиялар мазмунига яқун яшаш ва баҳо бериш. «ФСМУ» технологияси. Таркатма материал. Якка тартибда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлаш.
2-3-машғулот	Ассессмент: тингловчиларнинг касбий ва педагогик маҳорати, новаторлик даражасини аниқлаш ва баҳолаш. Инновацион технология бўйича якка тартибдаги муаллифлик ҳимоялари.
4-машғулот	Давра суҳбати. Утилган мавзулар асосида савол-жавоблар. Тингловчиларнинг интерфаол ўқув-семинари бўйича фикрлари ва таклифлари.

Изоҳлар:

1). *Ассессмент (аяхяхтеш!)* - ходимларни баҳолаш, аттестация қилиш усули бўлиб, иштирокчилар гуруҳи маълум синовдан ўтказилади: ишбилармонлик ўйинлари, тест топшириқлари, ўз-ўзини такдимот қилиш, ёзма ишлар

ва ш.к. Одатда, ўрта ва юкори боскич рахбарларини ички баҳолашда қўлланилади. Энг аниқ ва самарали усул ҳисобланади.

2). *Фидбек (FeeйBack)* - қарши таъсир. Семинар ўқиши тугаганда ёки ўқув дастури бўйича назарий билимлар. Бирон мавзу ёки бўлимни ўрганиш тугаганда ўтказилади. Семинар ёки дастур мавзуси, бўлимидан нима ўргандик? - саволига жавоб берилади. Мисол тариқасида Фидбек саволлари анкетаси берилади. У қуйидагича бўлиши мумкин:

ФИБДЕК (қарши таъсир)

САВОЛЛАР: Семинарда биз нималарга ўргандик?

Семинардан, ўтилган мавзулар, тренинглاردан нималарни билиб олдим?

ЯНГИ ҒОЯЛАР - семинар ҳамда ўрганилган мавзулардан сўнг қандай янги ғоя ва фикрлар пайдо бўлди _____

ҒАОЛИЯТГА ЯНГИ ҚАРАШЛАР - мутахассислик, касбга нисбатан қандай янги қарашлар пайдо бўлди _____

МУОМАЛА МАЛАКАСИ - қандай янги малакага эга бўлдим

ЯНГИ ҚЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАР - қандай янги қўникма, малакалар >галланди _____

ЯНГИ ХАТТИ-ХАРАКАТЛАР - қандай янги ҳаракатлар ва ишларни амалга оширишим мумкин _____

ЯНГИ ИЖОДИЙ ЁНДОШУВ, ХИС-ТУЙҒУЛАР - ўқув давомида қандай ижодий қўтаринкилик, хис-туйғулар пайдо бўлди _____

МЕНИНГ ҚЎРҚУВИМ ЁКИ ИШОНЧСИЗЛИГИМ - фаолиятга янгича ёндашувда бўладиган қийинчиликлар, қўрқувни енгиш _____

КЕЛАЖАҚДАГИ ИШЛАР - семинар-ўқишдан сўнг қандай янги ишларни амалга оширишим ёки меҳнат фаолиятимда қандай ўзгаришлар қилишим мумкин ёки ҳеч қандай ўзгаришлар қилмасам ҳам бўлади _____

II БОБ. ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА БИЛИМЛАРНИ БАҲОЛАШ

«Инновацион технология»лар тушунчаси

Шу вақтгача анъанавий таълимда талаба (ёки ўқувчи)ларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатиб келинган эди. Бундай усул талаба (ёки ўқувчи)ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, ташаббускорликни сўндирар эди.

Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол услублар (инновацион педагогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига қаратилган. Ўқитувчи бу жараёнда шахе ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади, шу билан бир қаторда, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи) асосий фигурага айланади.

Педагог - олимларнинг йиллар давомида таълим тизимида

Нега ўқитамиз?

Нимани ўқитамиз?

Қандай ўқитамиз?

саволларига жавоб излаш билан бир қаторда

ҚднЭай қилиб самарали ва натижалли ўқитиш мумкин? - деган саволига ҳам жавоб кидирдилар.

Бу эса, олим ва амалиётчиларни ўқув жараёнини *технологиялаштиришга*, яъни ўқитишни ишлаб-чиқаришга оид аниқ қафолатланган натижа берадиган технологик жараёнга айлантиришга уриниб кўриш мумкин, деган фикрга олиб келди.

Бундай фикрнинг туғилиши *педагогика фанида янги педагогик технология йўналиши*ни юзага келтирди.

Бугунги кунда таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланишга алоҳида эътибор берилётганининг асосий сабаби кўйидагилардир:

Биринчидан, педагогик технологияларда шахени ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш имкониятининг кенглигида. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да ривожлантирувчи таълимни амалга ошириш масаласига алоҳида эътибор қаратилган.

Иккинчидан, педагогик технологиялар ўқув-тарбия жараёнига тизимли фаолият ёндашувини кенг жорий этиш имкониятини беради.

Учинчидан, педагогик технология ўқитувчини таълим-тарбия жараёнининг мақсадларидан бошлаб, ташхис тизимини тузиш ва бу жараён кечишини назорат қилишгача бўлган педагогик занжирни олдиндан лойihalаштириб олишга ундайди.

Тўртинчидан, педагогик технология янги воситалар ва ахборот усулларини қўллашга асосланганлиги сабабли, уларнинг қўлланилиши «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларини амалга оширишни таъминлайди.

Ўқув - тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши ўқитувчининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса талаба (ёки ўқувчи)дан кўпроқ мустақилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб этади.

Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан ҳолда, талаба (ёки ўқувчи)ни ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганига боғлиқ.

Педагогик технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштириш па ўзлаштирган билимларини ўзлари томонидан баҳолашга қодир, зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак.

Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услублари - интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир. Педагогик технология ва уларнинг таълимда қўлланишига оид билимлар, тажриба талаба (ёки ўқувчи)ларни билимли ва етук малакага эга бўлишларини таъминлайди.

Инновация (инглизча *innovation*) - янгилик киритиш, янгилик демакдир.

Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятига янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади.

Интерфаол («**Inter**» - бу ўзаро, «ас!» - ҳаракат қилмоқ) - ўзаро ҳаракат қилмоқ ёки ким биландир суҳбат, мулоқот тартибида бўлишни англатади. Бошқача сўз билан айтганда, **ўқитишнинг интерфаол** услубиётлари - билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб, унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинган бўладилар, улар биладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўладилар. Интерфаол дарсларда ўқитувчининг ўрни қисман талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолиятини дарё мақсадларига эришишга йўналтиришга олиб келади.

Бу услубларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга:

- талаба (ёки ўқувчи)нинг даре давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга мажбур этилиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув жараёнида фанга бўлган қизиқишларини доимийлигини таъминланиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фанга бўлган қизиқишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши;
- педагог ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этилишлари қиради.

Педагогик технология масалаларини ва муаммоларини ўрганаётган баъзи ўқитувчилар, тадқиқотчилар ва амалиётчиларнинг фикрича, *педагогик технология* - фақат ахборот технологияси билан боғлиқ ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган ўқитишнинг техник воситалари, компьютер, масофали ўқиш ёки турли хил техник воситалар. Бизнинг фикримизча, педагогик технологиянинг энг **асосий негизи** -ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танлаган технологияларига боғлиқ. Уқитиш жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса, ҳар иккаласи ижобий натижага эриша олса, ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар мустақил фикрлаб, ижодий ишлаб, изланиб, таҳлил этиб, ўзлари ҳулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, бизнинг фикримизча, ана шу - ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади. Ҳар бир даре, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор. *Уқув жараёнидаги педагогик технология* - бу аниқ кетма-кетликдаги яхлит жараён бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)нинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда бир маъсадга йўналтирилган, олдидан нухта лойиҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараёндир.

Педагогик мақсаднинг амалга ошиши ва кафолатланган натижага эришиш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг ҳамкорликдаги фаолияти, улар қўйган мақсад, танлаган мазмун, услуб, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ.

Уқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)нинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиерида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган бўлиб, бунда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб, ишлатиладиган технология танланади. Масалан, натижага эришиш учун балки, компьютер билан ишлаш лозимдир, балки фильм (ёки тарқатма материал, чизма ва плакат, ахборот технологияси, турли адабиётлар) керак бўлар. Буларнинг ҳаммаси ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)ларга боғлиқ.

Шу билан бирга ўқув жараёнини олдиндан лойихалаштириш зарур. Бу жараенда ўқитувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, энг асосийси, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва >ҳ,тиёжини ва ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эта олишини ҳисобга олиши керак. Шундагина, керакли кафолатланган натижага эришиш мумкин. Қисқача айтганда, талаба (ёки ўқувчи)ни таълимнинг марказига олиб чиқиш керак.

*.

Технологии: харита

Ўқитувчи томонидан ҳар бир дарсни яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун бўлажак дарё жараёнини лойихалаштириб олиш керак. 1>унда ўқитувчи учун бўлажак дарсни технологик харитасини тузиб олиши катта аҳамиятга эгадир, чунки дарснинг технологик харитаси ҳар бир мавзу, \ар бир дарё учун ўқитилаётган предмет, фаннинг хусусиятидан, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Технологик харитани тузиш осон иш эмас, чунки бунинг учун ўқитувчи педагогика, психология, хусусий методика, педагогик ва ахборот технологиялардан хабардор бўлиши, шунингдек, жуда кўп услуб ва уеуларни билиши керак. Ҳар бир дарснинг ранг-баранг, кизиқарли бўлиши аивалдан пухта ўйлаб тузилган дарснинг лойихалаштирилган технологик харитасига боғлиқ.

Дарснинг технологик харитасини қай кўриниш (ёки шакл)да тузиш, бу ўқитувчининг тажрибаси, қўйган мақсади ва ихтиёрига боғлиқ. Технологик харита қандай тузилган бўлмасин, унда дарё жараёни яхлит ҳолда акс этган бўлиши ҳамда аниқ белгиланган мақсад, вазифа ва кафолатланган натижа, дарё жараёнини ташкил этишнинг технологияси тўлиқ ўз ифодасини топган бўлиши керак. Технологик хаританинг тузилиши ўқитувчини дарсни кенгайтирилган конспектини ёзишдан халос этади, чунки бундай харитада дарё жараёнининг ҳамда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) фаолиятининг барча кирралари ўз аксини топади.

Мисол тариқасида қуйида ҳуқук фанидан «Оталикни белгилаш» мавзуси бўйича ўтказиладиган дарснинг олдиндан лойихалаштирилган технологик харитасини ҳавола қиламиз.

Технологик харита

Мавзу	Оталикни белгилаш
<p>Мақсад, вазифалар</p>	<p>Мақсад: Талабаларга оталикни белгилашнинг моҳияти, аҳамияти, асослари ва тартибини тушунтириш.</p> <p>Вазифалар: - Талаба (ёки ўқувчи)ларда мавзуга нисбатан кизиқиш уйғотиш, уларда мавзу асосида билим ва кўникмаларни</p>

	<p>шакллантириш ва кенгайтириш.</p> <p>- Мавзуга оид тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан яққа ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш, уларнинг билимини баҳолаш.</p>
<p>Ўқув жараёнининг мазмуни</p>	<p>Боланинг насл-насабини белгилаш тушунчаси. Оталикни белгилаш зарурати қайси ҳолларда вужудга келиши. Оталикни белгилашнинг мақсади ва аҳамияти. Ота-онанинг биргаликдаги аризаси асосида оталикни белгилаш. Отанинг аризаси асосида оталикни белгилаш. Оталикни белгилаш муносабати билан туғилиш тўғрисидаги ёзувлар дафтарига ўзгартиришлар киритиш.</p>
<p>Ўқув жараёнини амалга ошириш технологияси</p>	<p>Услуб: Оғзаки баён қилиш, «Бумеранг» технологияси.</p> <p>Шакл: Суҳбат-мунозара, амалий машгулот, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлаш.</p> <p>Восита: Тарқатма материаллар: матнлар, ариза. маълумотнома, хабарнома бланкалари.</p> <p>Усул: Тайёр ёзма материаллар ва чизмалар асосида.</p> <p>Назорат: Оғзаки назорат, савол-жавоблар, кузатиш, ўз-ўзини назорат қилиш.</p> <p>Баҳолаш: Рағбатлантириш, 5 балли тизим асосида баҳолаш.</p>
<p>Кутиладиган натижалар</p>	<p>Уқитувчи:</p> <p>Мавзунини қисқа вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ўзлаштирилишига эришади. Талабалар фаоллигини оширади. Талабаларда дарсга нисбатан кизиқшн уйғотади. Бир машгулот жараёнида барча талабаларни баҳолайди. Ўз олдига қўйган мақсадларига эришади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзма ахборотни мустақил ўрганиш, уни хотирада сақлаш, бошқаларга етказиш, савол бериш ва саволларга жавоб беришга ўргатади.</p> <p>Талаба (ёки ўқувчи):</p> <p>Янги билимларни эгаллайди. Яққа ҳолда ва гуруҳ бўлиб ишлашни ўрганади. Нутқи ривожланади ва эслаб қолиш қобилияти кучаяди. Ўз-ўзини назорат қилишни ўрганади. Қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлади ва баҳолай олади.</p>

Келгуси режалар Ўқитувчи:

**(таҳлил,
ўзгаришлар)**

-Янги педагогик технологияларни ўзлаштириш ва дарсда тадбиқ этиш, такомиллаштириш. Уз устида ишлаш. Мавзуни ҳаётий воқеалар билан боғлаш. Педагогик маҳоратни ошириш.

Талаба (ёки ўқувчи):

Матн билан мустақил ишлашни ўрганadi. Ўз фикрини раво баён қила олади. Ўқувчи мавзу асосида қўшимча материаллар топади, уларни ўрганadi. Уз фикри ва гуруҳ фикрини таҳлил қилиб, бир ечимга келиш малакасини ҳосил қилади.

Ўқитувчи ўқитаётган фанининг ҳар бир мавзуси, ҳар бир даре машғулотни бўйича тузган технологик харитаси, унга фан (ёки предмет)ни яхлит ҳолда тасаввур этиб ёндашишга, тушунишга (бир семестр, бир ўқув йили бўйича), яхлит ўқув жараёнининг бошланиши, мақсадидан тортиб, эришиладиган натижасини кўра олишига ёрдам беради. Айниқса, технологик хаританинг талаба (ёки ўқувчи)ларнинг имконияти ва эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тузилиши, уни шахе сифатида таълимнинг марказига олиб чиқишга ва бу билан ўқитишнинг самарадорлигини оширишга имконият беради.

Ўқув жараёнида талаба (ёки ўқувчи)ларга шахе сифатида қаралиши, гуруҳи педагогик технологиялар ҳамда замонавий услубларнинг қўлланилиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндашиш, масъулиятни ҳис қилиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга ва ўзи танлаган касбига бўлган қизиқишларини, шунингдек педагогга нисбатан ҳурматини кучайтиради.

Таълим-тарбия жараёнларида янги педагогик технологияларни қўллашда ўтмиш алломаларимизнинг гоё ва қарашларидан фойдаланиш талаба (ёки ўқувчи)ларни ўқитиш ва тарбиялашни янада самарали бўлишини гаъминлайди.

Бундай натижага эришиш ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо этади. Технологийлар жуда хилма-хилдир. Биз улардан баъзиларини ташкил этиш ва уларни ўтказиш тартиби ҳақида гўхталамиз. Талаба (ёки ўқувчи)ларда мантикий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантиришга, қобилиятларини ривожлантиришга, рақобатбардош, етук мутахассис бўлишларига ҳамда мутахассисга керакли бўлган касбий фазилатларни тарбиялашга ёрдам берадиган тавсиялар берамиз.

Келтирилган тавсиялардан фойдаланувчилар ўқув жараёнини ташкил этиш учун ҳавола этилган технологияларни худди шу тартибда ўтказишлари шарт эмас. Ҳар қайси ўқитувчи бу технологиялар асосида уларнинг умумий шаклини олган ҳолда ўзларининг даре технологияларини яратишлари,

берилган технологияларни тўлиқ ёки уларнинг баъзи бир боскичлари, элементларини ишлатишлари мумкин.

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини баҳолаш турлари ва уларнинг афзаллик ҳамда камчиликлари

Баҳолаш - таълим жараёнининг маълум боскичида, ўқув мақсадларига эришганлик даражасини олдиндан белгилаб қўйилган мезонлар асосида белгилаш, ўлчаш, таҳлил қилиш жараёнидир.

Ўқув мақсадлари соҳалари

Когнитив ўқув
мақсадлари

Психомоторик
ўқув мақсадлари

Аффектив ўқув
мақсадлари

Назарий билим,
ақлий маҳорат ва
қўникмалар соҳаси

Хатти- харакатлар
билан боғлиқ
қўникмалар соҳаси

Ўзини тутиши ва
хулқ билан боғлиқ
қўникмалар
соҳаси

^ назарий билим-
ларни эслаш;
^ назарий материал-
ни тушуниш;
• ^назарий материал-
ни таҳлил қилиш;
^ назарий билим на-
тижаларни баҳолай
олиш

-/ материал билан
ишлаш;
• ^асбобларни қўллаш;
• ^асбоб-усқунларни
ишлата билиш

• / касбга қизиқиш;
• ^меҳнат қилишга
интилиш;
^ ўрганишга тайёр-
лик;
^ масъулиятни
англаган ҳолда
фаолият кўрсатиш

Беш баллик баҳолаш

Афзаллиги

таълим олувчи рағбатлантирилади;
таълим олувчининг фаолиятини
тезкор назорат қилиш
имкониятини беради;
таълим берувчини вақти тежаллади;
таълим олувчининг яқуний билими
баҳолашнинг сонига қараб эмас,
сифатига қараб баҳоланади;
баҳолаш қулай бўлади;
расмийлаштириш ҳужжатлари кам
бўлади.

Камчилиги

баҳолашнинг нисбийлиги;
ёзма нутқда хатоларни
тўғрилаш имконияти-
нинг камайиши;
баҳолашнинг субъективлиги.

Баҳолашнинг рейтинг тизими

Афзаллиги

^ ҳаққоний баҳолашиши;

езма нутқнинг усиши;

/ езма нутқда хато ва камчиликларни
аниқлаш; имкониятларининг
мавжудлиги;
/ таълим олувчининг билимга бўлган
И штиёқининг сезиларли даражада
ошиши;

^ таълим олувчини мунтазам
шуғулланишга ундаши

Камчилиги

• ^ таълим берувчи таълим олувчи бил
ишланганда кўп вақт сарф қилади;
• / балларни ҳисоблаш кўп вақтни тал:
қилувчи мураккаб жараёнлиги;
• ^ баҳолаш усулларига қараб таълим
олувчи оғзаки нутқининг пасайиши;

^ ажратилган вақтнинг етарли
эмаслиги;

• ^ таълим олувчини баҳолаш
назоратининг мураккаблиги ва
ноқулайлиги

Мезонга асосланган баҳолаш

Афзаллиги

^ ўқув мақсадига мувофиқ баҳо-
ланади;
• / таълим олувчининг билимини
баҳолаганда унинг йўл қўйган хатолари
яққол кўрсатиб берилади;
^ баҳоланувчи таълим олишга
йўналтирилади;

Камчилиги

• ^ мезонларни ишлаб чиқиш кўп вақт
талаб қилади;
^ мезонларнинг объективлиги, ҳаққо-
нийлиги ва аниқлигини кўрсатишга
нисбатан талабларининг кўплиги;
^ ижтимоий фан йўналишлари бўйича
мезонлар ишлаб чиқишда қийин-
чиликларга дуч келиниши;

-У баҳоланувчиларнинг баҳоланаётган соҳадаги кучли ва кучсиз томонлари ҳолисона аниқлаб берилади, уларнинг узбилими ва малакаларига бўлган ишончи оширилади;

- У ҳамма учун бир хил билим ва малака талаблари ўрнатади;

- У таълим мазмуни аниқлаб берилади;

У баҳоланувчиларнинг ўз фаолияти натижаларига бўлган масъулияти оширилади.

Меъёрий {нормага асосланган} баҳолаш

Афзаллиги

У ўқитувчи ортиқча вақт сарфламайди;

^ турли шарт-шароитга осон мослаштириш мумкин;

- У баҳо бўйича кўрсаткичлар умумий тарзда олинади;

- У муайян баҳоланувчилар гуруҳи ичида уларни ўзлаштириш имконини беради;

-У баҳолаш натижасида гуруҳ ичидан маълум қисмини ажратиб олиш имконини беради.

Камчилиги

- У баҳолашда билим билан ҳулқни баҳолаш аралаштириб юборилади;

^ баъзан ҳулқни баҳолаш билимни баҳолашни чеклаб қўяди;

У баҳолар ўқитувчи томонидан субъектив белгиланиши мумкин;

У таълим олувчига нисбатан симпатия ҳам баҳони юқори қўйиб юборишга олиб келади;

- У билимларни объектив ва ҳаққоний баҳолашнинг пасайишига имконият яратади.

*Албатта, «НИМА»ни яхшилаб ўйлаб кур,
лекин унданам кўпрок «КАНДАЙ»ни ўйлаб кур.*

Гете

III БОБ. ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАР ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ УСЛУБИЯТИ

Ушбу бобнинг баёнини узоқ вақтларда айtilган ривоятдан бошлаймиз.

Кунлардан бир кун кўл бўйида цорни оч қолган бир киши балц тутиб турган донишмандга дуч келибди ва унга мурожжаат қилиб: «Мен очман, менга ёрдам бер!». Донишманд цўйидагича жавоб берибди: «Мен сенга балц беришгт мумкин, сен тез тўясан ва бироз вацт ўтгач, худди шундай яна оч қоласан ва мендан яна ёрдам сўрайсан. Мен сенга цармоц беришим мумкин, лекин у цачондир синиб қолиши мумкин, унда сен менга яна мурожжаат қилишингга тўгри келади. Яхшиси, мен сенга цармок; ясашни ўргатаман, бу узоц ва цийин, лекин кейинчалик сенга менинг ёрдамим керак бўлмайди. Уз йўлингни танла ...».

Юқорида келтирилган ривоятдан келиб чиқадиган хулоса шуки, яхши ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)га «қармок ясашни» ўргатиши ва ақли талаба (ёки ўқувчи) эса уни ўрганиши лозим. Талаба (ёки ўқувчи)лар «қармок ясашни» қанчалик тез ва мустақкам ўрганиб олсалар, улар шунчалик бировларга мухтож бўлмасдан ўз «овларига» эга бўладилар. Мана шундай назифаларни амалга оширишда янги интерфаол ва ноанъанавий педагогик технологиялар жуда қўл келишини тадқиқотчилар томонидан турли таълим муассасаларида ўтказилаётган кўпгина педагогик тажрибаларининг патижалари тасдиқламоқда. Шунинг учун ҳам, таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилар ўз сохалари бўйича олиб бераётган машғулотларида инновацион технологияларни ўз ўрнида қўллашни билишлари ўта зарур.

Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услубларнинг сони жуда кўпайиб кетган. Биз уларнинг таълим муассасаларида кенг тарқалганлари, ўқитиладиган аниқ фан ва предметларда қўлланилиши мумкин бўлган баъзи педагогик технологияларнинг фойдаланиш услубиятини келтирамиз. Юқорида баён қилинган дастурда келтирилган ўқув машғулотлари ва тарбия жараёнларида қўлланиладиган интерфаол услублар ва педагогик технологиялардан ташқариларини ҳам келтирамиз.

***Эслатма:** ўцитиш жараёнини самарали ва натижали бўлишини таъминлашга йўналтиришган кўйида келтирилгани интерфаол услублар ва ўцитиш технологияларининг барчаси ушбу услубий цўлланма муаллифларидан бири Р.ИшмухаМедов томонидан кўп йиллар мобайнида яратилган бўлиб, ҳозирги кунда улар республикамизнинг барча умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар ҳамда олий таълим муассасалари, ўқитувчилар мапакасини ошириши ва цайта тайёрлаш институтлари ва факультеларида кенг мицйёсда цўлланилиб келинмоцда ҳамда ижобий натижалар бермоцда.*

«Танишув» технологияси

1-вариант

Технологиянинг мақсади:

- ўқув жамоаси иштирокчиларини бир-бирлари билан таништириш, самимий дўстона муносабат ва ижодий муҳитни юзага келтириш.
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ижодий имконияти ва шахсий сифатларини очиш.
- аудиториянинг ишлаши учун қулай шароитни вужудга келтириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулот бошида ўқитувчи ўқув жараёни қатнашчиларини кичик гуруҳларга ажратади. Ҳар бир кичик гуруҳга йилнинг бир фаслида туғилган талабаларни киритиш мумкин. Ўқитувчи гуруҳларни жойларига ўтказиб, уларга қуйидаги топшириқни беради:

- ўз туғилган фаслингизга характеристика беринг (бадий - мусикий, сахнали, ҳазил-мутойибали ва ҳоказо кўринишда);
- йилнинг шу фаслида туғилганларнинг умумий характери билан ҳамда гуруҳ қатнашчиларининг умумий ўхшашликлари ва ўзига хос томонлари билан таништириш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бу фаслдаги фаолиятини сўзлаб бериш;
- бошқа фаслдаги гуруҳ қатнашчиларига бағишланган фикр ёки бағишлов яратиш ва ижодий тилаклар билдириш.

Ўқитувчи берилган топшириқни талабалар томонидан бажариши учун тайёрланишга вақт ажратади ва уларни тақдимот қоидалари билан таништиради, талаба (ўқувчи)ларнинг тайёрланишлари учун шароит яратади.

Гуруҳлар тайёргарликни бошлайдилар.

Гуруҳларнинг чиқиши 4 та топшириқ акс этган адабий-мусиқий композиция шаклида ҳам тайёрланиши мумкин.

Кейинги босқичда гуруҳлар тайёрлаган ижодий ишларини намоиш этадилар. Ҳар бир чиқиш тугагач, бошқа гуруҳ қатнашчилари намоиш этилган ижодий ишни тўлдиришлари ва мавзуга оид саволлар беришлари мумкин.

Охириги босқичда ўқитувчи машғулотга яқун ясар экан, аудиторияга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилиб, талаба (ёки ўқувчи)ларни очик мулоқотга чақиради:

- гуруҳ қатнашчилари бир-бирлари ҳақида нималарни билиб олишди;
- аудиторияда бир-бирларига кўникиш ҳолати қандай ўзгарди;
- қандай саволлар ва муаммолар ҳал қилинди;
- қатнашчилар даре давомида қандай сифатларни кўрсата олдилар;
- ҳар бир киши ўзи учун қандай хулоса чиқарди;
- демак биз, қандаймиз?

2-вариант

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажратгач, ҳар бир гуруҳга «Келинг, танишайлик!» мавзуси ёзилган куйидаги мазмундаги гахминий материални тарқатади:

Келинг, танишайлик!

1. Сизлар Ким ва нима учун бу ерга тўплангансизлар?
2. Сизларни нима бирлаштиради?
3. Сиз учун энг қимматли нарса нима?
  - I. Ишлашингизга нима ёрдам беради?
5. Кимларга ғамхўрлик қиласизлар?
- (>. Кимлар билан ҳамкорлик қиласизлар?
7. Пималарни ўзингиз, нималарни эса биргаликда ҳал этасизлар?
8. Сизнинг энг кучли ва кучсиз томонларингиз нима?

Гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалдаги саволларга жавоб Оеришта тайёргарлик кўрадилар, тайёрланиш жараёнида улар бир-бирлари Гшлан танишиб оладилар (гуруҳларнинг тайёрланишлари учун ўқитувчи кичик гуруҳлар сони ва ўқув машғулотига ажратилган вақтга қараб вақт Гюлгилайди).

Гуруҳлар тайёр бўлишгач, навбати билан ҳар бир гуруҳдан бир киши юйёрланган материални тақдимот қилади. Уқитувчи гуруҳлар тақдимоти учун вақт белгилайди. Барча гуруҳлар тақдимоти тугагач, ўқитувчи гапишувни якунлаб, машғулотни давом эттириши мумкин. Одатда, талаба (ёки ўқувчи)лар сонига қараб танишувни 15 ёки 30 дақиқа мобайнида ўтказиши мумкин. Бу эса, ўқитувчининг ташкилотчилик ва бошқарув ма, \оратига боғлиқ.

Уқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан танишишда ўзининг (шахсий) кизиқарлироқ вариантдан ҳам фойдаланиши мумкин.

Танишувни, шунингдек, педагогик ёки психологик уйин элементларидан фойдаланган ҳолда ҳам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услуби

Услубнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган (чорак, семестр ёки ўқув нилида тугаган) ўқув предмети ёки бўлим барча мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёдга олиш, бирон-бир мавзу бўйича ўқитувчи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изохларини бериш, шу орқали ўз билимларини текшириб баҳолашга имконият яратиш ва ўқитувчи томонидан қисқа вақт ичида барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга йўналтирилган.

Услубнинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотда ўтилган мавзунини эгаллаганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, яққа ва

гурухларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига ҳурмат билан караш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Услубнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (даре бошланиши ёки даре охирида, ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзунини ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралиқ ва яқуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзунини бошлашдан олдин талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида яқка, кичик гуруҳ ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан уйга вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, таянч тушунчалар рўйхати, қалам (ёки ручка), слайд.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг қўйган маънади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мана тейёрланган тарқатма материаллар (агар яқка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб, тарқатма материаллар тейёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга (шароитга қараб) ажратилади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар машғулотни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;
- тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади.
- талаба (ёки ўқувчи)лар яқка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;
- талаба (ёки ўқувчи)лар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изоҳ ёзадилар (яқка тартибда);
- ўқитувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага тўғри изоҳни белгилайди ёки экранда ҳар бир тушунчаниннг изоҳи берилган слайд орқали (имкони бўлса) таништирилади;
- ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавобларнинг фарқларини аниқлайдилар, керакли тушунчага эга бўладилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар.

Изоҳ: «Тушунчалар таҳлили» услубини «Чайнворд», «Узлуксиз занжир», «Кластер», «Блиц-занжир» шаклида ҳам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услубидан бир дарснинг ўзида даре бошланишида ўтган мавзунини такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича талаба (ёки ўқувчи)ларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу дарснинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Қуйидаги машғулотда фойдаланиладиган тарқатма материални мисол тариқасида келтирамыз (илова).

Тушунчалар	Мазмуни
Гвълим	
Гарбия	
Гаълим мазмуни	
Уқитиш услублари	<e
Уқитиш шакллари	
Даре (ўқув машғулоти)	
V қитиш воситалари	
I [азорат услублари	
Иақолаш услублари	
Технология	
I педагогик технология	
I педагогик инновация	
I педагогик маҳорат	
I педагогик квалиметрия	

«Зинама - зина» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни ўтилган ёки ўтилиши керак бўлган мавзу бўйича яққа ва кичик жамоа бўлиб <)иқрлаш ҳамда хотирлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга тушириб, тўпланган фикрларни умумлаштира олиш ва уларни ёзма, раем, чизма кўринишида ифодалай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир гуруҳ ичида яққа холда ёки гуруҳларга ажратилган ,\олда ёзма равишда ўтказилади ва тақдимот қилинади.

Технологиянинг мақсади. Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантикий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир эта олишга, уни маъқуллашга, шунингдек, мавзунинг гаянч тушунчаларига изоҳ беришда эгаллаган билимларини қўлай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида яққа тартибда ёки кичик [уруҳларда ўтказиш ҳамда назорат дареларида қўлланилиши мумкин.

Машғулотда қўлланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматли қозғаларда тайёрланган (мавзунинг ажратилган кичик мавзучалар сонига мос)

чап томонига кичик мавзулар ёзилган таркатма материаллар, фломастер (ёки рангли қалам)лар.

Машгулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзулар сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани маъқул);

- талаба (ёки ўқувчи)лар машгулотнинг мақсади ва унинг ўтказилиш тартиби билан таништирилади. Ҳар бир гуруҳга қоғознинг чап қисмида кичик мавзу ёзуви бўлган варақлар таркатилади;

- ўқитувчи гуруҳ аъзоларини таркатма материалда ёзилган кичик мавзулар билан танишишларини ва шу мавзу асосида билганларини фломастер ёрдамида қоғоздаги бўш жойига жамоа билан биргаликда фикрлашиб ёзиб чиқиш вазифасини беради ва вақт белгилайди;

- гуруҳ аъзолари биргаликда таркатма материалда берилган кичик мавзунини ёзма (ёки раем, ёки чизма) кўринишида ифода этадилар. Бунда гуруҳ аъзолари кичик мавзу бўйича имкон борича тўлароқ маълумот беришлари керак бўлади.

- таркатма материаллар тўлдирилгач, гуруҳ аъзоларидан бир киши такдимот қилади. Такдимот вақтида гуруҳлар томонидан тайёрланган материал, албатта, аудитория (синф) доскасига мантиқан тагма-таг (зина шаклида) илинади;

- ўқитувчи гуруҳлар томонидан тайёрланган материалларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди ва машгулотни яқунлайди.

Изоҳ: ўқув машгулотининг бундай ташкил этилиши талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил фикрлашга, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслашга, уларни ёзма (ёки раем, чизма кўринишида) баён этишга, фикрларни умумлаштиришга ўргатади.

Илова (мисол тариқасида)

Тар.№	Мавзу	Темперамент
1	Холерик	
2	Сангвиник	
3	Меланхолик	
4	Флегматик	

Мавзулар. Сўз туркумлари (от, сифат, феъл, сои, олмош).

Йил фаеллари (бахор, ёз, куз, қиш).

Абдулла Қодирий (хаёти, ижоди, асарлари, адабий мероси ва ахамияти) ва б.

«Чархпалак» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни цшпан мавзуларни ёдга олишга, мантиқан фикрлаб, берилган саволларга Мустақил равишда тўғри жавоб беришга ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатишга чмда қисқа вақт ичида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки 1 кунчи)ларнинг эгаллаган билимларини баҳолашга қаратилган.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни11 даре жараёнида мпитикий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, V шарини баҳолаш, якка ва гуруҳларда ишлашга, бошқалар фикрига хурмат |ч|лап қарашга, кўп фикрлардан кераклисини танлаб олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: технология ўқув машғулотларининг **Варна** турларида даре бошланиши ёки даре охирида ёки ўқув предметининг пирон бир бўлими тугалланганда, ўтилган мавзуларни талаба (ёки ўқувчи)лар тмонидан ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, муетаҳкамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган. Ушбу технологияни машғулот жараёнида ёки унинг бир қисмида якка, кичик I гуруҳ ва жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, рангли калам (ёки фломастер)лар.

***Изоҳ:** режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг қуйган мацеади (текшириш, муетаҳкамлаш, баҳолаш)га мое тайёрланган шарқатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, /уруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у \олда гуруҳлар сонига қараб тарқатма материаллар тайёрланади).*

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- талаба (ёки ўқувчи)ларни (шароитга қараб) гуруҳларга ажратиш;
- талаба (ёки ўқувчи)машғулотни ўтказишга қўйилган талаблар ва коидалар билан таништириш;
- тарқатма материалларни гуруҳ аъзоларига тарқатиш.
- гуруҳ аъзолари томонидан якка холда мустақил равишда тарқатма материаллардаги вазифалар бажарилади;
- хар бир гуруҳ аъзоси ўзи ишлаган тарқатма материалининг ўнг оурчагига гуруҳ рақамини ёзади, чап бурчагига эса ўзининг бирон-бир белгисини чизиб кўяди;
- вазифа бажарилган тарқатма материаллар бошқа гуруҳларга «чархпалак айланмаси» йўналишида алмаштирилади;
- янги гуруҳ аъзолари томонидан берилган материаллар ўрганилади ва узгартиришлар киритилади;
- жамоалар томонидан ўрганилган ва узгартиришлар киритилган материаллар яна юқорида эслатилган йўналиш бўйича гуруҳлараро плмаштирилади (ушбу жараён гуруҳлар сонига қараб давом эттирилади);
- материалларни охириги алмашишдан сўнг хар бир гуруҳ ва хар бир гуруҳ аъзоси ўзлари илк бор тўлдирган материалларини (гуруҳ рақами ва ўзлари қўйган белгилари асосида) танлаб оладилар;

- хар бир гурух аъзосининг ўзлари белгилаган жавобларига бошка гурух аъзоларининг тузатишларини такқослайдилар ва таҳлил қиладилар;
- ўқитувчининг тарқатма материалда берилган вазифаларини ўқийди ва жамоа билан биргаликда тўғри жавобларни белгилайди;
- хар бир талаба (ёки ўқувчи) тўғри жавоб билан белгиланган жавоблар фарқларини аниқлайдилар, керакли баллни тўплайдилар ва ўз-ўзини баҳолайдилар.

Изоҳ: тарқатма материалда талаба (ёки ўқувчи)лар белгилаган тўғри жавоблар билан ўқитувчи ҳамкорлигида аниқланган тўғри жавобларнинг фарқи 0,55 фоиздан юқори бўлса, талаба (ёки ўқувчи) ушбу ўқув материални узлаштирган, ундан кам бўлса ўзлаштира олмаганлигини билдиради. Масалан, вазифалар сони 30 та бўлиб, жавобларнинг 17-20 таси тўғри белгиланган бўлса, талаба (ёки ўқувчи) ушбу вазифани бажарган ва ўқув материални ўзлаштира олган, агар ундан кам бўлса ўзлаштира олмаган ҳисобланади. Шу билан бирга, жавобларнинг 21-24 таси тўғри белгиланган бўлса талаба (ёки ўқувчи) материалларни узлаштирган даражаси «яхши» баҳога, 25-30 таси тўғри бўлса «аъло» баҳога узлаштирган деб ҳисобланади.

- талаба (ёки ўқувчи)лар ўз баҳолари ёки балларини белгилаб олишгач, ўқитувчи вазифа бажарилган коғозларни йиғиб олади ва баҳо (баллар)ни гуруҳ журналига кўчириб қўяди.

«Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулот ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга қуйидагича вазифа бериш мумкин. Вазифа учун зарур бўлган тарқатма материални иловада келтирамыз.

Вазифа. Ўқитувчининг муомала ва муносибатни бошқаришдаги ҳаракатлари қайси бошқарув усулига мансуб эканлигини аниқланг ва уларга берадиган тавсифларини иловада келтирилган жадвалга киритинг.

Илова (мисол тарикасида)

Тар №	Ўқитувчининг муносабат ва муомалани бошқаришдаги ҳаракатлари	Автори-тар (якка хоқим-лик)	Демок-ратик (хамкор-лик)	Либерал (бепарво-лик, муро-салилик)
<ol style="list-style-type: none"> 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 	<p>Бошқалар фикрини ўзиники дилиб олади.</p> <p>Ўзи якка холда гуруҳ фаолияти. йўналишини белгилайди.</p> <p>Ташаббускор эмас.</p> <p>Ўзи кўрсатма ва буйруқ беради.</p> <p>Жамоа ишига аралашмайди.</p> <p>Ташаккури ҳам буйруқдек чиқади.</p> <p>Ҳамма масалаларни юзаки кўриб чиқади.</p> <p>Бошқалар фикрига ҳурмат билан қарайди.</p> <p>Айтилган нарсани тўлиқ бажарилишини талаб этади.</p> <p>Бошқалар фикрига тез қўшилади ва қабул қилади.</p> <p>Сўз ва гаплари қаттиқ ва қўпол.</p> <p>Ўзининг шахсий нуқтаи назари йўқ.</p> <p>Жамоа фикрини ва ташаббусини маъқуллайди ҳамда ривожлантиради.</p> <p>Гап қайтарган ва гап ўргатганларни ёқтирмайди.</p> <p>Жавобгарликдан ўз-ўзидан четлашади</p> <p>Обруси бўлмайди.</p> <p>Интизомни қаттиқ талаб этади.</p> <p>Ўз тинчини ўйлайди.</p> <p>Иш натижаси билан қизиқмайди.</p> <p>Сўзсиз бўйсунини талаб этади.</p> <p>Ўз ишига совуққон.</p> <p>Қўрқмасдан жавобгарликни ўз бўйнига олади.</p> <p>Касбини севмайди.</p> <p>Тушунтирмайди, лекин талаб қилади.</p> <p>Жамоа ишига таяниб иш олиб боради.</p> <p>Талаба (ёки ўқувчи)га эътиборсиз, бегам.</p> <p>Ўқитувчи эканлигини ёддан чиқариб қўяди</p> <p>Ўзига бино қўйишни яхши кўради.</p> <p>Талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин фикрлаш-га йўл қўймайди.</p> <p>Талаба (ёки ўқувчи) фикри билан ўртоқлашмайди.</p>		<p>*.</p>	

17-20 та тўғри жавоб «қониқарли»;
 21-24 та тўғри жавоб «яхши»;
 25-30 та тўғри жавоб «аъло».

«Бу меранг» технологияси

1-вариант

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни даре жараёнида, даредан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш, қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлиш ҳамда даре мобайнида ўқитувчи томонидан барча талаба (ёки ўқувчи)ларни баҳолай олишга қаратилган.

Технологиянинг мақсади. Уқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан яққа ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада узлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш. Уқув жараёни мобайнида ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) томонидан ўз баҳо (ёки балл)ларини эгаллашга имкониёт яратиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий машғулотлар, семинар ёки лаборатория машғулотлари ҳамда суҳбат-мунозара шаклидаги дареларда яққа тартибда, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида фойдаланилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Талаба (ёки ўқувчи) даре жараёнида мустақил ўқишлари, ўрганишлари ва ўзлаштириб олишлари учун мўлжалланган тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суратлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

- талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар даре (машғулот)нинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;
- талаба (ёки ўқувчи)ларга мустақил ўрганиш учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;
- берилган матнларталаба (ёки ўқувчи)лар томонидан яққа тартибда мустақил ўрганилади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;
- янги гуруҳ аъзоларининг ҳар бири гуруҳ ичида навбати билан мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;
- берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол - жавоб қиладилар;
- янги гуруҳ аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳларига қайтадилар;
- дарснинг қолган жараёнида талаба (ёки ўқувчи)лар билимларини баҳолаш ёки тўплаган балларини ҳисоблаб бориш учун ҳар бир гуруҳда «гуруҳ ҳисобчиси» тайинланади;
- талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан барча матнлар қай даражада узлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида ўқитувчи (ёки оппонент

гуруҳ) талаба (ёки ўқувчи)ларга саволлар билан мурожаат этадилар, оғзаки суров ўтказадилар;

- саволларга берилган жавоблар асосида гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан гуруҳдаги матннинг мазмунини ҳаётга боғлаган ҳолда биттадан савол тузилади;
- гуруҳлар томонидан тайёрланган саволлар орқали савол-жавоб ташкил этилади («гуруҳ ҳисобчилари» берилган жавоблар бўйича балларни ҳисоблаб борадилар);
- гуруҳ аъзолари томонидан тўпланган умумий баллар йиғиндиси аниқланади;
- гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади.

***Изоҳ:** ўқитувчи дарсни шу тартибда тугатиши ёки ўқув материалини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан яқка тартибда қандай ўзлаштирилганини яна бир бор ўз-ўзига баҳо бериш тартибидан назорат қилиш учун «Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда ўқилган ва ўзлаштирилган матнлар асосида тайёрланган тарқатма материалларни талаба (ёки ўқувчи)ларга тарқатиб, ўз билимларини текиштириб олишларига имконият яратиши мумкин.*

- даре (машғулоти)ни яқунлаш, уйга вазифа бериш.

Ўқитувчиларнинг иш тажрибасидан

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси ёки эркин мавзу асосида қуйидаги мазмундаги матнлардан фойдаланган ҳолда ўқитиш ва тарбиялаш жараёнини ташкил этишган. Масалан,

1. Мавзу: «Гуллар ва уларнинг тарихи, ҳаётдаги аҳамияти»

Тарқатма материаллар:

- 1-гуруҳга - Гуллар қачондан бери ўстирилади?
- 2-гуруҳга - Айрим халқларда гулларнинг аҳамияти.
- 3-гуруҳга - Атиргулларнинг рамзий маъноси ҳақида?
- 4-гуруҳга - Мисрликлар учун нилуфар гули нима маънони англатади?

2. Мавзу: «Шарқона муомала одоби»

Тарқатма материаллар:

- 1-гуруҳга - Устозларни хурматлаш баёни
- 2-гуруҳга - Қариндош-уруғлар ўртасидаги муомала одоби
- 3-гуруҳга - Қўни-қўшнилари ўртасидаги муомала одоби
- 4-гуруҳга - Дўстлар ўртасидаги муомала одоби

3. Мавзу: «Харбий қўшинларда тарбия услублари»

- 1-гуруҳга - Ишонтириш услуби
- 2-гуруҳга - Рағбатлантириш услуби
- 3-гуруҳга - Услубларнинг синфлари
- 4-гуруҳга - Намуна услуби

5-гурухга - Жазолаш услуги.

2-вариант

Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга мўлжалланган бўлиб, оғзаки ва ёзма иш шаклларида амалга оширилиши мумкин. Технология машғулот мобайнида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариш, навбат билан талаба (ёки ўқувчи) ёки ўқитувчи ролида бўлиш ва мое балларни тўплаш имкониятини беради.

«Бумеранг» технологияси талаба (ёки ўқувчи)ларга танкидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллантиришга имконият яратади, шунингдек уларнинг хотирасини, ғояларини, фикрларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Мазкур услуб талаба (ёки ўқувчи)ларга таълим билан бир қаторда тарбиявий характердаги:

-жамоа билан ишлаш маҳорати;

-муомалалилик;

-хушфезллик;

-кўниқувчанлик;

-ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;

-фаоллик;

-ишга ижодий ёндашиш;

-ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;

-ўзини баҳолаш каби қатор сифатларини ҳам шакллантириш имкониятини беради.

Технологиядаги асосий тушунчалар:

Очиқ саволлар - бундай саволлар муомала қилиш ва ўзаро сўзлашувни давом эттиришга имкон беради, шу билан бирга уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар - бундай саволлар олдиндан «ха» ёки «йўқ» туридаги тўғри ва очиқ жавобларни беришни қўзда тутди.

Кўндаланг сўроқ - талаба (ёки ўқувчи)лар бир-бирига гуруҳлаб берувчи қисқа саволлар қаторидан иборат бўлиб, ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда далилларни, оппонентлар эгаллаган ҳолатини аниқлаш, шунингдек муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сурок пайтида ўзаро мунозарага киришиш мумкин бўлмай, балки фақат саволлар берилишига рухсат берилади.

«3 x 4» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни аниқ бир муаммони (ёки бирор мавзун) яқка ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб) фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо (ёки

мавзу) юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан аввал яқка ҳолда, сўнгра уларни кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида яқка тартибда (ёки кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда) ўтказиш ҳамда гуруҳ аъзоларини бир неча мартаба жойларини ўзгартириб берилган вазифаларни бажаришга мўлжалланган.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматдаги қоғоз варақлари (гуруҳ сонига қараб), фломастер (ёки рангли қалам).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг умумий сонига қараб, 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ);

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга қоғознинг юқори қисмида ёзуви бўлган варақларни таркатади;

- ўқитувчи кичик гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган асосий фикрни фақат учта фикр, яъни учта сўз ёки сўзлар бирикмаси, ёки учта гап билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт белгилайди;

- **ЎРУХ** аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган фикрни ёзиб давом эттирадилар;

- вазифа бажарилгач, гуруҳ аъзолари ўринларидан туриб соат мили йўналиши бўйича жойларини ўзгартирадилар, яъни 1-гуруҳ 2-гуруҳнинг 2 - гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ эса 4 - гуруҳнинг (бошқа кичик гуруҳлар бўлса, шу тарика) ўрнига ўтадилар;

- янги жойга келган гуруҳ аъзолари шу ерда қолдирилган тарқатма материалдаги фикрлар билан танишиб, унга яна янги учтадан ўз фикрларини ёзиб қўядилар;

- гуруҳ аъзолари яна юқоридаги каби жойларини ўзгартирадилар, шу тарика кичик гуруҳлар ўз жойларига қайтиб келгунларига қадар жойларини алмаштириб, тарқатма материалларга ўз фикрларини қўшиб борадилар;

- ўз жойларига қайтиб келган кичик гуруҳлар тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни диққат билан ўқиб, уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки қоида ҳолатига келтирадилар;

- ҳар бир кичик гуруҳнинг муаллифлик таърифлари ёки қоидаларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;

• ўқитувчи кичик гуруҳлар томонидан берилган таърифлар ёки қоидаларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: Гуруҳлар тақдимотидан сўнг улар берган таъриф ёки қоидалар асосида кичик гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси якка тартибда ўзининг муамлифлик таърифи ва қоидасини келтириб чиқариб тақдимот қилиши ҳам мумкин.

Кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда кичик гуруҳлар ўз жойларини фақат 3 марта алмаштирадilar ва бу билан ўқув жараёнини зерикарли ўтишининг олди олинади. Агар кичик гуруҳлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки пототка бўлиб, кичик гуруҳ аъзоларининг алмашинувини ҳар бир пототк ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиш мумкин.

Агар аудитория (ёки синф) кичик гуруҳларнинг жойларини алмаштиришга мосланмаган (ёки алмаштиришга ноқулайликлар) бўлса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)ларни жойларини алмаштириш ўрнига гуруҳларга тарқатилган материалларни алмаштириш орқали, улар дастлабки олинган гуруҳларга қайтиб келгунга қадар алмаштирилиб, талаба (ёки ўқувчи) фикрлари тўпланади, улардан умумий таъриф (ёки қоида) келтириб чиқарилади ва тақдимот қилиш ҳам мумкин.

Ушбу технологияни қўлаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси (ёки эркин мавзу) асосида «Педагогик технология - бу...», «Очик даре - ...» «Иқтисод - ...», «Экология - ...», «Малака ошириш - ...», «Қасб ўрганиш - ...», «Ҳамширалик қасби - ...», «Мухандис - ...» каби мазмундаги қозғов варақларининг юқори қисмида давом эттирилиши ёки фикрлар билан тўлдирилиши керак бўлган асосий тушунча ёки фикр ёзилган матнлардан фойдаланган ҳолда ўқув - тарбия жараёнини ташкил этишган.

«Резюме» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Бу технология мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда бир йўла мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилди. Айни пайтда уларнинг ҳар бири алоҳида нукталардан муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни эркин, мустақил, танқидий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таққослаш услуби ёрдамида мавзудан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммосини ечимини топишга ҳамда керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммони ечишда, мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза дареларида (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка (ёки кичик гуруҳлар ажратилган) тартибда ўтказиш, шунингдек, уйга вазифа беришда ҳам қўллаш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3 форматдаги ЦОҒОЗларида (гуруҳ сонига қараб) тайёрланган таркатма материаллар, (шомастер ёки рангли қаламлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;
- ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотнинг мақсади ва \ I казилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга қоғознинг ЮҚОри қисмида ёзуви бўлган, яъни асосий муаммо, ундан ажратилган ўқув муаммолари ва уларни ечиш йўллари белгиланган, хулоса ёзма баён қилинадиган варақларини таркатади;
- ҳар бир гуруҳ аъзолари уларга тушган варақлардаги муаммоларнинг |фзаллиги ва камчиликларини аниқлаб, ўз фикрларини фломастер ёрдамида г |ма баён этадилар. Ёзма баён этилган фикрлар асосида ушбу муаммони вчимини топиб, энг мақбул вариант сифатида умумий хулоса чиқарадилар;
- кичик гуруҳ аъзоларидан бири тайёрланган материални жамоа номидан тақдимот этади. Гуруҳнинг ёзма баён этган фикрлари ўқиб эшиттирилади, Пекин хулоса қисми билан таништирилмайди;
- ўқитувчи бошқа кичик гуруҳлардан тақдимот этган гуруҳнинг хулосасини сўраб, улар фикрини аниқлайди, гуруҳлар фикридан сўнг Тақдимот гуруҳи ўз хулосаси билан таништиради;
- ўқитувчи гуруҳлар томонидан берилган фикрларга ёки хулосаларга кўк бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни яқунлайди.

Илова (мисол тарикасида)

Талабалар билимини назорат қилиш							
Ёзма		Оғзаки		Тест		Масофали	
Лфзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.
Хулоса:							

«Муаммо» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга ўқув предметининг мавзусидан келиб чиққан турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг ечимини тўғри топишларига ўргатиш, уларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш бўйича малакаларни шакллантириш, муаммони ечишнинг баъзи усуллари билан таништириш ва муаммони ечишда мое услубларни тўғри танлашга ўргатиш, муаммони келиб чиқиш сабабларини ва муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларни тўғри аниқлашга ўргатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни гуруҳларга ажратиб, уларни мое ўринларига жойлаштиргандан сўнг, машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талабларини тушунтиради, яъни у машғулотни босқичли бўлишини ва ҳар бир босқич талаба (ёки ўқувчи)лардан максимум диққат-эътибор талаб қилишини, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларини айтади. Бундай кайфият талаба (ёки ўқувчи)ларга берилган топшириқларни бажаришга тайёр бўлишларига ёрдам беради ва бажаришга қизиқиш уйғотади. Машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талаблари тушунтирилгач, машғулот бошланади:

- талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан машғулот учун тайёрланган кинолавҳани диққат билан томоша қилиб, унда ёритилган муаммони аниқлашга ҳаракат қилиш, хотирада сақлаб қолиш ёки дафтарларига белгилаб қўйиш (агар кинофильм кўрсатишнинг имконияти бўлмаса, у холда ўқитувчи ўқув предметининг мавзуси бўйича плакат, раем, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, китобдаги ўқув материалдан фойдаланиши мумкин);

- ҳар бир гуруҳ аъзолари томонидан ушбу лавҳадан (раемдан, матндан, ҳаётий воқеадан) биргаликда аниқланган муаммоларни ватман ёки А-3 форматдаги қоғозга фломастер билан ёзиб чиқади;

- берилган аниқ вақт тугагач, тайёрланган ишни гуруҳ вакили томонидан ўқиб эшиттирилади;

- ўқитувчи гуруҳлар томонидан танланган ва муаммолар ёзилган қоғозларни алмаштирган холда гуруҳларга тарқатилади;

- тарқатилган қоғозларда гуруҳлар томонидан ёзилган муаммолардан ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзини қизиқтирган муаммодан бирини танлаб олади;

- ўқитувчи томонидан тарқатилган куйидаги чизмага ҳар бир гуруҳ аъзоси танлаб олган муаммосини ёзиб, мустақил равишда таҳлил этади.

Масалан:

Муаммонинг тури	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари ва Сизнинг ҳаракатларингиз
Тоза ичимлик сувининг камлиги	Сувни тоза сақлашга эътиборнинг камлиги	Табиат ва сувни сақлашга оид тадбирлар ўтказиш

- якка тартибдаги фаолият тугагандан сўнг ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) бажарган таҳлилий ишини барчага ўқиб эшиттиради;
- муаммолар ва уларнинг ечими бўйича жамоавий фикр алмашилади;
- химоядан сўнг ўқитувчи машғулотга яқун ясайди. Кичик гуруҳларга кизиқарли ишлари учун миннатдорчилик билдиради.

Бундай технология билан ўтказилган машғулот натижасида талаба (ёки ўқувчи)лар қайсидир муаммони ечишдан аввал унинг сабабини аниқланиши кераклигини, кейин эса уларга зарур бўлган услуб ва усулларни танлаши ҳамда ўз ҳаракатларини аниқ белгилаб олишларга кераклигини билиб оладилар.

«Лабиринт» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув ва ҳаётий фаолиятларида учрайдиган турли ҳолат ва вазиятлардан ўз обрўларини сақлаган ҳолда чиқиш, вазиятни тўғри баҳолаш ва тезлик билан керакли ечимини топиш кўникмаларини шакллантириш, шу борадаги малакаларини оширишга кўмаклашиш, уларнинг фикрлаш қобилияти ва нуткий фаолиятини ўстириш ҳамда мулоқот қилиш маданиятини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби: ўқитувчи машғулот бошланиши олдида талаба (ёки ўқувчи)лар учун стуллардан дойра шаклида жой тайёрлайди (дойра шаклидаги жойнинг ўртасига сават (ёки тувак)даги гулдастани қўйиш мақсадга мувофиқ. Жойни бундай - жиҳозланиши машғулотни кизиқарли ва жонли ўтишига ёрдам беради. Имкон бўлса, бундай машғулотни очик ҳавода, яъни табиат қўйнида ўтказилса, у ҳолда талаба (ёки ўқувчи)лар яшил майсалар устида дойра шаклида бемалол жойлашиб олсалар ҳам бўлади.

Ўқитувчи машғулот бошланиши билан талаба (ёки ўқувчи)ларни шу даврдан жой эгаллашларини сўрайди.

Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолияти ранг-баранг ва ҳамиша ҳар турли кизиқ воқеалар, ҳодисалар, вазиятларга бой эканлиги ҳақидаги қисқача суҳбат билан машғулотни бошлайди. Мисол тариқасида ўқитувчи, талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учраган ёки учрайдиган вазиятлардан бири тўғрисида гапириб беради ва шу вазиятдан чиқиш йўлини сўрайди (ёки ўқитувчи вазиятни айтиб, унинг учта ечимини ҳам айтади ва талаба (ёки ўқувчи)лардан учта тўғри вариантдан биттасини танлашларини ва нима учун шу вариантни танлаганликларини тушунтириб беришларини сўрайди. Шундан сўнг ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни хохишларига кўра, уч кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади ва уларга ҳар бир кичик гуруҳ аъзолари ўз иш тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда, ўқув ва тарбиявий жараёнларда ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)лар фаолиятида учрайдиган ёки учраган бирон-бир муаммоли вазиятларни эслашлари, улардан энг кизиқарли, энг муаммолисини танлаб, уларнинг ечимини (вазият, муаммонинг ечими уч вариантдан тест ёки аниқ бир жавобдан иборат бўлиши мумкин) ҳам топиб қўйиш топширигини беради.

Ўқитувчи ёрдамида ҳар бир кичик гуруҳ навбати билан ўзлари тайёрлаган вазият ёки муаммоларни бошқаларга оғзаки баён этадилар. Кичик гуруҳлар томонидан айтилган вазият ёки муаммони ечимини топиш учун ўқитувчи уларга аниқ вақт белгилаб беради. Берилган вақт ичида кичик гуруҳ аъзолари вазият ёки муаммо ечимини топишга ҳаракат қиладилар, вақт тугагач, гуруҳларнинг жавоблари тингланади. Масалан, аввал бир кичик гуруҳ танлаган вазият ёки муаммо яна бир маротаба эсга туширилади ва қолган кичик гуруҳлар навбати билан ушбу вазият ва муаммога ўз ечимларини айтадилар. Барча кичик гуруҳлар ўзлари танлаган жавобларини айтиб бўлишгач, вазият ёки муаммони ўртага ташлаган кичик гуруҳнинг ўзи тўғри ечим ҳақида фикр билдиради, ўқитувчи ҳам шу вазият ёки муаммога нисабатан ўз фикрини билдиради ва билдирилган барча кичик гуруҳ фикрларни умумлаштиради. Сўнгра, иккинчи гуруҳ ўртага ташлаган вазият ёки муаммони муҳокамасига ўтилади, шу каби даврадаги гуруҳлар томонидан ўртага ташланган барча вазият ёки муаммолар муҳокамаси ўтказилади.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар ва гуруҳлар ишига баҳо беради ва вазият ёки муаммоларни ечимини топишда нималарга кўпроқ эътиборни қаратиш кераклиги тўғрисида тавсиялар беради, сўнгра машғулотни якунлайди.

***Изоҳ:** ушбу технологиями ўқув жараёнида ташкил этиладиган дарё (амалий ёки лаборатория) машғулотларида ҳам иўллаш мумкин. Масалан, ўқув предмети бўйича ўзлаштирилган мавзулар ёки бўлимлардан талаба (ёки ўқувчи) ҳаётий фаолиятларида учрайдиган муаммоли вазиятлар, шунингдек, дарёда ўтилайётган мавзулар ичыдаги муаммоларни ечимини топиш бўйича фикрларни аниқлашда ушбу технологиянинг кўлланиши талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакаларини янада чуқурроқ мустаҳкамлашлариёа, уларни амалиётда кўллашларида ечимини тўғри топишлариёа ёрдам беради.*

«Блиц-сўров» усули

Усулнинг тавсифи. Ушбу усул талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантикий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида хилма-хил фикрлар, маълумотлар ичидан кераклигини танлаб олишни, шу билан бир қаторда, ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш ва уларга ўз фикрини ўтказа олиш ҳамда уз фаолияти, кунини режалаштира олишни ўргатишга қаратилган.

Усулнинг мақсади: ушбу усул орқали талаба (ёки ўқувчи)ларга тарқатилган қоғозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма-кетлигини аввал якка тартибда мустақил равишда белгилаш, кичик гуруҳларда ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш ёки ўз фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўла олиш каби кўникмаларни шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби.

Ушбу усул бир неча босқичда ўтказилади:

• ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга ушбу машғулот бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида тушунча беради. Ҳар бир босқичга мўлжалланган вазифаларни бажаришга аниқ вақт берилиши, тингловчилар эса шу вақтдан унумли фойдалинишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради:

- ўқитувчи ҳамма талаба (ёки ўқувчи)ларга алоҳида-алоҳида тарқатма материал беради ва улардан ушбу материални синчиклаб ўрганишларини сўрайди;

- ўқитувчи тарқатма материал мазмуни ва бажариладиган вазифа (тарқатма материалда берилган ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри белгилаш, белгини қоғозда алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан қўйиш кераюшги)ни тушунтиради;

- тарқатма материалда берилган вазифа дастлаб яқка тартибда бажарилишини таъкидлайди;

• ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўзининг шахсий фикри асосида тарқатма материалдаги «**яқка баҳо**» бўлимига берилган ҳаракатларнинг мантикий кетма-кетлигини рақамлар билан белгилаб чиқади;

• талаба (ёки ўқувчи)ларнинг яқка тартибдаги ишлари тугагач, ўқитувчи улардан 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Кичик гуруҳлар талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хоҳишларига қараб ёки рақамлар бўйича ташкил этилиши мумкин;

• кичик гуруҳлардаги талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири ўз қоғозидаги «**яқка баҳо**» бўлимида белгиланган ҳаракатлар кетма-кетлиги билан бир-бирларини таништирадilar, кейин улар 3 кишида уч хил бўлган кетма-кетликни биргалашиб (бир-бирлари билан тортишиб, баҳслашиб, бир-бирларига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб) келишган ҳолда, тарқатилган қоғоздаги «**гуруҳ баҳоси**» бўлимига муқобил рақамларни белгилаб чиқадилар;

• барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, ўқитувчи ҳаракатлар кетма-кетлиги бўйича тўғри жавобни беради, яъни талаба (ёки ўқувчи)лардан уларга тарқатилган қоғозлардаги «**тўғри жавоб**» бўлимига у томонидан айtilган ҳаракатлар кетма-кетлиги рақамларини ёзишни сўрайди;

• ўқитувчи «**тўғри жавоб**» бўлимида берилган рақамлар билан «**яқка баҳо**» ҳамда «**гуруҳ баҳоси**» бўлимидаги рақамларни солиштириш ва каттасидан-кичигини айириш, айирмаларни мое ҳолда «**яқка хато**» ва «**гуруҳ хатоси**» бўлимларига ёзишларини сўрайди;

• ўқитувчи яқка ва гуруҳ хатоларининг умумий сони бўйича тушунча беради ва уларни ҳар бирини алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради;:

• ўқитувчи машғулотни яқунлаб, баъзи гуруҳларнинг машғулот мобайнидаги иш фаолиятларига ўз фикрини билдиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимини иловадаги мезонлар асосида баҳолайди ёки мое келган тўғри жавоблар сонига қараб ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ўз баҳосини иловада кўрсатилгандек аниқлайди.

Изоҳ: мисол тарқасида «Мустақиллик йиллари» мавзусидаги блиц - сўровнинг жадвалини келтириш мумкин (ҳар бир ўқитувчи ўз предмети бўйича ўтаётган ёки аввал ўтган мавзуси асосида ушбу жадвалдан фойдаланиб блиц-сўров тузиши мумкин).

Блиц-суров: «Мустақиллик йиллари»

Гуруҳ баҳоси	к?	Тўғри жавоб	Якка хато	Л	Йилларнинг номланиши	Йиллар
		12			Ижтимоий химоялаш йили	2007
		1			Амир Темур йили	1996
		11			Ҳомийлар ва шифокорлар йили	2006
		2			Инсон манфаатлари йили	1997
		10			Сихат-саломатлик йили	2005
		3			Оила йили	1998
		9			Меҳр-мурувват йили	2004
		4			Аёллар йили	1999
		8			Обод маҳалла йили	2003
		5			Соғлом авлод йили	2000
		7			Қарияларни кадрлаш йили	2002
		6			Она ва бола йили	2001
		13			Ешлар йили	2008

7 - 8 та тўғри жавоб - «кониқарли»

9 - 10 та тўғри жавоб - «яхши»

11 -12 та тўғри жавоб - «аъло»

ФСМУ технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинари якунида (талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув машғулоти ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида) ёки ўқув режаси асосида бирор-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки бу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан қаторда ўқувчи-талабалар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларини таҳлил этишга ва эгаллашга даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

Технологиянинг мақсади. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларни тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Машғулоти ўтказиш тартиби:

• ^ - ўқитувчи ҳар бир талаба (ёки ўқувчи)га **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган қоғоз варақларини тарқатади ва яқка тартибда уларни тўлдиришни илтимос қилади. Бу ер да:

- Ф - фикрингизни баён этинг;
- С - фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг;
- М - кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг;
- У - фикрингизни умумлаштиринг.

^ - ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан баҳс мавзуси (ёки муаммо)ни белгилаб олади;

• ^ - яқка тартибдаги иш тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар кичик гуруҳларга ажратилади ва ўқитувчи кичик гуруҳларга **ФСМУ** технологиясининг тўрт босқичи ёзилган катта форматдаги қоғозларни тарқатади;

^ - кичик гуруҳларга ҳар бирлари ёзган қоғозлардаги фикр ва далилларни катта форматда умумлаштирган ҳолда тўрт босқич бўйича ёзишларини таклиф этилади;

^ - ўқитувчи кичик гуруҳларнинг ёзган фикрларини жамоа ўртасида химоя қилишларини сўрайди;

^ - машғулоти ўқитувчи томонидан муаммо бўйича билдирилган фикрларни умумлаштириш билан якунланади.

Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

Вазифа. «**Педагогик технология ўзини оқлайди!**» мавзуси бўйича куйидаги фикрларингизни баён этинг:

- Ф - фикрингизни баён этинг;
- С - фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг;
- М - кўрсатилган сабабни тушунтирувчи (исботловчи) мисол келтиринг;
- У - фикрингизни умумлаштиринг.

«Скарабей» технологияси

«Скарабей» интерфаол технология бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)ларда фикрий боғлиқлик, мантиқий фикрлаш, хотираларининг ривожланишига имконият яратади, қандайдир муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очиқ ва эркин ифодалаш маҳоратини шакллантиради. Мазкур технология ўқувчиларга мустақил равишда ўз билимларининг сифати ва савиясини ҳолисона баҳолашга, ўрганилаётган мавзу ҳақидаги тушунча ва тасавурларни аниқлашга замин яратади. У айна пайтда турли гоёларни ифодалаш ва улар орасидаги боғлиқликларни аниқлашга ҳам хизмат қилади.

«Скарабей» технологияси универсал технологиялардан бўлиб, ундан ўқув материалларини талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан эгаллашнинг турли босқичларида, яъни:

-бошида - ўқув фаолиятини рағбатлантириш сифатида («Ақлий хужум») услуби;

-мавзунини ўрганиш жараёнида - унинг моҳияти, тузилиши ва мазмунини белгилаш; мавзу мазмуни ичидаги асосий қисмлар, тушунчалар, алоқалар характерини аниқлаш, мазмунни янада чуқурроқ ўрганиш, янги жиҳатларини кўрсатишда;

-охирда - олинган билимларни мустаҳкамлаш ва яқунлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

«Скарабей» технологияси талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан осон қабул қилинади, чунки у фаолиятнинг фикрлаш, билиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Технология талаба (ёки ўқувчи)лар тажрибасидан фойдаланишни кўзда тутади, рефлексив кузатишларни амалга оширади, фаол ижодий излаш ва фикрий тажриба ўтказиш имкониятларига эга.

Мазкур технологиянинг айрим афзалликлари сифатида идрок қилишни енгиллаштирувчи чизма шакллардан фойдаланишни кўрсатиш мумкин.

«Скарабей» технологиясидан яқка ҳолда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлашларида фойдаланиш мумкин.

Таълимдан ташқари мазкур услуб *тарбиявий* характердаги:

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- фаоллик;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- мавжуд имкониятларни кўрсатиш;
- ўз қобилияти ва имкониятларини текшириш;
- «мен»ини ифодалаш;
- ўз фаолияти натижаларига масъуллик ва қизиқиш уйғотиш каби қатор сифатларни шакллантириш имкониятини ҳам беради.

«Скарабей» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Ассоциация - мантикий боғлиқлик бўлиб, сезги, тасаввур, идрок қилиш, ғоя ва бошқалар орасида ҳосил қилинувчи мантикий алоқадир.

Ранжирлаш (муайян тартиб) - ахамияти, муҳимлиги, мазмуни даражасига қараб тартиблаш.

«Елпиғич» технологияси

Бу технология мураккаб ва қўптармоқли бўлиб, муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган.

Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир йўла ахборот берилади. Айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида нукталардан муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Бу интерфаол технология талаба (ёки ўқувчи)ларга танқидий, таҳлилий ва аниқ мантикий фикрлашларини муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўз ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, шунингдек уни химоя қилишга имконият яратади.

«**Елпиғич**» технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини муҳокама қилувчи кичик гуруҳларнинг, ҳар бир қанташчининг ва умуман гуруҳнинг фаол ишлашига қаратилган.

«**Елпиғич**» технологияси мавзунинг турли босқичларида:

- бошида - ўз билимларини эркин фаоллаштириш;
- мавзунинг ўрганиш жараёнида - унинг асосларини чуқур фахмлаш ва англаб етиш;
- яқунлаш босқичида - олинган билимларни тартибга солишда қўлланилиши мумкин.

«Елпиғич» технологиясида учрайдиган асосий тушунчалар:

Аспект (нуктаи назар) билан предмет, ҳодиса, тушунча текширилади.

Афзаллик - бирор нарса билан киёслашда устунлик, имтиёз.

Фазилат - ижобий сифат.

Нуксон - номукамаллик, қоидаларга, мезонларга номувофиклик.

Хулоса - муайян бир фикрга, мантикий қоидалар бўйича далилдан натижага келиш.

Таълимдан ташқари «**Елпиғич**» технологияси тарбиявий характердаги:

- жамоа, гуруҳларда ишлаш маҳорати;
- муаммолар, вазиятларни турли нуктаи назардан муҳокама қилиш маҳорати;
- муросали қарорларни топа олиш маҳорати;
- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашув;
- фаоллик;

- муаммога диққатни жамлай олиш маҳорати каби қатор сифатларни шакллантириш имконини ҳам беради.

«Мулоқот» технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология талаба (ёки ўқувчи)ларнинг даре жараёнида мустақил фикрлашига, ўз фикрларини эркин баён этишига ҳамда уларда баҳслашиш маданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда, бундай машғулот талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади. Танланган мавзу, муаммо асосида талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларини аниқлаш, мустақил ҳолда умумий бир фикрга қелишларига ва тўғри хулоса чиқаришларига ёрдам бериш, эркин ҳолда баҳслашишларига шароит яратиш, мулоқотга кириш ва мулоқот қила олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши. Амалий, лаборатория, факультатив машғулотларда ва даредан ташқари вақтда ўтказиладиган тарбиявий соатларда қўлланиши мумкин бўлиб, машғулот жамоа ва кичик гуруҳ шаклида ўқув аудиториясида ёки табиат қўйнида ўтказилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Ватман қоғози, фломастер, маркерлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• ^ - ўқитувчи машғулотни бошлашдан аввал талаба (ёки ўқувчи)ларни мулоқот, баҳс-мунозарани ўтказишга қўйилган талаблар, қоидалар билан таништиради, сўнгра ушбу дарснинг босқичма-босқич ўтказилишини тушунтиради;

^ - ўқитувчи *талаба* (ёки ўқувчи)ларни мавзу йўналишлари бўйича гуруҳларга ажратади;

-/ - ҳар бир кичик гуруҳ жамоаси ўз йўналиши бўйича тайёргарлик бошлайди: бошқа кичик гуруҳлар билан мулоқотга кириша олиши учун ўз йўналиши бўйича турли материаллар, кўргазмалар, қуроқлар, турли ривоят, олим ва мутафаккирларнинг фикрлари ва ш.к. қабиларни тайёрлайди;

^ - кичик гуруҳлар ўртасида асосий мавзу ва унинг йўналишлари бўйича мулоқот бошланади;

• ^ - ўқитувчи гуруҳларнинг фикрларини мақсадли йўналтириб боради ва асосий мавзу кичик гуруҳлар томонидан ёритилгач, у айрилган фикрларга ўзининг муносабатини билдирган ҳолда мулоқотни якунлайди.

Технологияни ўтказиш алгоритми:

1-босқич. Ўқитувчи машғулотни мулоқотнинг мавзусини аниқлашдан бошлайди. Масалан, «Сиз қайси маданият тарафдорисиз: Шарқ ёки Оврўпо?» Шу мавзунинг ўртага ташлаб талаба (ёки ўқувчи)лардан Шарқ маданияти ва Европа маданияти тарафдорларини (қийиниш, муомала қилиш, муносабат ўрнатиш ва х.к.) аниқлаб олади. Уларни шу тартибда гуруҳларга ажратади ва уларга тайёргарлик қўришлари учун шароит ҳамда имкониятга қараб аниқ вақт белгилайди.

2-босқич. Ҳар бир кичик гуруҳдаги талаба (ёки ўқувчи)лар ўз мавзулари асосида керакли материаллар (далиллар, мисоллар, аниқ фикрлар, ўз фикрларини тасдиқловчи кўргазмали материаллар, имкон бўлса, видеофильм, мақолалар, мутафаккир ва олимларнинг сўзлари ва бошқалар)ни тайёрлайдилар. Кичик гуруҳдан бир кишини химоя учун танлайдилар, қолганлар эса ўз фикрларини қўшимча қилишлари мумкин.

3-босқич. Кичик гуруҳлар химояга тайёр бўлгач, ўқитувчи кичик гуруҳларнинг бирига химоя учун сўз беради (ҳи[^]ояга чиқиш ихтиёрий ранишда бўлиши мумкин). Кичик гуруҳ вакили жамоа номидан сўзга чиқиб, уларга берилган мавзу асосида тайёрланган материаллар ва далиллар асосида химоя қилишга киришади. Кичик гуруҳ вакили сўзини тугатгач, жамоанинг қолган аъзолари ўз фикрлари билан қўшимча қилишлари мумкин.

4-босқич. Машғулотнинг 3-босқичидаги каби бу босқичда ҳам ўқитувчи навбатдаги гуруҳ вакилига химоя учун сўз беради. Иккинчи кичик гуруҳ ҳам биринчи кичик гуруҳ каби ўз мавзуси бўйича химоя қилади. Химоя тугагач, ўқитувчи машғулотнинг кейинги босқичига ўтади.

Изоҳ: Ҳар иккала кичик гуруҳнинг химояси вақтида ўқитувчи иложи борица уларга халақит бермасликка, ўз фикр-мулоҳазасини билдирмасликка, савол бермасликка ҳаракат қилади. Ҳеч қайси кичик гуруҳга ён босмаган ҳолда мулоқотни бошқаради. Кичик гуруҳлар химояси вақтида тартиб сақланишига ва мулоқотни ўтказишга иштилган талаб, қоидаларни тўлиқ бажарилишига эришишга ҳаракат қилади. Бу босқичда, асосан, икки кичик гуруҳ эркин, мустакил фаолият кўрсатишлари керак бўлади.

5-босқич. Кичик гуруҳлар бир-бирларига саволлар беришни бошлайдилар. Кичик гуруҳлар томонидан бериладиган саволлар, уларнинг химояси вақтида айтилган далиллар, мисоллар, фикрларни янада ойдинлаштириш мақсадида ўз гуруҳларининг фикрларини янада таъкидлаб, псботлаб, қолганларни ҳам шу фикрга қўшилишларига даъват қилиш учун берилиши мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар эркин ҳолда ўзларининг фикрлари билан барчага таъсир кўрсатишга, ўз фикрларини маъқуллашга ҳаракат қиладилар. Ўқитувчи бундай ҳолатга шароит, имконият яратган ҳолда баҳс-мунозарани самимийлик билан бошқаради.

6-босқич. Ўқитувчи ҳар иккала томоннинг саволлари, фикрлари, маъқуллайдиган сўзлари тугагач, улар томонидан айтилган фикрларни умумлаштиради ва ўзининг бу масала ҳақидаги фикр-мулоҳазасини баён қилади. Кичик гуруҳ иштирокчилари томонидан тушган саволларга керакли ясаовни беришга ҳаракат қилади.

Машғулот охирида ўқитувчи ҳар иккала гуруҳнинг машғулот жараёнидаги фаолиятларини таҳлил этиб, уларга миннатдорчилик билдиради ва машғулотни якунлайди.

Ушбу машғулотнинг давомийлиги шароитга қараб белгиланади.

«Баҳслашув» технологияси

Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўқув гуруҳларида уларнинг ўзаро муносабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан қўниқилари

ёки ўзаро бир-бирлари билан яхши муносабатда бўлишлари учун баъзида улар ўртасида бахслар ташкил этиб туриш мақсадга мувофиқдир. Чунки бундай бахслар талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрларини чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатларини аниқлаб олишга катта ёрдам беради. Бахс мавзуларини талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари танлашлари ва таклиф этишлари мумкин. Бу мавзулар уларни бахсга чорловчи, муаммоли, кизиқарли бўлиши керак, акс ҳолда бахс давомида талаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини баён эта олмайдилар ёки бахсга қўшилиб ўз фикрларини исботлаб, ҳимоя қила олмайдилар. Бахслар талаба (ёки ўқувчи)ларни баъзи янглиш фикрларга қарши курашишга ўргатади, атрофдаги бўлаётган воқеаларни тушунган ҳолда тўғри шарҳлашга, ўз фикрларида туришга, ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатишга ҳамда ҳар бир фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда ўртоклари билан суҳбат қилиш, бахслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўткази олиш, таъсир эта олиш маданиятига ўргатади. Бахсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ. Биз қуйида бахсларга тайёргарлик кўришда эътибор қаратилиши керак баъзи бир босқичларни ажратиб кўрсатмоқчимиз:

- бахс мавзусини танлаш ва уни тасдиқлаб олиш;
- тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш;
- олдиндан бахс мавзусини эълон қилиш ва бахс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қўйиш;
- талаба (ёки ўқувчи)ларни бахс давомида муҳокама қиладиган саволларини тўларок ёритишга ёрдам берадиган қўшимча материалларни тўплаш;
- бахсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайиндаш;
- бахс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш;
- бахслашиш қоидаларини рангли, кўرғазмали этиб тайёрлаш.

Бахс қатнашчилари бахсни ўтказиш ва унда ўзларини тута билиш, бошқара олиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки бахс мобайнида танишиб олишлари керак. Улар қуйидагича бўлиши мумкин:

- бахслашишдан аввал нима демоқчи бўлганини яхшилаб ўйлаб олиш;
- гапираётганда фикрларни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик билан баён қилиш;
- фақат ҳаяжонга солаётган, ишончи комил бўлган фикрларни баён этишга ҳаракат қилиш, билмаган, ишонмаган фикрлар билан бахслашмаслик;
- кимнингдир фикрига қўшилмаса, уни фикрини масхараламай, унинг устидан кулмай, хатосини айтмай ҳақгўйлик билан бахслашиш;
- айтилган фикрларни иккинчи бор қайтармасдан, янги фикр бўлсагина ўша фикрни баён этиш;
- бахслашув вақтида қўлларни ҳар томонга ўйнатмасдан, овозни баландлатмасдан, бақирмасдан гапириш. Агар бошқаларни ўз фикрини баён қилишга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сенинг фикрини баён қилишларини истасанг,

упда сен ўз фикрининг исботига, албатта, аниқ далиллар, мисоллар Кўпириш;

- бахшлаётган суҳбатдошни ҳурмат қилиш, уни хафа қилмаслик, унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қилиш. Агар шундай қилинса, бахшлашувда фақат кучли эканлигини кўрсатибгина ҚОЛмай, балки маданиятли эканлигини ҳам кўрсатган бўлади.

Юқорида кўрсатилган қоидалар чиройли ва рангли қилиб безатилган ЦОЛа узокдан кўринадиган қилиб ёзилиб, баҳс ўтадиган жойга олдиндан ИЛИБ қўйилади ёки шунга ўхшаш қоидаларни баҳсни бошлашдан олдин баҳс Иштирокчилари билан биргаликда уларнинг берган таклифлари асосида Гузиб, шу ернинг ўзида қоғозга (хона тахтасига, бирон тахтага) ёзиб қўйиш мумкин.

Баҳс ўтаётган жойни жиҳозлаш ва безашда буюк педагог олимлар, мутафаккир ва донишмандлар фикрларини ёзиб, кўринарли жойга илиб Қўйиш мумкин. Масалан:

«Қоидани унутма:

Маънодан узок кетма

Гапни чўзма, оз гапир

Кенг маъноли, соз гапир».

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаяжонлантирадиган, қуюнтирадиган, замонавий, уларнинг \,аёт тарзига тегишли бўлгани маъқул. Шунда, таълим муассасаларида ўтказиладиган ўқув машғулотларида ва бошқа жойларда гапиришдан кўрқадиган, уяладиган талаба (ёки ўқувчи)лар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эта олишлари мумкин.

Таълим муассасаларида кечки пайт ўқишдан бўш вақтларда втоқхонадаги «Маънавият ва маърифат» хонасида ёки бирон кичик талаба (ёки ўқувчи)лар чоихонасида, қолаверса, агар имкони бўлса гулхан атрофида \,ам баҳслар ўтказса бўлади. Очiq табиат қўйнида гулхан атрофидаги давраларда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг эркин ҳолдаги баҳслари кизиқарлироқ ҳамда ишончлироқ ўтади. Бундай пайтларда талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларини жуда эркин ҳис этадилар ва ўз фикрларини бемалол I ортинмасдан, қийналмасдан айта оладилар. Гулхан атрофидаги бундай Оахсларни бир неча гуруҳлар билан ўтказиш мумкин.

Ўтказиладиган баҳсларнинг мавзуларини тузишга талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ўзлари, уларнинг ҳаётий тажриба (ёки ёшлар ҳаётидаги муаммолар, турли болалар ва ёшлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақола)лари ёрдам бериши мумкин. Биз қуйида баҳслар учун баъзи бир мавзуларни этиборингизга ҳавола этамиз:

- Ҳозирги замон комил инсон деб қимни айтса бўлади?
- Маданиятли инсон деб қимни айтса бўлади?
- Сен қандай яшайсан? Ҳаётинг қизиқарлими?
- Ҳақиқий дуст қандай бўлиши керак?
- Менинг характерим шундай...
- Бепарволик қардан келиб чиқади?

- Мода ва мен.
- Бепул нарсанинг баҳоси қанча?
- Нима савоб-у, нима гуноҳ?
ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун талаба (ёки ўқувчи)лардан битта ёки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни муҳокама қилиниши керак бўлган мавзу ҳақидаги кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб, фикрлар тўқнашувини ўз вақтида очиб борадилар ҳамда умумий хулоса қилишга ҳаракат қиладилар. Баҳсни олиб боровчиларни танлаш ва уларни тайёрлашда ўқитувчи (мураббий)ларнинг хизматлари катта. Баҳсни талаба (ёки ўқувчи)лардан танланган бошқарувчилар олиб борсада, лекин ўқитувчи (мураббий)лар баҳс давомида уларга ёрдам беришга тайёр туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар, қийинчиликлар туғилиши мумкин. Одатда баҳслар ўқитувчилар томонидан муҳокама этилган ёки ечилган муаммоларни умумлаштириш ҳамда бирор керакли тавсиялар бериш ва келгусида ўтказиладиган баҳслар мавзусини аниқлаш билан тугалланади.

Баҳсларнинг самарали ўтиши танланган мавзунини муҳокама қилиш учун олдиндан тайёрланган саволларга боғлиқдир.

Баъзи бир мавзудаги баҳсларни ўтказиш учун **тахминий саволларни** келтирамиз:

Мавзу: Маданиятли инсон деб қимни айтса бўлади?

Саволлар:

- Инсон маданияти нималардан ташкил топади?
- Маданиятли инсонга тегишли қуйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга қўйган бўлардингиз (хўшмуомалалик, топқирлик, маълумотлилик, нотиклик)?
- Барча маълумотли инсонларни маданиятли деб атаса бўладими?
- Инсонларнинг сўзлашуви, нутқига қараб, уларнинг маданиятли эканликларини аниқласа бўладими?
- Маданиятли бўлиш учун нима қилиш керак?
- Қимларни маданиятли деса бўлади?
- Сиз ўзингизни маданиятли ҳисоблайсизми?

Мавзу: Менинг характерим шундай...

Саволлар:

- Характерли ва характерсиз - нима дегани?
- Нима учун характерни тарбиялаш керак? Умуман тарбиялаш керакми?
- Характерни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?
- Инсон характерига у яшаётган, ўқиётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми? Бўлса қандай?

- «Яхши», «ёмон» характер. Буни сиз қандай тушунасиз?

Мавзу: Бепул нарсанинг баҳоси қанча?

Саволлар:

1. «Бепул нарса», сиз бу иборани қандай тушунасиз?

2. Сиз учун бепул бўлган нарсаларнинг баҳоси борми? Бор бўлса шундай? Мисоллар келтиринг (ўқиш жойингиздан, уйдан ва бошқалардан).

3. Бепул нарсани асраш - авайлаш керакми? Нима учун?

4. Нима кўпроқ бепул ҳисобланади «Меники»ми ёки «Бизники» ?

5. Сиз ўқиётган ўқув даргоҳи ўз баҳосига эгами? Сизнинг фшрингизга, у қанча туради? Бу ерда сиз бепул фойдаланаётган нарсалар: шорт жиҳозлари, кутубхона, компьютерлар ўз қийматига эгами?

6. Агар ҳамма сиз учун яратилган шароитдаги бепул нарсалар ўз ҚИЙматига эга бўлса, сиз уларни қандай асраган бўлардингиз?

КБИ (кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш) технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларни ҳаётда фаол урпини топишларини, пешқадамлик ва сардорлик сифатларини, жамоада ишлаш кўникмаларини, шунингдек, ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далил келтира олиш, ўз фикрини исботлай олиш, асослаш, ишонтириш, мунозарара олиб бориш маҳоратларини ҳамда муросага келиш, изланиш қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

^ Бу технология қўланиладиган машғулот талаба (ёки ўқувчи)лардан олдиндан бўладиган тайёргарликни талаб қилади. Машғулот Мавзуси талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясига олдиндан маълум қилинади, начифаларни бажариш учун тайёрланишга бериладиган аниқ вақт, мавзу мълчумни, унинг мураккаблиги ва даражасига қараб белгиланади.

^ Ушбу машғулот баҳс-мунозарара услубига асосланган бўлиб, узининг аниқ ўтказилиш вақти ва тартибига эгадир. Уқитувчи дастлаб талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулот ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради па уларни кичик гуруҳларга ажратади. Мисол тариқасида, «Шахе ва маданий ахлоқ» мавзусидаги машғулотни ўтказиш тартибини кўриб чиқамиз. Машғулотнинг бошида талаба (ёки ўқувчи)лар муҳокама қилишлари учун бир неча саволлар оладилар.

Масалан:

- Маданият нима?
- Ахлоқий маданият нима?
- Шахе сифати кўринишида ахлоқ-одобнинг ўрни қандай?
- Қандай қилиб маданиятли бўлиш мумкин?

^ Кичик гуруҳ қатнашчилари ўз хоҳишлари бўйича биттадан савол қшлаб оладилар ва сўзга чиқишга тайёрланадилар. Улар ўзлари танлаган савол юзасидан ўз тушунчалари, мавзуга бўлган ёндошувлари, муносабатлари ҳамда ушбу саволларга жавобларини беришда ўзларининг эгаллаган ҳолатлари қанчалик тўғри эканлигига чиқишлари орқали талаба (ёки ўқувчи)ларни ишонтиришга ҳаракат қиладилар. Уқитувчи кўрсатмасига биноан, бошқа кичик гуруҳ қатнашчилари айтилган фикр ва сўзга чиққан талаба (ёки ўқувчи)ларни эгаллаган ҳолатларига қарши фикрлар айтади, яъни Сўзга чиққан кичик гуруҳ танлаган йўлни рад этадилар ва шу орқали уларни олкс-мунозарара, тортишувга ундайдилар.

^ Бахс-мунозара якунида ҳар бир сўзга чиққан кичик гуруҳ бошқа кичик гуруҳ аъзоларини ўзларининг тортишувдаги фикрлари, танлаган ҳолатлари, далил ва исботлари қанчалик тўғри эканлигига уларни ишонтира олишлари ва ўз томонларига оғдира олишлари, иложи бўлса уларни ўз гуруҳларига қўша олишлари керак.

• ^ Машғулотнинг охириги босқичига ўқитувчи яқун ясайди ва бахс - мунозара бўйича ўз фикрини билдиради.

КБИ технологияси бир қанча вариантда ўтказилиши мумкин.

Масалан, тингловчилардан (ўз хоҳишларига қараб) ташаббускорлар гуруҳини тузиб олиш мумкин ва бу гуруҳ бахс-мунозара давомида айтилган кизикарли фикрлар, далиллар, асосий тушунчалар, вазиятдан чиқувчи ҳолатлар, кизикарли жавоблар, мулоҳаза, таклифлар ва бошқаларни ўқув хонасининг тахтасига ёки ватманга ёзиб боради. Ташаббускорлар гуруҳининг вазифалари қаторига: бахс-мунозарани боришини назорат қилиш, қатнашчиларни фаоллаштириш, керак бўлса, баъзиларга алоҳида танбех ва тилаклар билдиришни ҳам киритиш мумкин. Бундай ташаббускорлар гуруҳи аудиториясида бир-бирига ўхшаш фикрлар билдирилиши, гуруҳларни фаоллаштиради, уларни эркин ҳолатда ўз фикрларини айтишларига керакли муҳит ва шароитни яратади. Шуниндек, бу гуруҳ машғулотнинг ҳулоса қисмида ҳам иштирок этиб, гуруҳларнинг танлаган ҳолатлари, билдирган фикрлари ва тортишувларига ўз муносабатларини билдиришлари мумкин.

Бахс-мунозара ташкил этиш учун қуйидаги саволлардан фойдаланилиш мумкин:

- жамоат транспортидаги маданият одоби;
- таълим муассасаси (даре жараёни, танаффус вақти)даги маданият одоби;
- стол атрофидаги (овқатланиш, суҳбат, учрашув) маданият одоби;
- оиладаги маданият одоби;
- жамоадаги маданият одоби;
- жамоат жойларидаги маданият одоби;
- ёшларнинг маданият одоби;
- сўзлашиш (телефонда, суҳбатда, учрашув вақтида) маданияти;
- анъаналар ва маданият;
- саломлашиш одоби ва бошқалар.

Юқоридаги бахс-мунозараларни ўтказиш мавзулари одоб-ахлоқ, маданият йўналишида (масалан, «Менинг ҳаётда тутган ўрним», «Одоб-ахлоқли, маданиятли бўлишим учун нима қилишим керак?» ва ш.к.) бўлгани мақсадга мувофиқ, чунки бу мавзулар ёшларни кўпроқ кизиктиради.

Езма баҳс (дебат)лар услуби

Услубнинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларга ўқув хонасидаги кўпдошлари билан биргаликда шу оила жамоатчилиги фикрини гулқинлантираётган мавзуларда мулоқотлар режалаштириш имконини бериш. Услуб талаба (ёки ўқувчи)ларнинг берилган мавзу соҳасидаги билимларини чуқурлаштириш шароитини яратиш, мунозара маданиятини ўргатиш ва ўз фикрини асослаш қобилиятини ривожлантириш.

Бу услубдан фойдаланишда ўқитувчи талаба *(ёки ўқувчи)ларни ишқўлаш учун асос хизматини ўтовчи ажойиб материалга эга бўлади. Ёзма баҳслар услубиёти бундай мулоқотларни ўқув хонасидаги барча талаба (ёки ўқувчи)лар иштирокида ёзма шаклда ўтказиш имконини беради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)лар баҳс мавзуси бўлиши керак бўлган мавзу билан уй (ёки олдин ўтказилган машғулотлар)да танишадилар. Баҳс арафасида ўқитувчи бўлажак мавзу тўғрисида ўқувчиларга ахборот берар жан, баҳслар қай йўсинда ўтишини қисқача тушунтиради (бу, албатта, баҳслар биринчи марта ўтказилаётган бўлса, жуда муҳимдир).

2. Раҳбар гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларини иккига ажратади ва уларни ўқув хонасининг икки томонига қатор қўйилган столлар ёнига утказди ва ҳар бир гуруҳ қатнашчилари қайси нуктаи назарни ҳимоя қилишларини белгилайди (масалан, 1-гуруҳ - ижобий ҳолат жорий қилиниши тарафдорлари, 2-гуруҳ - бунга қаршилари).

3. Шундан сўнг, раҳбар талаба (ёки ўқувчи)ларни жуфтлайди, ҳар бир жуфтда қарама - қарши қарашлар тарафдорлари бўлиши керак. Жуфтларни тартиб рақами ёки алифбо ҳарфлари билан белгилаймиз. Агар ўқув хонасида талаба (ёки ўқувчи)лар сони тоқ бўлса, ўқитувчи мунозарага сгишмаган шерик ҳуқуқида қатнашиши мумкин. Ўқитувчи 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига (қелтирилган мисолда - ижобий ҳолатни жорий қилиш тарафдорлари) ҳар бири жуфт санаси (рамзи) билан билгиланган қатак қозғоғ варақларини тарқатади.

4. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқув хонасининг икки томонида ўтириб, жуфтма - жуфт ёзма мулоқотни бошлайдилар. 1-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)ларига ўзлари маъқуллаётган нуктаи назар фойдасига битта очик далилни шакллантириш учун 5 дақиқа вақт берилади. Улар бу далилни қозғоғ варағига пухта таҳрир қилинган параграф шаклида ёзадилар. Бу нақтда 2-гуруҳ талаба (ёки ўқувчи)лари ўзлари баҳс жараёнида баён этишлари мумкин бўган нуктаи назарларини исботлашлари мумкин.

5. Ёзилган варақлар қарши гуруҳдаги шерикларга (ижобий ҳолатнинг жорий қилинишига қарши чиқувчиларга) берилади. Уларга жуфт бўйича шерикларининг далилларига қарши жавоб топиш ва ёзиш учун ҳамда ўз қарши далилларини баён қилишлари учун 8 дақиқа вақт ажратилади.

6. Далиллар алмашишининг бундай тартиби 2-3 марта такрорланади, бунда ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) шеригининг далил-исботига жавоб қайтариши ва ўзининг ақс далилини қелтириши шарт. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларини аниқлаш учун 3-4 раунд етарлидир. Охири раундда талаба (ёки ўқувчи)ларга якуний параграфни ёзиш имкони берилади. Шундан сўнг, ёзма иш йигиб олинади.

7. Баҳсларга якун чиқаришнинг яхши шакли - иккала томонга қаратилган саволдир: «Қарши томоннинг энг яхши далили - исботлари қайсилар бўлди?»

8. Ўқитувчи ишни яккама-якка ёки жуфти бўйича баҳолаши мумкин. Агар ўқитувчи ёзма ишни баҳолашни режалаштирган бўлса, у ҳақида талаба (ёки ўқувчи)ларни дарснинг бошидаёқ огоҳлантириши керак.

Таълим муассасаларининг машғулотларида ёзма баҳослар услубини фойдаланиш мобайнида куйидаги жадвал кўринишида келтирилган тарқатма материалдан фойдаланиш мумкин:

Баҳо мавзуси
ҲА <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ИУҚ <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ҲА <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ИУҚ <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ҲА <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ИУҚ <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Далил келтирмак
ҲА <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Яқуний фикр
ИУҚ <ul style="list-style-type: none">
• Жавоб
• Яқуний фикр

«Муносабат» технологияси
(«Мураббий ва жамоа» мавзуси мисолида)

Умумий тушунча:

Машғулот бошида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва унга қўйилган талаблар билан таништиради ва «Яхши ташкил қилинган тарбия, ҳар бир инсонни ҳаётнинг асосий учта омилига - фуқаролик, ишчи-ходим, оилапарвар бўлишга тайёрлайди» деган фикрни ўртага ташлайди.

Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар орасида «Ақлий ҳужум» ўтказилади. «Ақлий ҳужум»ни ўтказиш вақтида талаба (ёки ўқувчи)лар юқоридаги фикрда келтирилган шахснинг учта омили бўйича ўз фикрларини ўқин ва фаол баён эта бошлайдилар.

Ўқитувчи бу фикрларни ўқув хонаси тахтасига ёки унга илинган ватман қозоғига ёзиб боради:

Фуқаро	Ишчи-ходим	Оилапарвар

Машғулотнинг ушбу босқичи тугагач, ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни кичик гуруҳларга ажралишларини таклиф қилади. Сўнгра ўқитувчи кичик гуруҳларга ватман қозоғларига ёзилган чизма-топшириқларни тарқатади (ёки гуруҳлардан биттадан вакил уларни танлаб олишини сўрайди) ҳамда қўйилган вазифаларни бажариш, ватман қозоғлардаги бўш майдонларни қандай тўлдириш кераклиги ҳақида тушунча беради. Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)лар ватман қозоғнинг юқори қисмига ёзилган асосий мавзудан келиб чиққан ҳолда ҳаётнинг фаолиятларида учраши мумкин бўлган муаммолардан бирини танлаб, тарқатма материалнинг «Муаммо» бўлимига ёзадилар ва у асосида қолган вазифаларни бажарадилар. Ҳар бир кичик гуруҳ қуйидаги кўринишдаги тарқатма материаллар билан мшлайдилар:

Мураббий жамоани бўйсундиради

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Мураббий жамоага бўйсунди

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Мураббий жамоа билан ҳамкорликда

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш вариантлари	Сизнинг хулосангиз

Кичик гуруҳлар педагогик жараёнда учрайдиган (ёки тренер томонидан олдиндан танлаб қўйилган) муаммолардан бирини танлайдилар, жамоа иштирокчилари билан биргаликда муаммони муҳокама қиладилар ва тарқатма материалнинг (чизма-топширикнинг) биринчи устунига карточкада берилган мавзуга мое келиб чиқадиган муаммоларни ёзадилар. Кейин ўқитувчи берилган муаммони биргаликда муҳокама қилиш ва қўйилган вазифаларни ҳал қилиш усуллари аниқлаш учун ишчи қоғозларни бошқа кичик гуруҳларга беради (масалан, соат миля кўрсаткичи бўйлаб). Ҳар бир кичик гуруҳ ўз жамоаси билан биргаликда муаммони муҳокама қилиб, уларни ҳал қилиш йўллари аниқлайди. Ҳар бир кейинги кичик гуруҳ ўз вариантыдаги натижаларни ватман қоғозидаги тегишли устунларга ёзиб боради.

Тарқатилган ишчи қоғозлар кичик гуруҳларни навбатма-навбат айланиб, дастлабки кичик гуруҳига етиб келгач, талаба (ёки ўқувчи)лар бошқа гуруҳ аъзоларининг фикрлари билан танишадилар ва уларни муҳокама қилиб, муаммони ҳал этиш бўйича ёзилган фикрлардан энг яхши фикрни танлаб оладилар. Қўйилган муаммони қандай ечилганлигига ўз муносабатларини билдирадилар ҳамда муаммони ҳал қилиш учун вариант сифатида ўз фикрларини таклиф этадилар.

Машғулотнинг кейинги босқичида кичик гуруҳлар ўз ишларини химоя қиладилар, иш жараёнидаги ютуқ ва камчиликларни, ижобий ва салбий ҳолатларни муҳокама қилиб, ўқитувчи билан ҳамкорликда машғулотга яқун ясайдилар.

Ўқув жараёнида «Муносабат» технологиясидан фойдаланиб, ўрганилаётган фанда турли муаммоларни ҳал этишга, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва бартараф этиш йўллари топишга, ўқувчиларни эса мустақил изланишга, фикрлашга, ўз фикрларини исботлаш ҳамда турли вазиятлардан чиқишга ўргатишда «Муаммоли вазият» шаклини қўллаш мумкин.

«Муаммоли вазият»

Вазият тури	Вазиятнинг сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари
Интизомнинг йўқлиги	<ul style="list-style-type: none"> • дарсга қизикмаслик; • дарсга кеч келиш; • тарбиясизлик; • дарсга тайёрмаслик; • дарсни бузиш; • ўқитувчининг ауди- 	Ўқитувчининг яқкама -яқка ёндашуви, касбий даражаси, талаба (ёки ўқувчи)нинг оилавий шароитини ўрганиши; тушунтира билиши

<p>Ёки</p> <p>пбиатнинг ифлосла-иши; мтомобилнинг училиши; /Лулоқотнинг йўқлиги; пмёвий ходисалар ва •шқалар.</p>	<p>торияни олмаслиги.</p>	<p>бошқара ва бошқалар.</p>
---	---------------------------	-----------------------------

«Ташвиқот гуруҳи» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш, ўз фикрларини аниқ ва қисқа далиллар асосида баён қилиш орқали уларда ишонтириш, шунингдек, тарғибот-ташвиқот қилиш ва уни амалга ошириш қўникмаларини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг бошланишида ўқитувчи. Талаба (ёки ўқувчи)лар аудиторияси олдида бир неча муаммоли мавзуларни ташлайди. талаба (ёки ўқувчи)лар бу муаммоли мавзулар орасидан ихтиёрий биттасини танлайдилар. Ўртага ташланаётган муаммоли мавзу ўқув предмети ёки тарбия йўналишида бўлгани мақсадга мувофиқ. Масалан, «Алкоголь - офат», «Гиёҳвандлик - ўлимга олиб борувчи йўл», «СПИД»-келажакка хавф солувчи вабодир», «Ўқитувчи - келажак бунёдкори», «Баркамол авлод - Ўзбекистон гараккиётининг пойдевори» каби мавзулар танланиши мумкин. Сўнгра ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради ҳамда кичик гуруҳларнинг чиқишлари улар томонидан танланган муаммоли мавзулари ташвиқот-тарғибот шаклида бўлиши кераклигини тушунтиради ва вазифаларга тайёргарлик учун аниқ вақт беради. Кичик гуруҳлар томонидан тайёрланган чиқишлар ҳар томонлама кизиқарли, адабий-муסיкий, кўрғазмали, плакат, жиҳозларга бой бўлиши талаб этилади. Кичик гуруҳларнинг чиқишлари видеофильм, слайд ёки клиплар ёрдамида намоёйиш этилиши мумкин.

• ^ Ўқитувчининг кўрсатмаси билан бу жараён яқка тартибда ёки жуфт бўлиб амалга оширилади. Ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳларнинг чиқишлари ва уларнинг ижодий фаолиятини муҳокама қилади, яқуний хулоса чиқаради ва керакли тавсиялар беради.

Изоҳ: Ташкил этилган тарғибот-ташвиқот ижодий гуруҳларининг қизиқтарини муҳокама қилишида эътиборни:

- танланган мавзунинг долзарблиги;
- мавзунинг мазмуни ва уни ёритилиши (сўз, сахна кўрсатуви, расмлар ёки видео, мимика ёки пантомимика ва б.);
- мавзунинг ёритилишига ижодий ёндашув (оригиналлиги);
- мавзунинг ёритилишида ишлатилган жиҳозлар ва ёрдамчи воситалар;
- мавзу мазмунининг таъсирчанлиги, тарғибот-ташвиқотга бойлиги;

- мавзу мазмунининг тарбиявийлиги ва таъсирчанлигига царатиш маъсадга мувофиқ бўлади.

«АЖИЛ» (амалиётда жамоавий ижодий ишлар) технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда ижодий фаолият малакаларини ва жамоавий ижодий ишни ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш, жамоавий ижодий ишнинг турли шакллари билан билишга кўмаклашиш.

Машғулоти ўтказиш тартиби:

Бу технология «Жамоавий ижодий ишни ташкил қилиш» мавзусидаги назарий материал ўзлаштирилгандан сўнг ёки шу мавзудаги суҳбат ёки «Мен - жамоавий иш ташкилотчиси» номли блиц - ўйин ўтказилгандан сўнг ўқув жараёнида ишлатилса, маъсадга мувофиқ бўлади.

1. Технологияни ўқув жараёнида фойдаланиш учун ўқитувчи машғулоти бошида талаба (ёки ўқувчи)лар гуруҳи билан олдиндан тайёрланган мавзу бўйича суҳбатлашиб, уларга таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга имконият беради. Масалан, «Ўзбекистон-менинг ватаним», «Жонажон ўлкама табииоти», «Миллий анъана ва урф-одатлар», «Менинг факультетам», «Менинг мактабим», «Менинг синфим», «Билимлар маскани - университетам», «Талабалар - олтин даврим» каби мавзулар олиниши мумкин.

2. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчи томонидан таклиф этилган мавзулардан бирини танлашга ҳаракат қиладилар. Агар улар мавзулардан бирини танлай олмасалар, у ҳолда ўқитувчининг ўзи уларга мавзулардан бирини таклиф этади.

3. Ўқитувчи гуруҳга топширик бериш учун, уларга қарата қуйидаги фикрни ташлайди ва бу фикрни ўйлаб кўришларини таклиф этади:

«Фараз қилинг, факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз) фаолияти билан таниш бўлмаганларга шундай маълумот беришингиз керакки, бу маълумот факультетингиз (ёки мактабингиз, университетингиз) ва унинг фаолиятини энг муҳим ва қизиқ жойларини қамраб олаин. Албатта, Сиз бундай суҳбат ўтказишингиз учун ва уларда ўз факультетингизга (ёки мактабингиз, университетингиз) қизиқиш ва ҳавас уйғотишингиз учун аввало, суҳбатнинг мантикий кетма-кетлигини, яъни режасини тузиб оласиз. Шундайми?»

Шундай экан, келинг, биз ҳам машғулотимиз бошида оғзаки ҳикоямизнинг умумий режасини тузиб оламиз. Сўзлаб бермоқчи бўлган ҳикоямизни нимадан бошлаш керак? У қандай кетма-кетлик (ёки қандай бўлимлар)дан иборат бўлиши керак? деган саволларга жавоб топиб олайлик.

4. Ўқитувчи кириш сўзидан сўнг «Ақлий ҳужум» услубидан фойдаланган ҳолда, машғулотнинг қатнашчилари томонидан айтилган барча эркин фикрларни, мулоҳаза ва ғояларни ватман қоғозга ёки ўқув хонасининг тахтачасига ёзиб боради. Биргаликдаги муҳокамадан сўнг талаба (ёки ўқувчи)лар суҳбатнинг ягона режа-лойиҳасини тасдиқлайдилар. Ушбу тузилган режа-лойиҳа кичик журнал, яъни ўзига хос оғзаки журнал

га, \ифаларига ўхшашлиги учун ўқитувчи ушбу суҳбатни - «оғзаки журнал» дсб номлашни таклиф этади ва талаба (ёки ўқувчи)лардан ушбу оғзаки журналга ва унинг ҳар бир саҳифасига ном беришларини сўрайди.

^ 5. Ишнинг кейинги босқичини бошлаш учун, катнашчилар кичик гуруҳларга бўлинади.

/ 6. Ўқитувчи гуруҳларга бу ўзига хос журнални кўриб чиқишни, ҳар бир гпҳифага ва журналга умумий ном берилиши кераклигини таклиф этади.

• ^ 7. Кейин гуруҳларга битта саҳифани (куръа ташлаш ёки ўз хоҳишлари бўйича) танлаш имконияти берилади, ҳар бир гуруҳ ўзлари танлаган саҳифанинг мазмунини очиб бериш учун тайёргарликни бошлайди.

</ 8. Тайёргарлик учун аниқ вақт белгиланади. Тайёргарлик вақтида гуруҳлар ўзлари танлаган саҳифа мазмунини ёритиш усуллари, шакллари, ижросини ва қандай қилиб тақдимот қилиш йўллари аниқлайдилар, на зифаларни бажариш учун тайёргарликни бошлайдилар.

^ «Бизнинг факультет» мавзусидаги оғзаки журнал саҳифалари қуйидагича номланиши (гуруҳлар томонидан умумий муҳокамада қилишилган ҳолда тузилган режа-лойиҳа тахминан шундай бўлиши) мумкин:

1. Саҳифа. Факультет (мактаб)имиз визиткаси (тавсифномаси, шблемаси, шиори, касб йўналиши, қисқача тарихи ва бошқаларни - адабий-музикавий композиция шаклида намойиш этиш).

2. Саҳифа. «Ўқиш ва меҳнат биргаликда яшайди» (кўргазма) талаба (ёки ўқувчи)лар ҳаёти ва фаолияти ҳақида.

3. Саҳифа. «Бу мен, булар эса менинг дўстларим» (сахналаштириш, шарҳлар, юмор, пародия ва бошқалар)

4. Саҳифа. «Гўзаллик ва мода» талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кийиниш маданиятини (намойиш қилиш) кўрсатиш.

5. Саҳифа. «Бизнинг факультет (ёки мактаб)имиз келажакда» (фантастик лойиҳа шаклида келажак кўринишлари).

Гуруҳлар томонидан тайёрланган чиқишлар ва намойиш этишлар юқорида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Гуруҳларнинг чиқишлари кетма-кетлик билан бир-бирига боғланган ҳолда амалга оширилади, иложи борича гуруҳларнинг намойишида барча гуруҳ аъзоларининг иштироки таъминланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Гуруҳлар намойишидан сўнг, ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар билан биргаликда гуруҳлар томонидан намойиш этилган саҳифаларнинг ижобий ва салбий томонларини муҳокама қиладилар, ушбу машғулот уларни нималарга ўргатгани ва улар нималарни билиб олишгани билан қизиқади. Ўқитувчи керакли тавсиялар ва тушунчалар беради, сўнгра машғулотни якунлайди.

«Сценарий» технологияси

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка ва жамоавий ижодий фаолият кўникмаларини, шунингдек, ижодий қобилиятларни шакллантириш, турли шаклдаги якка ва жамоавий ижодий фаолиятни наллаш, ўтказиладиган тадбирларни олдиндан режалаштириш,

сценарийсини тузиш, ташкил этиш ва ўтказиш буйича кўникма, малака хосил қилиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг ҳар бир қатнашчиси якка ҳолда ишлаш учун тайёрлаб келган тарқатма материал (карточка)лардан биттасини танлаб олади. Карточкаларда талаба (ёки ўқувчи)лар учун турли хил тадбирларнинг мавзуси берилган бўлиб, улар шу мавзуда ўтказилиши мумкин бўлган тадбир ҳақида якка ҳолда бош қотиришлари, унинг мазмуни, ўтказилиш тартибининг турли шакллари аниқлашлари ҳамда шу тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқишлари керак.

Машғулотнинг кейинги босқичида талаба (ёки ўқувчи)лар ўзлари якка ҳолда тузган режа-сценарийлари билан кичик гуруҳларга ажраладилар.

Улар ўз ишларининг натижаси билан гуруҳ аъзоларини бирма-бир таништирадilar, ишлаб чиқилган режа-сценарийларга баҳо берадилар, берилган режа-сценарийларни тўлдириб, тўғрилаб, улар ичидан битта вариантни танлаб оладилар. Кейин кичик гуруҳлар биргаликда танланган тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқадилар.

Вазифаларни бажариш мобайнида гуруҳ аъзолари, якка тартибда ижодий ёндашиб, тайёрланган режа-сценарийларни эътиборга олган ҳолда ҳамда улар ичидан танлаб олинган сценарий бўйича такдимотга тайёрланадилар.

Ҳар бир гуруҳ биргаликда тайёрлаган сценарийларини ҳимоя қилади. Ҳимоя вақтида гуруҳ аъзолари (ёки гуруҳ вакили) талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясининг саволларига жавоб бериши ёки ўз вариантларида қолишлари мумкин. Режа-сценарий лойиҳасининг намоёниши схема (ёки томоша) шаклида бўлиши мумкин.

Такдимот тугагач, талаба (ёки ўқувчи)лар ҳимоя қилинган лойиҳаларни биргаликда муҳокама қиладилар ва яқунлайдилар. Уқитувчи ҳар томонлама яхши, қизиқарли тузилган сценариюларни кеинчалик амалга ошириш учун ташкилотчиларга тавсия этади. Уқитувчи бажарилган ишлар учун миннатдорчилик билдиради.

«ИМАК» (ишонтириш мактаби) технологияси

Технологиянинг максоди: талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ишонтириш (далиллар топиш ва уларни асослашни билиш) ва бошқара олиш малакасини ҳамда ташкилотчилик қобилиятларини шакллантириш, шунингдек, жамоада ва турли хил вазиятларда ўзини тута олишга ўргатиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Уқув жараёни бошланишида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларни машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари билан таништиради. Талаба (ёки ўқувчи)дан бири машғулот шартларига биноан хонадан чиқади. Қолган иштирокчилар эса ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги зиддиятни назарда тутувчи муаммоли ҳолатни ўйлаб чиқадилар, муҳокама қиладилар ва тайёрлайдилар. Бошқача айтганда, муаммоли ҳолатни ролларга бўлинган ҳолда ижро этишга тайёргарлик кўрадилар. Масалан, талабалар муҳим ўқув

машғулотиға тайёргарлик кўриб келганлар, уларнинг ҳаммаси машғулотда и I широк этишга тайёр ва кизиқиш катта, лекин таълим муассасаси рлхбарияти машғулот ўрнига барча талаба (ёки ўқувчи)ларни ховли, кўчаларни, гулзор ва боғларни тозалаш, тартибга келтириш ёки таълим муассасасида (ёки стадионда, театрда, мажлислар залида) ўтказилаётган гадбирда зални тўлдириш учун боришга кўрсатма бериши мумкин ёки талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларининг шахсий тажрибаларидан, талаба (ёки ўқувчи)лик (»)аолиятларидан келиб чиқиб, сахналаштириш учун ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида зиддиятга олиб келувчи турли" ҳолатлар, вазиятларни уйлаб топишлари мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар танланган муаммони тлийёрлаётган вақтда ташқарига чиққан кўнгилли қатнашчига ўқитувчи, декан муовини (ёки ўқув бўлимининг мудири) ролини ўйнаши кераклиги Iушунтирилади, уни алоҳида бўладиган муаммо ёки вазият билан гаништирилади. Тайёргарлик учун аниқ вақт ажратилади. Бир оздан сўнг, ташқарига чиқиб кетган талаба (ёки ўқувчи) аудиторияга таклиф этилади. Сўнгра талаба (ёки ўқувчи)лар ўйлаб топган ва улар томонидан сахналаштирилган зиддиятни келтириб чиқарувчи вазият ижро этилади. Талаба (ёки ўқувчи)лар томонидан тайёрланган вазиятни ижро этиш вақтида, улар ҳар хил характердаги талаба (ёки ўқувчи)лар ролида бўлиб, зиддиятни келтириб чиқариш учун уларнинг киликлари, одатлари, сўзлари, ҳдратларини ишлатадилар.

^ Гурӯҳ мураббийси (ёки декан муовини, ўқув бўлимининг мудири) ролидаги тингловчи ушбу ижро этилаётган сахна кўринишида ўзининг ташкилотчилик қобилияти, ишонтира олиш малакаси, ҳолатни пазорат қилиб туриши, турли вазиятлар ва шароитларда ўзини тута билиши, бошқара олиши, мазкур ҳолатдан тарбиявий усуллардан фойдаланган ҳолда назиятнинг, зиддиятнинг ижобий ечимига эриша олишини намойиш эта олиши керак. Яъни талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрига ишонтира олиши зарур, акс ҳолда улар ўқитувчига ўз таъсирларини кўрсатишлари мумкин.

-/ Машғулотнинг кейинги босқичида ўқитувчи гурӯҳ билан биргаликда мураббий (ёки декан муовини, ўқув бўлимининг мудири) нинг ўзини тутиши, ўз фикрига қай даражада ишонтира олиши, унинг маданияти ва ҳаракатларидаги ижобий ва салбий томонларини муҳокама қилади, берилган муаммоли ҳолатдан чиқишнинг қулай усулларини аниқлайди, шунингдек, учраб туриши мумкин бўлган муаммоли ҳолатлар ва уларни ечиш усулларини башорат қилади.

^ Машғулотнинг охирида ўқувчилар «Мураббийнинг ташкилотчилик қобилияти» мавзусида мустақил ўқиш учун тарқатма материаллар оладилар.

Изоҳ: ушбу машғулотнинг 1-ярмида видеокамера ёрдамида машғулотни тўлиқ, яъни талаба (ёки ўқувчи)ларнинг сахналаштирилган муаммоларини кўрсатишлари ва уни жамоа билан ечишда мураббийнинг ҳатти-ҳаракатлари, цўллаган усулларини ҳаммаси видеокассетага туширилади. Машғулотнинг 2-ярмида видеокассета телевизор (ёки компьютер) орқали намойиш этилади. Видиолавҳани томоша қилиш мобаинида унинг мазмуни жамоавий муҳокама этилиши мумкин. Бундай

таҳлил ҳар бир ҷатнашчининг ўзини кўра билиши, керакли ҳулоса чиқара олишига катта ёрдам беради.

«САН» технологияси (учлик - самарали, ахлокий, назокатли)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда якка, жамоавий, гуруҳ билан ишлаш, ижодий ва ташкилотчилик фаолияти кўникмаларини, ишга масъулият билан ёндашувни шакллантириш, безаш ишлари кўникмаларини ривожлантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- / ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)лар аудиториясини ўтказиладиган машғулотнинг тартиб-қоидалари билан таништиради ва талаба (ёки ўқувчи)ларни 3 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажралишларини илтимос қилади;

- ^ кичик гуруҳларда талаба (ёки ўқувчи)лар куйидаги ролларга бўлинади: рассом, адабий ва бадий муҳаррир, дизайнер (безакчи). Кейин ҳар бир гуруҳ вакили ўқитувчи столдан топшириқлар ёзилган карточкалар ичидан биттасини танлаб олади.

Топшириқлар куйидагича бўлиши мумкин:

- деворий газета (бирон мавзуга, байрамга ёки юбилейга бағишланган ёки ҳазил-мутойибали, сатирик ёки ўқув фани ёки гуруҳ фаолиятига бағишланган ёки мониторинг экрани каби) эскизини тайёрлаш;

- байрам (ёки бирор-бир тадбир)га чорловчи афишанинг (масалан, эълон, ташвиқот, таклифнома) эскизини тайёрлаш;

- турли тадбирлар (масалан, байрам)га бағишланган таклифнома патталарининг эскизи ва макетини тайёрлаш;

- табрик откритқаларининг макетларини тайёрлаш;

- бирор тадбир ўтказиладиган жойни безатиш эскизларини тайёрлаш;

- икэбана тайёрлаш.

Кичик гуруҳларга топшириқни бажариб тақдимот қилишлари учун тайёрланишларига 30 дақиқа вақт берилади. Тайёргарлик вақти тугагач, тақдимот бошланади. Тақдимот вақтида гуруҳлар ўзлари тайёрлаган эскиз ва макетлари билан барчани таништирадilar, намойиш этадилар ва асослайдилар, жамоавий ижодий фаолиятдаги ўз вариантларини химоя қиладилар. Тақдимот тугагач, умумий муҳокама бошланади. Муҳокама жараёида талаба (ёки ўқувчи)лар безатилган, тайёрланган ишларга тегишли талабларни аниқлайдилар, ўқитувчининг ўзи ёки алоҳида тузилган ижодий гуруҳ эса талабалар томонидан билдирилган фикр ва таклифларни махсус хона тахтасига ёки ватман қогозига ёзиб боради.

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларга юқорида берилган турли топшириқлар бўйича бир неча намунавий эскизлардан тарқатади.

«Консенсус и конфронтация» ролли-ишчан ўйини («Келишув ва зиддият»)

Технологиянинг мақсади: талаба (ёки ўқувчи)ларда мантикий ва танкидий фикрлаш ҳамда муросага келиш маҳоратини шакллантириш ва болалар ҳуқуқлари муаммолари билан боғлиқ бўлган тушунчаларини аниқлаш.

Машгулотни ўтказиш кетма-кетлиги: *.

X. Ўйинни бошлаш.

Мазкур босқичнинг вазифаси: у ёки бу фикрни тўғри эканлигини исботлаш орқали оппонентларни ўз томонига оғдириш.

Машгулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирин-кетин тасдиқловчи фикр ёзилган таркатма материаллар кўрсатилади. Уларга таркатма материалларда берилган фикрларни қабул қилиш ёки қилмаслик таклиф қилинади. Таркатма материаллардаги фикрларни қабул қилган талаба (ёки ўқувчи)лар бир томондан, қолганлари иккинчи томондан жой эгаллайдилар. Шундай қилиб гуруҳ 2 та кичик гуруҳларга ажралади. Улардан бири тасдиқланган фикрни қабул қилади ва унинг тўғрилигини исботлайди, бошқа гуруҳ эса, оппонент бўлади. Гуруҳларнинг вазифалари - ўз гуруҳларига бошқа гуруҳ аъзоларидан кўпроқ кишини жалб этиш, яъни уларни ўз фикрларини ўзгартиришга олиб келишдан иборатдир. Ҳар бир тасдиқланган фикр устида 5 дақиқа ишланади.

Таркатма материалдаги тасдиқланган фикрлар қуйидагича бўлиши мумкин:

- болалар ҳуқуқлари ҳеч қачон етарлича ҳимоя қилинмайди;
- ўзининг ҳуқуқларини билиш ва уни ҳимоя қилиш шарафли ишдир;
- «Болалар шахсий ҳаёт кечириш ҳуқуқига эгадирлар». Бу ҳақиқатни катталар ҳеч қачон қабул қилолмайдилар;
- ўз ҳуқуқларини ҳимоя қила туриб, баъзида ўзаро зиддиятларга ҳам дучор бўлишга тўғри келади;
- ўз ҳуқуқларимни ҳимоя қила оламан, турли услубларни маъқуллай оламан;
- ҳар бир бола учун ўз ҳуқуқларини билиш ўта муҳимдир;
- масъулият ҳақида эса болага катталар эслатиб туришади;
- ҳамма вақт менинг ҳуқуқларим бошқалар ҳуқуқларини чегаралаб туради;
- ҳуқуқ доимо жавобгарликни сезишни такозо этади;
- болалар ҳуқуқларини фақат катталар ҳимоя қила оладилар;
- ҳар бир инсон ўз қарашларини ўзгартириш ҳуқуқига эга;
- катталар ҳуқуқдари болаларнинг ҳуқуқларини чегаралайди;
- қучли одам ҳаммаша ҳақдир;
- эркаклар ва аёллар ҳеч қачон тенг бўлмайдилар.

2. Таҳлил:

Мазкур босқичнинг вазифаси: ўйинни ўтказиш вақтида ўз ҳолатини таҳлил қила олиш ва қуйидаги саволларга жавоб бериш:

- Ўйин шартларини бажариш қийин бўлдимиди?

- Мазкур ишни бажариш вақтида нималарни ҳис этдингиз?
- Баҳс - мунозара натижасидан қоникдингизми?
- Натижага эришишингизда Сизга нима ёрдам берди ва нима ҳалақит берди?

Бу фаолият ҳамкорликда, кўтаринки руҳда ўтиши, яхши натижа билан тугаши ва суҳбатдош чарчамаслиги керак.

Баҳс-мунозараларнинг натижасини албатта таҳлил қилиш ва баҳолаш керак. Унинг муваффақияти: *биринчидан*, гуруҳлар ва уларнинг иштирокчи (ҳамкор)ларини бир-бирларига ўзларининг вазиятлари ва ҳолатларини тушунтириб, янги ахборотлар олишларига, *иккинчидан*, ўзаро муносабат вақтидаги зиддият (ёки салбий ҳолат)нинг бир қисмини йўқ қилинишига эришишларига, *учинчидан*, қўйилган муаммони ечиб, ўзаро бир-бирларини тушунишларига боғлиқ.

3. Муросага келишишининг кичик гуруҳда (жуфтликда) ташкил этилиши.

Мазкур босқичнинг вазифаси: икки оппонент ўртасидаги у ёки бу фикрни тасдиқланиш розилигига эришиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Талаба (ёки ўқувчи)ларга бирон-бир тасдиқланган фикрни танлаш таклиф этилади. Бу биргаликдаги иш қуйидаги кўринишда: бир киши тасдиқловчи, иккинчи киши эса, инкор этувчи бўлади. Бу фаолият якунида маълум бир жуфтликлар аниқланади (ёки агар кичик гуруҳда уч киши бўлса, учта қатнашчи). 10 дақиқа мобайнида конструктив баҳс-мунозара кўникмаси ёрдамида муроса (консенсус)га эришиш керак.

Муҳокама қилиш учун тахминий саволлар қуйидагича бўлиши мумкин:

- Сизга ўйин шартларини бажариш қийин бўлмадими?
- Ўйин давомида Сиз нималарни ҳис этдингиз?
- Баҳс - мунозара натижасидан қоникдингизми? •
- Натижага эришишда Сизга нима ёрдам берди ва нима ҳалақит берди?

Машғулот охирида ўқитувчи талаба (ёки ўқувчи)ларнинг фаолиятларига баҳо беради ва машғулотни якунлайди.

Юқорида мисол тариқасида келтирилган 24 та педагогик технологияларни ўқув жараёнида тўлалигича ёки қисман ишлатилиши талаба (ёки ўқувчи)ларда мантикий, ақлий, ижодий, танқидий, мустақил фикрлашни шакллантириш ва ривожлантиришга ҳамда ҳаётда учрайдиган турли хил вазиятлардан оқилона чиқа олиш, муаммоларни еча олишга ёрдам беради.

Ушбу қўлланмага «Тарбиявий технологиялар» дастури асосида тайёрланган «Миллий маросим ва уларнинг тарбиявий аҳамияти» мавзусидаги махсус бобнинг киритилиши таълим муассасаларида олиб борилаётган тарбиявий ишлар ва тадбирларда ҳам ҳозирги кун талаби асосида янги шакллар, услублар ва усулларни қўллаш талаб этилиши сабабидир. Тарбиявий ишларга янги ёндашув қўшимча маълумотлардан, тавсиялардан, технологик усуллардан фойдаланишни кўрсатиш учун ушбу материалларни Сизнинг эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз. Бу тавсиялардан ҳар бир ўқитувчи ўқув-тарбия жараёнида фойдаланиши мумкин.

*Емон ўқитувчи ҳақиқатни беради,
Яхшиси - уни топишни ўргатади.*

А. Дистервег

IV БОБ. МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Асосий тушунчалар ва уларнинг маънолари

Ўзбекистан Республикаси таълим тизимида мустақиллик йиллари давомида туб ўзгаришлар вужудга келмоқда. Миллий кадриятларни тиклаш, миллий маънавиятни юксалтириш, айниқса, шарқона одоб-ахлоқ анъаналарига эътиборни кучайтириш шулар жумласидандир. Улкамизда буюк режалар ва бунёдкорлик ишлари тарихий анъана ва тажрибаларга асосланиб ақл-идрок ва сабр-қаноат ҳамда собиткадамлик билан амалга оширилмоқда.

Шу ўринда, юртбошимиз И. Каримовнинг: «Шуни айтишимиз лозимки, халқимиз маънавиятини юксалтиришда **миллий урф-одатларимиз** ва уларнинг замирида мужжасам бўлган меҳр-оқибат, инсонни улуглаш, тинч ва осойишта ҳаёт, дўстлик ва тотувликни кадрлаш, турли муаммоларни биргалашиб ҳал қилиш каби ибратли кадриятлар тобора муҳим аҳамият касб пмоқда» [2, 96 б.] деган фикрларини эслатишни ўринли деб ҳисоблаймиз.

Олий, ўрта-махус, касб-хунар ва умумий ўрта таълим тизимида таҳсил олаётган ёшларнинг маънавий дунёсини бойитиш, уларни ватанга садоқати руҳида тарбиялаш, қолаверса, ўзимизга хос бўлган миллий урф-одатларни, маросимлар (ритуаллар)ни ёшларга сингдириш орқали маънавий жихатдан етук инсонни тарбиялаш, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, миллий уйғониш гоёсини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш - шу куннинг долзарб масалаларидан бири десак, муболаға бўлмайди.

Қўлланманинг ушбу бўлимида шарқона анъаналар, урф-одат, маросимлар, шунингдек, уларнинг келиб чиқиш тарихи ва тарбиявий ишлардаги аҳамияти тўғрисида ахборот берилди.

Ритуаллар энг қадимий даврлардан бошлаб шакллана бошлаган. Асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб, жуда кенг тую олган ва бебаҳо меросга айланган ритуаллар кўп. Ритуаллар дин пайдо бўлгунга қадар пайдо бўлган.

Лекин ритуалларнинг маълум қисми тарихнинг «совуқ шамоллари»-босқинчилар ва турли тарихий шахслар - хукмдорлар таъйиқига учраб, уларни ноҳақ равишда йўқотишга уринишлар бўлган. Лекин улар айрим қарама-қаршиликларни енгиб, кўпгина фазилатлардан ажралса-да, бутунлай йўқолиб кетмаган, баъзилари эса халқ ҳаётидан мустаҳкам ўрин олиб, бизнинг замонамизгача етиб келган.

Хуллас, энг қадимий даврлардан халқ оммаси эҳтиёжи билан шакллана борган, ижтимоий зарурат асосида ривожланган, муайян вақтларда

тақиқланган, катта қарама-қаршиликлар, тўсиқларни енгиб, бошқа халқлар тажрибаси билан бойиб келган ритуаллар узок ва бой тарихга эга.

Ибтидоий жамоа давридан бошлаб пайдо бўлган ритуаллар ўша давр одамлари томонидан ўз даврининг нафасини, дунёкарашини, меҳнат фаолиятини, маданиятини, турли одатларини, маросимларини, ижтимоий муносабатларини сақлаб қолиш ва кейинги авлодга етказиш мақсадида ёшларга ўргатилган ва улар бизгача турли қуй, қўшиқ, хикоя, афсона, шеър ва ўйинлар орқали етиб келган.

Қадимий ритуаллар асосан икки тур га бўлинган: *тантанали ва мотам* ёки тантанали-мотам юришлари, тантанали расмий кузатиш ва кутиб олишлар. Кейинчалик улар такомиллашиб, ижтимоий, оилавий, миллий, диний, харбий, меҳнат, кундалик-хаётий, ўқув - тарбиявий ва бошқа шу каби турларга бўлинган.

Тарихий маълумотларга қараганда, ибтидоий даврда овчилар ўйинлари, харбий ўйинлар, диний ва илохий ўйинлар, айиқ ва турли бошқа хайвонлар ови ўйинлари қўплаб қўлланилган. Бундай ўйинларни амалга оширишнинг ўзига яраша тартиб-қоидалари ишлаб чиқилган. Такомиллашув натижасида билан улардан ортиқча ҳаракатлар олиб ташланган ва оқибатда ушбу ўйинларнинг ўзига яраша маросим (тартиб, ритуал)лари пайдо бўлган. Кейинрок, яъни ибтидоий даврда дехкончиликка ўтилгач, ушбу фаолиятга боғлиқ бўлган маросимлар пайдо бўла бошлаган. Жумладан, меҳнат ўйинлари, ёмғир чақириш, бевакт совуқ тушса «Қуёшга сиғиниш», омад келмаганда «қурбонлик қилиш» ва бошқа маросимлар.

Секин-асталик билан ёшларни соғлом, бақувват, ватанпарвар бўлишлари учун «эркакликка ўтиш», яъни турли синовлардан, қийноқлардан ўтиш, ўзининг ҳаётга тайёрлигини, кучини намойиш этиш каби маросимлар пайдо бўла бошлаган. Ҳар бир маросим ўзининг тарбиявий ва таълимий аҳамиятига эга бўлган. Уларнинг ҳар бири одамлар тарбияси, билими, ҳаётий тажрибаларининг ортишига ёрдам берган. Ритуаллар йиллар давомида халқ орқали таккомиллашиб борган ва аниқ хатти-ҳаракатлар билан белгиланган маросимларга айланган.

Ритуал (лотин сўзидан «маросим») - ҳулиқ-атворнинг тарихий шакли бўлиб, ўзаро ижтимоий ва маданий муносабатларни, кадр-кимматни англаувчи бир маромга келтирилган ҳаракатлар тизимидир.

Бу тушунча билан бирга, ритуалга яқин бўлган анъана, одат, маросим тушунчалари ҳақида ҳам бир оз тўхталиб ўтамиз.

Анъана - ўзига хос ижтимоий ҳодиса бўлиб, кишиларнинг онгида, ҳаётида ўз ўрнини топган, авлоддан-авлодга ўтадиган, такрорланадиган, ҳаётнинг барча соҳаларида (умуман ёки маълум гуруҳ томонидан) қабул қилинган тартиб ва қоидалар.

Одат («урф-одат») - кишиларнинг турмушига сингиб кетган маълум муддатда такрорланиб турувчи хатти-ҳаракат, кўпчилик томонидан қабул қилинган ҳулқ-атвор қоидалари, кўникма.

Масалан:

- кичикларнинг катталарга салом бериши;
- эрта туриб уй-ҳовлини тартибга келтириб қўйиш;

- меҳмонларга алоҳида ҳурмат курсатиш;
- байрам арафасида касал, ожиз ва қийналганлардан хабар олиш;
- ёрдамга муҳтожларникига ҳашарга бориш кабилар узбек халқининг яхши одатлари ҳамон мавжуд.

Агар анъана ижтимоий ҳаёт, меҳнат, маданиятнинг ҳамма соҳаларига **ҚС** бўлиб, ходисаларнинг жуда кенг доирасини қамраса, одат ижтимоий ҳдётнинг:

- кишилар турмуши;
- меҳнати;
- хулқ-атвори;
- мулоқоти;
- оилавий муносабат соҳаларида кўпроқ мавжуд бўлади.

Маросим -кўпинча анъана ва урф-одатнинг таркибий қисми бўлиб, и неон ҳаётидаги муҳим воқеаларни нишонлашга қаратилган расмий ва рухий кўтаринкилик, тантанавор вазиятда ўтадиган, шу билан бирга ўзининг умумий қабул қилинган рамзий ҳаракатларига эга бўлган ҳаётий тадбир.

Масалан:

- исм қўйиш;
- никоҳдан ўтиш;
- дафн қилиш;
- хотиралаш;
- уруғ қадаш;
- ўримга кириш ва бошқа шу кабилар маросимлар қаторидан ўрин олиши мумкин.

Одат қундалик ҳаётнинг турли вақтида учраши мумкин бўлса, маросим и неон ҳаётидаги муҳим ходисалар содир бўлганда вужудга келади ва унинг асосий бурилиш дақиқалари (масалан: тугилиш, уйланиш, ўлим кабилар)ни кайд этади, расмийлаштиради.

Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган ўзига хос рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Маросимда бўлаётган воқеага, «гувоҳ» сифатида одамлар чақирилган, улар дардга ёки қувончга шерик бўлишган, келажак учун яхши ниятлар қилишган.

Ҳар бир маросимнинг ўзига хос умумий қабул қилинган тузилиши (бошланиши, ўртаси, охири) бўлади.

Кўпинча анъананинг таркибий бўлаги одат, одатнинг муҳим бир қисми маросим бўлади. Шу сабабли, инсон ҳаётида бўлиб ўтадиган ёки бўлиб ўтаётган муҳим воқеанинг турмушда бурилиш ясайдиган «нукталари»ни нишонлаш жараёнида ҳам анъана, ҳам одат, ҳам маросим содир бўлиши мумкин.

Масалан, ёшлар вояга етганда, йигитлар уйланиши, кизлар турмушга чиқишлари керак. Буни авлоддан-авлодга ўтиб келадиган анъана десак бўлади.

Бир-бирини севган йигит-қизнинг оила қуриши учун никоҳ тўйи ўтказилади. Бу, ўз навбатида, инсоният ҳаётига сингган, муайян қоидага ва

маълум тартибга эга бўлган урф-одат (лекин, ҳар бир миллатда бу урф-одатлар ҳар хил) ҳисобланади.

Никоҳ тўйларининг асосий шартларидан бири қуёв ва келинни никоҳдан ўтишларидир. Никоҳнинг замонавий шаклига қўра - машинада юриш, гувоҳлар билан никоҳ рўйхатидан ўтиш, узук тақиш, никоҳловчи ходимларнинг саволларига жавоб бериш, ҳужжатларга имзо чекишлар бажарилади. Никоҳ- расмий ва тантанали равишда ўтадиган маросим.

Юқорида акс эттирилган жараёнлар - келин-қуёв, уларнинг қариндош-уруғлари ёки дўстлари учун байрамга айланиши мумкин. Тўй кечасининг ўтказилиши, барча танишлар ва қариндошларнинг таклиф этилиши бу байрамга янада тантанали тус беради.

«Анъана», «одат», «маросим» тушунчаларининг изоҳи бир-бирларига боғлиқ бўлиши билан бир қаторда, анъаналарнинг таркибий қисми - маросим бўлиши мумкин.

Масалан:

- таълим муассасасини битирган ёш мутахассисларнинг ишлаб-чиқаришга бориб, иш бошлаши, одат тусига кириб қолган;

- ҳар йили бу муҳим воқеага бағишланган анъанавий тадбирлар ташкил этиш мумкин;

- бу одатнинг таркибий қисми - ёшларни тантанали равишда ишчилар сафига қабул қилиш ўз-ўзидан маросимга айланади.

Маросимлар:

- чигит қадаш;

- ишчилар синфига қабул қилиш;

- янги корхона, фирма, марказнинг очилиши (тақдимот);

- дипломни топшириш;

- паспортни топшириш;

- дафн қилиш ва ш.к.

«Анъана», «маросим» каби байрам билан боғлиқ атамалар «стандарт» тушунча эмас, уларнинг мазмунига ҳаёт ривожланиши ва турмуш эҳтиёжлари таъсир этиши мумкин.

Ижтимоий ҳаёт тараққий этиш билан унинг талабига жавоб бермайдиган анъаналар ва байрамлар, маросимлар аста-секин унутила бошланади.

Маросим инсон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади. Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Бу ҳаракатлар ва қоидаларнинг ихчамлиги, аниқ бир мақсадга йўналтирилганлиги, ҳатти-ҳаракатларнинг бир маромга келтирилганлиги юқорида айтиб ўтган ритуал тушунчасига тўғри келади.

Ритуаллар ҳақида гап бораркан, дастлаб қўз олдимизга Ўзбекистан Республикаси рамзларига бўлган ҳурмат ҳақидаги фикрлар келади.

Маълумки, Ўзбекистан Республикаси давлат байроғи, мадҳияси, герби - бизнинг асосий рамзларимиз ҳисобланади. Республика рамзлари бўйича кўпгина ҳужжатлар қабул қилинган. Ушбу ҳужжатларда давлат рамзларини бўлган ҳурмат ва муносабат, улардан фойдаланиш, сақлаш усуллари ҳақида

тансиялар берилган. Лекин ҳаётимизда баъзи раҳбарлар ва таълим-тарбия (шлан шуғулланувчи кишилар, бу ҳужжатлардан беҳабар бўлганликлари ёки п.тиборсизликлари туфайли давлат рамзларига, жумладан, Давлат байроғини кўтариш ва тушуришда, уни деворга ўрнатишда, Давлат мадҳияси ижро пилганда, унга хурмат юзасидан ўрнидан туришда, рамзларни жиҳозлаш пшларига бўлган муносабатларда кўпгина сиёсий ва кўпол маънавий хатоларга йўл қўймоқдалар.

Бундай хатоларга йўл қўймаслик учун, раҳбар ва профессор-ўқитувчилар, албатта, Вазирлар Маҳкамасининг Давлат рамзлари гўғрисидаги ҳужжатлари билан таниш бўлишлари керак ва ўқувчи-ёшлар ўртасида доимий равишда Давлат рамзларига бўлган хурмат ва муносабат хақида суҳбатлар, Давлат рамзларига бағишланган дарслар ёки ритуал дарсларни ташкил этиб туришлари лозим.

Маросимларнинг гуруҳлари

Уқув муассасаларида ўтказиладиган ритуаллар (маросимлар), маънавий-маърифий, тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва уларнинг тизимини куйидаги тўрт гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ. Ёшларни Ватанга, ўз халқига мухаббат руҳида тарбиялашни шакллантиришга қаратилган ритуаллар тизими. Бунга куйидагилар киради:

- умумхалқ байрамлари: Мустақиллик байрами, Уқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Янги йил, Халқаро хотин-қизлар куни, Наврўз, Хотира ва кадрлаш куни, шунингдек, Рамазон ва Қурбон хайитлари каби байрамлар.

- Ёш фуқаролар байрами (паспорт топшириш).
- «Ватанни севмоқ иймондандир» байрам ритуали.
- Давлат рамзларига хурмат қўрсатиш ритуали.
- Ритуаллар дарси.
- Давлат тилига бағишланган байрам ритуали.
- «Аждодларимиз мероси - кадриятларимиз асоси» мавзусидаги ритуаллар.

- Хотира куни (тантанали йиғилиш, гулчамбар қўйиш ритуаллари).

Иккинчи гуруҳ. Ёшларни фуқаролик бурчи, танлаган касбига масъулият ҳиссини шаюшантирувчи ритуаллар тизими. Бунга куйидагилар киради:

- 1) Талаба (ёки ўқувчи)ликка бағишлов ритуали.
- 2) Талаба (ёки ўқувчи)ларни боскичдан боскич (ёки синфдан-синф, гуруҳдан-гуруҳ)га ўтказиш ритуали.
- 3) Битирувчилар тантанаси.
- 4) Касб-ҳунар байрами.
- 5) Таълим муассасасининг ташкил этилган кунига бағишланган анъанавий байрам ритуали.

6) Ҳафта навбатчилигини қабул қилиш, яқунлаш ва топшириш ритуаллари.

7) Кундалик фаолиятни бошлашга бағишланган ритуал (сафланиш).

8) Касб сулоласини улуғлаш байрами ритуали.

9) Битирувчиларни ўз илм даргоҳларига ўзлари тайёрлаган касбий совғаларини тақдим этиш ритуали.

10) «Ҳомийларга балли!» кечасини ўтказиш ритуали.

11) «Биринчи қўнғирок», «Охириги қўнғирок» ритуаллари.

12) Устозларга бағишланган «Чин дилдан» байрами ритуали.

13) «Қувноқ усталар ўлкаси» қўрик - танлов ритуали.

14) «Алпомиш - авлодимиз» ўғил болалар беллашуви ва ш.к.

Учинчи гуруҳ. Ёшларнинг ахлоқий фазилатларини такомиллаштиришга қаратилган ритуаллар. Ритуалларнинг бундай тизимига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) «Миллий-маданий, одоб-ахлоқ дарслари» (масалан, ташқи қиёфа, саломлашиш одоби, ўзини тута билиш ва бошқара олиш, сўзлашув маданияти).

2) Мавсумий спорт байрамлари.

3) Мавсумий хашарлар.

4) Ўқувчилар ўртасида баҳс-мунозара (масалан, «Ота-онанг - тожи-тахтинг», «Нима савобу, нима гуноҳ», «Нонни эъзозланг», «Йигит кишига етмиш хунар оз», «Бепул нарсанинг баҳоси қанча», «Йўлбарс изидан, йигит сўзидан қайтмас» ва ш.к.).

5) «Фарзанд бурчи» кўриги.

6) «Одобнома» чойхонасини ўтказиш ритуали.

7) Нотиклик турнири.

8) «Меҳмоннома» давраси.

9) Топишмоқлар (халқ топишмоқлари) кечаси.

10) Кулгу кечаси.

Тўртинчи гуруҳ. Келгусида ритуалга айланиши мумкин бўлган тарбиявий тадбирлар тизими. Булар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1) Касбий маҳорат танловларини (этафета шаклида) ўтказиш.

2) Муסיкавий дискотека.

3) Таълим муассасасининг «Фахрий аъзолигига» қабул қилиш ритуали.

4) Халқаро талаба (ёки ўқувчи)лар қунига бағишланган фестивал.

5) Мавсумий сайллар ритуаллари.

6) Китоб ва ўқув предметлари ҳафталикларини ўтказиш тартиблари.

Юқорида берилган маросим (ритуаллар)дан ташқари, ҳар бир ўқув юртининг ўзига хос (шароитдан келиб чиққан ҳолда) турли хил ташкилий тадбирлари ҳам бўлиши мумкин, уларга қуйидагиларни киритса бўлади:

таълим мутахассислиги йўналиши, хусусиятидан келиб чиққан ҳолда,

таълим муассасасининг мадҳияси, эмблемаси, қасамёди, шаклини тайёрлаш;

таълим муассасасининг ўзига хос муסיкавий қўнғироғини тайёрлаш;

иктисодиёт, тадбиркорлик, тежамкорлик ва хунармандлик рухида шрбиялашга бағишланган тадбирлар;
таълим муассасасида талаба (ёки ўқувчи)лар учун танаффус мрданиятини ташкил этиш ритуали.

Юқорида санаб ўтилган барча маросимлар ўқув муассасаларида у I казилиши шарт деб бўлмайди, чунки уларнинг тайёргарлиги, ўтказилиши, Гарбиявий таъсири таълим муассасасининг шароити, ташкилотчиларнинг умумий ва махсус тайёргарлиги, билими, тажрибасига боғлиқдир.

Таълим муассасасида Ўрта Осиё халқларининг қадимги календар пмирамларини (У.Қорабоевнинг «Ўзбекистан байрамлари» китоби асосида) урганиш, уларни ташкил этиш ва ўтказиш талаба (ёки ўқувчи)лар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатган бўларди.

Бу байрам - маросимлар қуйидагилар:

Бахорий тенг кунликда - « Наврўз» байрами (21-22 март).

Кузги тенг кунликда - « Меҳржон» байрами (22 сентябрь).

Қишнинг энг узун туни - « Сада» (Олов) байрами (22 декабрь).

Ёзнинг энг узун куни - «Ангом ҳайит» (сув сайли) байрами (22 июнь).

Юқорида кўрсатилган байрамлар узбек халқининг қадимий байрамлари \исобланади. Уларнинг жадвал йилномаси қуйидагича:

Ўзбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси

1. 21-22 март - Наврўз

Эски маҳаллий номларидан бири - «Йил боши»

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги баҳор байрамлари асосида тахминан 28-30 аср муқаддам пай до бўлган.

Табиат уйғониши, кундуз ва тун тенглиги, дала ишларининг бошланиши каби ҳодисаларни акс эттириб келган. Ч«Йил боши» - янги йил байрами сифатида ҳам машҳур бўлган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиат жонланиши, баҳор келиши, далаларда янги меҳнат мавсуми бошланишига бағишланган сайллар", томошалар, ўйинлар, мусобақалар, халқ ижоди кўриқларини ўтказиш, махсус таомлар тайёрланиши ва ш.к.

2. Гул сайллари (лола сайли, қизил гул сайли, сунбула сайли)

Апрель ойининг боши - май ойининг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимий даврлардан бошлаб, далалар, қир-адирлар, тоғ ён бағрида турли табиий гуллар (бойчечак, лола, сунбула, бинафша) очилиши муносабати билан ўтказиладиган сайллар сифатида вужудга келган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Табиий гўзалликни, гулларни, ўсимликларни эъзозлаш, сақлаш ва кўпайтиришга бағишланган тадбирлар, сайллар, табиий сайлгоҳларда дам олишни уюштириш.

3. 22 июнь - Сув сайли (ёз байрами)

Қадимий номи «Ангом».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Урта Осиё иклими шароитида сувга бўлган табиий эҳтиёж асосида шаклланган, сув хавзалари бор шароитда тараққий этган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Сувнинг қадрига етиш, эъзозлаш тадбирлари, сув хавзалари ёнида турли дам олиш, соғломлаштириш ва чўмилиш тадбирларини ўтказиш.

4. Қовун сайли, узум сайли, анор, анжир сайллари, табиат ва меҳнат байрамлари.

Августнинг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Қадимги ҳосил йиғиш одатлари асосида шаклланган. Дала ва боғ турли маҳсулотлари пишганда, деҳқонлар ўз яқинлари, кўшнилари, қариндошларини чақириб, уларни ўз ҳосиллари билан сийлаганлар ва қарияларнинг дуосини олганлар.

Қовун экканлар - «Қовун сайли», узум экканлар - «Узум сайли»ларини ўтказиб келишган. Пишиқчилик мавсумида хашар ва боғ сайллари ҳам уюштирилган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари

Пишиқчилик даврида қишлоқ, дала-боғлардан бошланиб, шаҳар бозорлари, майдонлари ва маданий боғларида содир бўладиган мева кўргазма - савдолари, томошалар, сайллар, «Кимнинг меваси ширин» номли кўрик-конкурслар.

5. 22 сентябрь - Меҳржон - (Куз байрами)

Бу байрамнинг қадимий номлари:

Хоразмда «Чири-руж», Самарқандда - «Ним-сарда».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Энг қадимги меҳр (қуёш)га сиғиниш одатлари ва куз (ҳосил) Маросимлари асосида тахминан 2-3 минг йил муқаддам вужудга келган. У кун кун ва тун тенглиги, ҳосил йиғиш якуни, кишга тайёргарликни бошлаш Каби ҳодисаларни акс эттирган байрамдан иборат. Тарихда 10-15 аср мобайнида Наврӯздан сўнгги иккинчи катта байрам ҳисобланган, йил ярми |азифасини ҳам ўтаган. Урта асрларда бу байрам бир неча байрамларга иўлиниб кетган.

Б. Замоनावий мазмуни ва ташкилий шакллари

Ҳозирги кунда куз байрами, кузги тун ва кун тенглиги, анъанавий (')ски) «йил ярми» меҳр-шавқат тадбирлари сифатида табиий сайлгоҳларда, маданий боғларда, ўйингоҳларда, майдонларда турли кўрғазмалар, кўриқлар, гомошалар, мусобақалар, сайллар каби шакллардан фойдаланиб ўтказилиши мумкин.

б. 22 декабрь - САДА - (олов байрами)

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши

Бу байрам қадимдан олов кашф этилган кун деб қабул қилинган. У қадимий аждодларимизнинг қишда олов (исиниш)га бўлган эҳтиёжлари асосида тараккий этган.

Оташпарастлик даврида «Сада» энг катта байрамларнинг бири \мсоблаган. Араб истилосидан сўнг (ўрта асрларда) бу байрам йўқола борган. Бирок, унинг кўпгина қолдиқлари сақланиб қолган.

Б. Замоनावий мазмуни ва ташкилий шакллари

Ҳозирги кунда уни қиш байрами сифатида ҳамда дунёдаги энг катта кашфиётлардан бири - олов мўъжизаларига, йилдаги энг узоқ тун («Ялдо ксчаси») ва қиска кунга, кишки чилла бошланишига бағишлаб, турли очик майдонларда, залларда гулханлар ёкиб, томоша - сайллар қилиб, ранг-баранг мусобақалар билан уюштирса бўлади.

Биз таклиф этган маросим (ритуал)ларнинг барчаси катта тайёргарлик, галаба (ёки ўқувчи)ларнинг қизиқиши ҳамда уларни ташкил этишга боғлиқ пулиб, уларнинг ҳар бири устида алоҳида фикр юритиш, ўйлаш, шунингдек, бу маросимларни ўтказиш учун ишчи ёки ижодий гуруҳлар тузиш лозим. Шу билан бирга маросимларни тайёрлаш ва ўтказиш вақтида кўпроқ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ташаббусига, уларнинг қизиқишига ҳамда фикрларига дпккат-эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ.

Ҳар бир ўтказилган маросим тарбиявий аҳамиятга эга ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тарбиясига таъсир этадиган бўлиши керак.

Хаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар рўйхати

Замонавий байрамлар таснифи

1. Табиат байрамлари:

- Наврўз;
- Янги йил;
- Табиатсеварлар байрами;
- Гул ва қуш байрамлари;
- Меҳржон;
- Мустақиллик куни ва ш.к.

2. Меҳнат байрамлари:

- А). Қишлоқ хўжалик ходимларининг меҳнат байрамлари.
  - «Уруғ қадаш» ва «Биринчи гул» тантаналари.
  - Ҳосил байрами, сабзавот ва мевалар сайллари.
- Б). Саноат ишчиларининг меҳнат байрамлари.

3. Маданият байрамлари:

- Маърифий байрамлар;
- Санъат байрами;
- Фольклор байрамлари;
- Бадий спорт байрамлари;
- Халқаро дўстлик байрамлари.

4. Оилавий - хусусий байрамлар:

- Исм қўйиш маросими;
- Туғилган кун ва мучал ёшани нишонлаш маросимлари;
- Бешик ва ақиқа тўйлари;
- «Биринчи қадам» байрами;
- Суннат тўйи;
- Мактаб ёшидаги болалар байрамлари;
- Ўзбек тўйлари. Никоҳ тўйлари.
- Қумуш, олтин ва олмос тўйлар.
- Нафақага кузатиш ва қариялар байрамлари.

5. Ижтимоий - сиёсий байрамлар:

Умумхалқ байрамлари (Мустақиллик, Уқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Хотира ва кадрлаш куни, Хотин-қизлар байрами) ва касб байрамлари.

Диний байрамлар:

- Руза ва Курбон хайитлари.

Ҳар хил шакл, мавзу ва кўринишдаги маросимлар:

Чойхона «ОДОБНОМА», Топишмоқлар кечаси (Халқ топишмоқлари), «МЕҲМОННОМА» давраси, Оғзаки журнал (Ўзбекситон, Наврўз, Меҳржон, Баҳор мавзуларида), «Одам курки - либос» конкурс-кеча, «Отанга раҳмат!» сухбат-манозара, миллий ўйинлар кечаси (ракслар ва болалар ўйинлари) ва ш.к.

Таълим муассасаларида ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар

1. Фестиваллар: дўстлик, халқ ижодиёти, байналмилал маданият, узбек кўшиқлари, сайёҳлар кўшиғи; «Ватандошларимиз дунё бўйлаб», «Истеъдодлар бизнинг орамизда», «Замонавий оҳангларда» театрлаштирилган чиқишлар; «Келинг, кулишайлик» ва бошқалар.

2. Эстафеталар: севимли машғулотлар, меҳнат соҳалари, хотира кунлари, спорт йўналишлари бўйича.

3. Тренинглар: баҳслар, ёшлар шоуси: «Хушфезлик ва яхши одатлар», «Соғлом турмуш тарзи», «Биз ва қонун», «Жиноят, гиёҳванд модда, ОИТС қурбони бўлмаслик йўли», «Мен ва жамоа», «Оилавий клуб» ва бошқалар.

4. Биргаликда ўтказиладиган байрамлар: халқ тақвими (удум ва лнъаналарга мувофиқ), туғилган кун, жамоанинг туғилган куни, ўқитувчилар на мураббийлар куни, ота-оналар, дўстлар, ўқитувчилар билан биргаликда ўтказиладиган учрашувлар, йил фасллари, сайллари байрамлари ва ш.к.

5. Мавзули кечалар:

-кечалар-портретлар (оилалар, устозлар, гуруҳлар, ўқитувчилар), «Ветеранлар - орамизда», «Ажойиб кишилар» билан учрашувлар, «Чин дилдан», «Мушоарат одоби» кечаси;

-адабий, муסיқий, шеърият кечалари, концертлар;

-оғзаки журналлар (шу жумладан, ахборот журналлари) халқ байрамлари ва удумлари бўйича. Жонли газеталар, ахлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатлар, очик суҳбатлар;

-касбий танловлар: «Мен севган касб»;

-танлов дастурлари: КЗК (КВН), «Ёш уй бекаси», «Мавсум моделлари», «Биз ва бизнинг истикболдаги ихтисослигимиз», «Билимдонлар»;

-савол-жавоб кечалари, матбуот анжуманлари, очик мунозаралар, дойра столлари (жамоа ва жамиятнинг турли ҳаётий масалалари бўйича), ректорат, деканат ва мактаб раҳбарлари, кутубхона ходимлари билан учрашувлар ва бошқалар;

-очик тортишувлар, сиёсий баҳслар, амалий ва ролли ўйинлар;

-турли мавзулардаги олимпиада ва викториналар.

6. Танловлар: касбнинг моҳир устаси, адабий-бадий, фантастик лойиҳалар, истеъдодлар турнири. «Мисс ва мистер» (халқ мотивлари ва касбий далилларга асосланган ҳолда), «Бек ва бегойим» кабилар.

*Ҳаётин ўтказса, ўрганиб сабоц,
устоз ҳам, шогирд ҳам ҳеч бўлмас нўноц.*

Абу Шукур Балхий

V БОБ. ДАРСГА КИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ ТЕХНИКАСИ

Дарсга кириш ва уни таҳлил этиш зарурати

Бозор иқтисодиёти шароитида таълим мазмунига қўйиладиган талаблар янада кучайди. Утказилаётган ижтимоий тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатмоқдаки, бухунги талаба (ёки ўқувчи)ларнинг аксарияти (масалан, юқори синф ўқувчиларининг тахминан 70-75 фоизи) ўқишга қизиқмай қуйишди. Бунинг сабабларидан бири даре мобайнида ўқитувчи билан талаба (ёки ўқувчи) ўртасида мулоқотнинг умуман йўқлиғидир. Шунингдек, умумий ўрта мактабда, ўрта-маҳсус, касб-ҳунар таълим муассасаларида ҳамкорлик педагогикаси, халқ тарбияшунослиги ва педагогик руҳшунослар хизмати тўғри йўлга қўйилмаган. Умуман олганда, ўқитувчи ўзининг кучли ва заиф томонларини ҳар доим англаши керак. Айрим ўқитувчилар ўзларининг заиф томонларини, айниқса, ўз соҳалари бўйича етарлича билимга эга эмасликларини ёпиш учун талаба (ёки ўқувчи)га ортқча талаблар қўядилар. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчининг бўш томонини тез англайдилар. Шунинг учун, у ҳадиксираб эмас, балки ўқитувчи ҳурматини жойига қўйиб муносабатга киришиши мумкин. Бундай муҳитни ва талаба (ёки ўқувчи)ларнинг руҳий кайфиятини ўқитувчи баъзан сезмайди. Талаба (ёки ўқувчи)лар ўқитувчини ҳар доим кузатиб боради. Улар ундан илиқ сўз, меҳр - муҳаббат ва мурувват кутадилар.

Ҳозир педагогика фани олдида таълимнинг тарбиявий аҳамиятини очиб бериш муаммоси турибди. Шундай шароитда, баъзан ўқитувчининг ташқи қиёфаси ҳам тарбиявий аҳамият касб этади. Пекин буларнинг ичиде энг муҳими ва талаба (ёки ўқувчи) учун энг аҳамиятлиси - ўқитувчининг билимдонлиги, янхилик ва дунёвий билимларга чанқоклиги, унинг сўзи билан ишининг мувофиқ келиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишга, билимларни мустақил эҳаллашга, ҳар бир фаннинг моҳиятини тушунишга, ишга ижодий ёндашишга ундаши ва эркин фикрлаши ҳамда мустақил ишлаш учун шароит яратиши билан белхиланади.

Педагогик фаолиятда амалга оширилган кўп йиллик иш тажрибалари ва кузатишлар, ўқитувчи хашиша ўз устида ишлаши, билим, кўникма ва малакаларни такомиллаштириб бориши кераклигини кўрсатмоқда. Ўқитувчи педагогик маҳоратининг кундан-кунга ўсиб бориши, ўқув жараёнида янги педагогик ва ахборот технологияларини қўллай олишини кучайиши, унинг педагогик фаолиятида амалга ошади. Ўқитувчи фаолиятининг қанчалик самарали эканлигини, одатда, унинг маҳоратини кузатиш, ўтаётган дарсларини таҳлил қилиш орқали билиш мумкин. Бундай ишларни кўпинча вазириликнинг масъул ходими, таълим муассасаси раҳбари ёки услубчилар, ўқитувчи ва услубий бирлашма бошликлари амалга оширадилар. Бирор

Ўқитувчининг дарсига кириш мўлжалланган бўлса, ўқитувчилик касби ОДОбига кўра шахсларни дарсга киритиш олдидан (айниқса, ташқаридан келган шахсларни) қайси аудитория (синф)га ва қайси дарсга кириш керак жанликлари бўйича оғохлантирилишлари лозим. Аввало, услуб бирлашма раиси, имконият бўлмағ қолган тақдирда маъмурият аъзоларидан бири, ташқаридан келган кузатувчини бирга олиб кириши мақсадга мувофиқ. Бу, ўз навбатида, баъзи-бир англашилмовчиликлар ва психологик тўсиқларнинг олдини олишга ёрдам беради.

Кузатувчилар биргалиқда дарсга кириб келиб, орқа'ўриндиклардан бирини эғаллагач, даре бошланади. Уқитувчи дарсга кирганда қўли (ёки ўқув хонаси)да гуруҳ журнали, ўқув дастури, календар-мавзу режаси, дарснинг технологик харитаси бўлиши керак.

Даре тахлилининг асосий таркибий қисмлари

Мутахассис сифатида ўқитувчининг дарени кузатиб, уни тахлил >тишни мўлжаллаган шахслар қуйидагиларга эътибор беришлари мақсадга мувофиқ:

- **Ўқитувчининг дарсга қандай тайёргарлик кўрганлиги?**

Ўқитувчида дарснинг ўқув режаси ва мавзу бўйича турли ! шланмаларнинг борлиги, турли дидактик тарқатма материал ва кўргазмали қуролларнинг тайёрлиги. Уқитувчининг дарсга тайёргарлиги билан юзаки (ёки дарснинг бир қисмида) танишиб чикилмайди. Унинг дарсга тайёргарлигини бутун машғулот мобайнида кузатиш ва тахлил этиш лозим.

- **Даре мақсад ва вазифаларининг қўйилиши.**

Ўқитувчи хар бир дарсга аниқ мақсад қўядими? Мақсадни қанчалик гўғри қяди? Вазифалар белгиланадими?

- **Ташкилий ишлар тахлили.**

Машғулот ўтказиладиган хонанинг дарсга тайёрлиги, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг қайфияти ва соғлиги, ўқув хонаси ва столининг тозапиги, бўр на намланган латганинг борлиги, айрим сабабларга кўра дареда қатнашмаётган талаба (ёки ўқувчи)ларнинг исми ва шарифлари ёзилган наракчанинг ўқитувчи столига қўйилишига, шунингдек ўқитувчининг дарсга хозирлигига ва унинг ташки қиёфасига ҳам эътибор берилади.

- **Дидактик (ёки таълимий) тахлил.**

Тахлилнинг бу турида мавзунинг илмийлиги ва изчиллиги, оддийдан мураккабга томон йўналиши, кўргазмаллиги ва берилаётган билим, янги ахборотларнинг ҳаётийлиги, уларнинг жонли ва равон тилда очиб берилиши пазарда тугилади.

- **Услубий тахлил.**

Бунда ўқитувчи фаолиятининг икки томони: *биринчидан*, ўрганилаётган мавзуга дастурда мўлжалланган соатда, уни қандай усуллар ёрдамида талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ёши ва шахсий-психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда етказиб бера олиши, талаба (ёки ўқувчи)ларни ўйлашга, изланишга мажбур этиши ва унга шароит яратиши; *иккинчидан*, ўқитувчи

сифатидаги тажрибалари қай даражада эканлигини намойиш эта олиши назарда тутилади. Ўқитувчининг иккинчи томони таҳлил этилаётганда, унинг ижодкорлиги, услубий маҳорати кўзга ташланиши лозим. Уқитувчининг илгор педагогик ва новаторлик тажрибалари мана шу ердан бошланади.

• **Методологик таҳлил.**

Ушбу таҳлил мобайнида таълим йўналишидаги ҳукумат қарорлари, талаблар, давлат тили, миллий рух, маданиятнинг гўзал дурдоналари, шу соҳа бўйича буюк аллома ва олимларнинг қилган ишлари, фикрлари, республикадаги охириги ўзгаришларнинг машғулот давомида фойдаланилиши асос қилиб олиниши мумкин.

• **Психологик таҳлил.**

Бу таҳлилда, аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг кайфияти, уларнинг соғлиги, жамоадаги соғлом муҳит, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг хушёрлиги, фанга бўлган қизиқишлари, даре бераётган ўқитувчисига муносабати, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг ҳозиржавоблиги, сезгир ва топқирлиги, идроки, янги ва аввалги материалларни эсда сақлашлари, образли ва мантиқий тафаккурлари, талаба (ёки ўқувчи)лар фантазияси, олдаида турган масъулияларига нисбатан талаба (ёки ўқувчи)ларнинг иродали ёки иродасизлиги, улардаги қобилят, билим, қўникма ва малакалар қўлаи каби томонлар қиради. Уқитувчининг фавқуллода вужудга келган вазиятдан ўз обрўсини сақлаган ҳолда чика олиши, ўзини бошқара олиши ҳам инобатга олинади.

• **Педагогик таҳлил.**

Таҳлилнинг бу тури анча мураккаб ва масъулиятли бўлиб, ўқитувчининг ташки қиёфаси, талаба (ёки ўқувчи)лар билан тил топа олиш маҳорати, маданияти, одоби билан биргаликда даре жараёнида умуминсоний тарбиянинг таркибий қисмларини талаба (ёки ўқувчи)ларга бера олиши ва унинг нутқ маданияти ҳам назарда тутилади.

Машғулот мобайнида ҳозирги кунда долзарб бўлиб турган миллий тарбия (экологик, иқтисодий, ахлокий, жинсий, меҳнат, нафосат ва миллий истиклол ғоясини сингдириш) элементлари қандай амалга оширилди?

Бу тарбия турларидан қай бирига айнан шу дареда кўпроқ эътибор берилди?

Даре тарбиявий таъсирининг самараси қандай бўлди?

Бу масалалар педагогик таҳлилнинг асосини ташкил этади. Шуни таъкидлаш керакки, ўқитувчининг маъноли нутқини ҳеч қачон бошқа нарсага қиёслаш (ёки алмаштириш) мумкин эмаслиги маълум.

• **Ўқитувчининг ҳамкорликдаги вазифаси таҳлили:**

- талаба (ёки ўқувчи)ларни фикрлашга ўргатиши;
- аниқ фикр ва материалларни ўрганиб, мулоҳаза юритиш, фикр билдиришни таъминлаши;
- талаба (ёки ўқувчи)ларни изланишга, қидириб топишга ўргатиши;
- талаба (ёки ўқувчи)ни ўзи мустақил фикрга эга бўла олиши.

• **Яқуний таҳлил** (ёки хулоса). Уқитувчининг қандай мутахасис эканлиги бўйича фикрлар ва турли тақлифлар, йўл-йўриқлар баён этилади.

Дарсни таҳлил этиш жараёнида, аввало, машғулоти олиб бораётган уйпувчи гапириши, сўнгра таҳлилда иштирок этувчилар гапириши мақсадга мувофиқ.

Эслатма: ўқитувчининг дарси ва унинг фаолиятига бир даре таҳлили бўйича хулоса чиқариб бўлмайди. Унинг фаолиятига танқидий фикр бериш. учун унинг турли шаклдаги бир неча дареларини кузатиш керак.

Дарсни кузатувчилар анъанавий, ноанъанавий, ривожлантирувчи таълимнинг мақсади ва мазмунига қараб, дарсни шўхил қилишларига қуйидаги қўшимча материаллар ёрдам бериши мумкин.

Таълим шакллари ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар

Замонавий педагогикада **таълимнинг умумий шакллари** (жамоавий, гуруҳ бўлиб, яқка тартибда) ва **ўқув-тарбиявий жараёни ташкил этиш шакллари** (даре, фан, техника тўғарақлари, ўқувчилар илмий уюшмалари, саёҳатлар) фарқланади.

Таълимни ташкил этиш шакллари педагогик жараёни ташкил этишнинг тарихан мавжуд бўлган, барқарор ва мантиқан тугалланган кўриниши бўлиб, унга мунтазамлик ва яхлитлик, ўз-ўзини ривожлантириш, шахсийлик ва фаолиятли характер, иштирокчилар таркибининг доимийлиги, ўтказишнинг муайян тартиби мавжудлиги хосдир.

Дарснинг асосий **таркибий элементларига** қуйидагиларни киритиш мумкин:

биринчи элемент - ташкилий қисм;

иккинчи элемент - уйга берилган ёзма вазифаларни текшириш;

учинчи элемент - ўқувчилар билимини оғзаки текшириш (ёки сўраш);

тўртинчи элемент - янги материални тушунтириш;

бешинчи элемент - янги материални мустақамлаш;

олтинчи элемент - уйга вазифа бериш;

еттинчи элемент - дарсни уюшқоклик билан яқунлаш.

Дарснинг **тузилишлари** қуйидаги уч турда бўлиши мумкин:

Анъанавий даре тузилиши: сўраш, тушунтириш, мустақамлаш, уйга вазифа бериш.

Замонавий даре тузилиши: дидактик (асосий) ва мантиқий - психологик.

Замонавий даре тузилишига қўшимча: мотивланган ва услубий.

А) Дидактик тузилиши:

1. Таянч (аввалги) билимларни ва ҳаракат усулларини фаоллаштириш.
2. Янги тушунча ва ҳаракат усулларини шакллантириш.
3. Билимларни қўллаш, билиш ва кўникмаларни шакллантириш (махсус тақоррлаш ва мустақамлаш).

Б) Дарснинг мантиқий-психологик тузилиши:

1. Маълум билимларни тиклаш ва идрок этиш.
2. Талаба(ёки ўқувчи)лар томонидан янги билимларни англаш ва тушуниш.

3. Билим элементлари ва ҳаракат усулларини умумлаштириш.
4. Билимлар ва янги ҳаракат усулларини намунадагидек ҳамда ўзгартирилган шароит вазиятларида қўллай олиш.

В) Дарсда излаш фаолият босқичлари:

1. Муаммоли вазиятни ташкил этиш ва муаммони қўя олиш.
2. Тахминлар фаразларни илгари суриш ва уларни асослаш.
3. Фаразларни исбот этиш.
4. Муаммоларнинг тўғри ҳал этилганлигини текшириш.
5. Хулосаларни шакллантириш.
6. Билимларни нотаниш (ностандарт) вазиятларда қўллаш.

Г) Дарснинг мотивланган тузилиши:

1. Ўқувчиларнинг диққатини ташкил этиш ва бошқариш.
2. Фаолият мазмунини шарҳлаш (изохлаш).
3. Мотивланган ҳолатларни фаоллаштириш.
4. Ўқувчилар билан ҳамкорликда дарснинг мақсадини белгилаш.
5. Мақсадга эришишда ютуқли вазиятларни вужудга келтириш.
6. Ўқувчиларнинг ҳаракатларида ижобий ҳис-туйғулар ва ўзига ишончни қўллаб-қувватлаш.

Д) Ўқув фаолияти тузилиши:

Ўқув фаолияти = талаб + мотив + ўқув ҳаракатлари + ўзини-ўзи назорат + ўзини-ўзи баҳолаш.

Е) Дарслар типологияси:

- 1-тип - янги материални ўрганиш дарси.
- 2-тип - билимлар, қўникмаларни қўллаш ва мукамаллаштириш.
- 3-тип - билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш.
- 4-тип - билимлар ва қўникмаларни тартибга солиш ва назорат қилиш.
- 5-тип - аралаш даре.

Муаммолик тамойилига асосан дарслар муаммоли ва муаммоли бўлмаган дареларга бўлинади.

Дарснинг куйидаги **қўринишлари** мавжуд: *суҳбат даре, лаборатория иши, синов, кинодарс, компьютер машгулотлари.*

Ностандарт (стандарт бўлмаган) дарслар:

1. Мусобақа ва ўйин шаклидаги дарслар: *танлов, турнир, эстафета, дуэль, ҚЗК (КВН), тадбирли ўйин, ролли ўйин, кроссворд, викторина.*

2. Ижтимоий амалиётда маълум бўлмаган иш шакллари, жанрлари ва услубларига асосланган дарслар: *тадқиқ этиш, ихтирочилик, бирламчи манбалар таҳлили, шарҳ, «Ақлий ҳужум», интервью, репортаж, тақриз.*

3. Мулоқотнинг огзаки шаклини эслатувчи дарслар: *матбуот анжумани, аукцион, бенефис, митинг, вақти чегараланган мунозара, панорама, телекўприк, билдирги, мулоқат, «жонли газета», огзаки журнал.*

4. Ўқув материални ноанъанавий ташкил этишга асосланган дарслар: *донолик дарелари, очиқ тан олиш, «дублер ҳаракат бошлайди» дарси.*

5. Хаёлийлашган дарслар: *эртас даре, совга даре, XXI аср дарси.*

6. Муассаса ва ташкилотлар фаолиятига ўхшаш асосланган дарслар: *суд, тергов, трибунал, патент бюроси, илмий кенгаш, муҳаррирлар кенгаши.*

Дарсни таҳлил қилиш бўйича ёрдамчи материаллар

Анъанавий таълим

Ривожлантирувчи таълим

Бошланғич (асосий) мақсад

Лниқ, сўзсиз бажарувчи шахсни тайёрлаш

Шахсни ривожлантириш, жaxon стандарта талабига жавоб берадиган, ўзига, бошқа инсонга, жамиятга, давлатга, табиатга ва меҳнатга ўзининг тўғри муносабатини билдирадиган, мустақил фаолият юритадиган, ижодкор, тадбиркор шахсни тайёрлаш, мустақил ишлаш ва фикрлашга ўргатиш, ўз-ўзини тарбиялашга шароит яратиш

Кўрсатма

)|, аступ асосида ўрганиш (сдлаш)

Фан соҳасида берилаётган саволларга ўзи мустақил жавоб топа олиши, ёдлаш эмас, фан мазмунини ўзи тушуниб етиши, керакли билимни кидириб топа олиши

Таълимий (дидактик) мақсадлар

Билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш

Даре жараёнида талаба (ёки ўқувчи)ларни ўз фикрларини мустақил баён этишга ўргатиш, керакли адабиётлардан мохирона фойдаланиш, уларни излашга ва топишга ўргатиш

Услуглар

Ахборот-репродуктив,
репродуктив-муаммоли

Муаммоли, қисман
изланишли ахборот-
репродуктив, фаол

Даре вақтида талаба
(ёки ўқувчи)лар
фаолиятини ташкил
этиш шакллари

Фронтал (бир неча
талаба (ёки ўқувчи)дан),
якка ҳолда

Якка ҳолда, жуфт бўлиб,
гурух бўлиб ва фронтал

Ноанъанавий дарслар

«Инновацион технологиялар» ўқув хонасининг кўринишлари

Таълим муассасаларида инновацион технологиялардан, интерфаол услублардан, шунингдек, ахборот технологияларидан фойдаланиб, ноанъанавий дарслар ташкил этишда ёки «Педагогик технологиялар» курси таълимида, гуруҳни ўқитиш учун мўлжалланган ўқув хона (аудитория ёки синф)лари жихозларини, айниқса, хонадаги столларни, магнитли доскасини ва стулларни жойлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун, хонадаги жихозларнинг жойлашган тартиблари, ўтказилаётган машғулотларнинг шакли (яккама-якка, кичик гуруҳларга ажратган, гуруҳийлиги)га, характери ва фойдаланилаётган ўқитиш технологияси (ёки услуги)га мое равишда ўзгартирилиш имкониятлари бўлмоғи керак. Ана шундай машғулотларни ташкил этаётган таълим муассасалари ўқитувчиларига ёрдам сифатида қўлланманинг 4-илоvasида хоналарнинг 17 та кўринишлардаги жихозлаш намуналари келтирилди. Уларнинг 13 тасининг номи, қўлланилиши, ишни ташкил этиш шакли, жихозлари ва қўшимча жихозлари 5-иловада кўрсатилди. Қолган 4 та хона шакллари машғулотнинг характерига қараб, ўқитувчи томонидан мустақил равишда танлаб фойдаланишига қолдирилди.

Шунингдек, қўлланманинг 1-илоvasида баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари, 2-илоvasида «Таълимда инновация ва ўқув жараёнида педагогик технологиялар», ва 3-илоvasида «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзулари бўйича тақдимотлар материаллари келтирилган.

»

Иловалар

- 1-илова. Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари.
- 2-илова. «Таълимда инновация ва ўқув жараёнида педагогик технологиялар» мавзусидаги тақдимот.
- 3-илова. «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги Тақдимот.
- 4-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналари кўринишининг намуналари.
- 5-илова. «Инновацион технологиялари» ўқув хоналарининг тавсифлари.

Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларининг қисқача таърифлари

«**Интервью**» - талаба (ёки ўқувчи)ни саволни тўғри тузиш, савол бера олиш, саволга тўғри жавоб бериш, бошқаларни тинглай олиш маданиятига ўргатишга қаратилган.

«**Иерархия**» - оддийдан мураккабга, мураккабдан оддийга ўтиш усуллари қўллаш орқали талаба (ёки ўқувчи)ларни мантикий, танқидий ва ижодий фикрлашга ўргатишга қаратилган.

«**Талаба**» - талаба (ёки ўқувчи)лар билан яккама-якка ҳолда ишлаш ўқитувчи ва талаба (ёки ўқувчи) ўртасидаги тўсиқни йўқ қилиш, ҳамкорликда ишлаш йўллари ўргатишга қаратилган.

«**Ўқитувчи шахси**» - ўқитувчининг инновацион фаолиятини очиб берувчи «Ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар» мавзусидаги мустақил фикрлашга қаратилган.

«**Мулоқот**» - талаба (ёки ўқувчи)ларни даре жараёнида диққатини ўзига жалб этиш, ҳамкорликда фаолият кўрсатиш, уни ташкил этишни ўргатишга қаратилган.

«**Бошқарув**» - ўқитувчиларни аудиторияни бошқаришдаги усуллари ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларни иш жараёнида бошқариш усуллари билан таништириш ва шунга ўргатишга қаратилган.

«**Танишув**» - талаба (ёки ўқувчи)ларни бир-бири билан таништириш, дўстона муносабат ва ижодий муҳит юзага келтириш, уларнинг ижодий имкониятлари ва шахсий сифатларини очиш, жамоада ишлаш учун қулай шароит вужудга келтириш ҳамда талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида психологик тўсиқларни енгишга йўналтирилган.

«**Мураббий ва жамоа**» - мураббий ва жамоа билан ишлаш муаммолари моҳиятини аниқлаш малакасини шакллантириш, унинг ечимини излаш ва топишга йўналтирилган.

КБИ (*кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш*) - фаол ҳаётий ҳолатни, сардорлик сифатларини, жамоада ишлаш кўникмаларини ҳамда ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далиллаш, ишонтириш, асослаш, мунозара олиб бориш маҳоратини, мурсага келиш ва излаш қобилиятларини шакллантиришга йўналтирилган.

ИМАК (*ишонтириш мактаби*) - ишонтириш (мурса йўллари топиш, уни асослаб бериш), ташкилотчилик қобилиятини, ноанъанавий вазиятларда ўзини ва жамоани бошқара олиш ҳамда мумкин бўлган муаммолари вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни ҳал қилиш йўллари излаб топиш маҳоратини шакллантиришга йўналтирилган.

«**Учлик**» (*САН-самарали, ахлоқий, назокатли*) - безак ишлари, ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантириш, ижодий тасаввурни ривожлантириш, ташкилотчилик қобилиятларини, турли бадий эскизларни тайёрлаш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган.

«Сценарий» («Саҳна») - ижодий фикрлашни ривожлантириш, Пдбирнинг режа-сценарийсини тузиш кўникмаси ҳамда саҳна ва актёрлик к ослари, маданият, режиссура, тадбирни ташкил этиш, нотиклик м»\оратини шакллантиришга йўналтирилган.

«АЖИЛ» *{амалиётда жамоавий ижодий ишлар}* - жамоавий ИЖОДИЙ ишни ташкил қилиш, тайёрлаш ва ўтказиш услубларини ўрганиш ШМДа ижодий фаолиятни шакллантиришга йўналтирилган.

«Баҳслашув» - талаба (ёки ўқувчи)лар ўртасида, баҳс, мунозаралар у I казиш ва баҳслашув клубларини ташкил этиш ҳамда уларни баъзи янглиш фнкрлар, атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга қарши курашиш, НОўрин фикрларга ўз вақтида қаршилиқ кўрсатиш ёки билдирилган фикрни (утри, нотўғри эканлигини аниқлаб олиш, ўз фикрини бошқаларга ўткази пиши, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш маданиятини шакллантиришга йўналтирилган.

«Танқид қилишни ўрганиш» - танқид кўринишларининг таснифи, уларни ишлатиш йўллари билан таништириш, танқидни тўғри қабул қилиш кўникмаси ва танқид қилиш маданиятини шакллантиришга йўналтирилган.

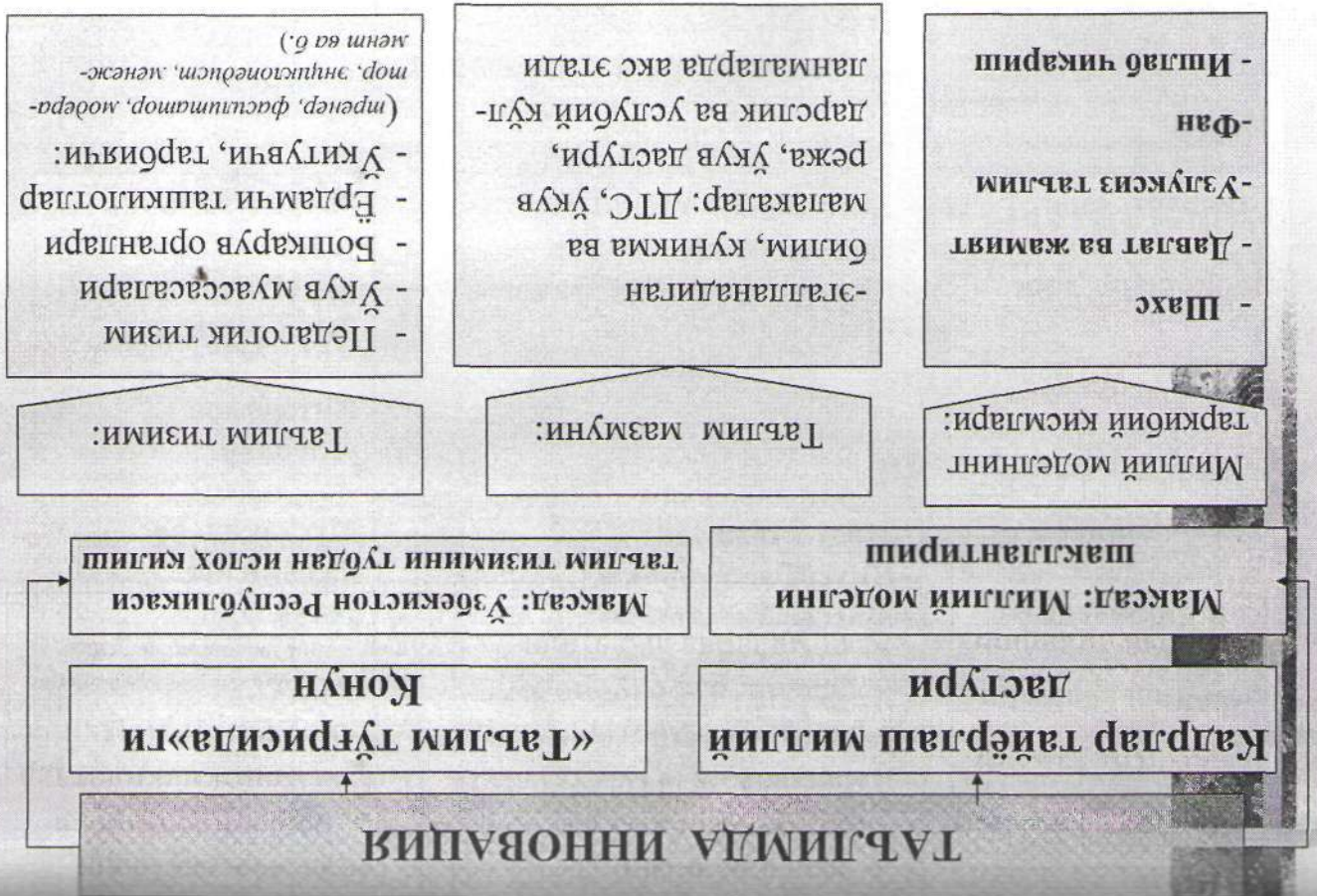
«Келишув ва зиддият» - мантиқий ва танқидий фикрлаш, муроасага кслиш маҳоратини шакллантириш ҳамда асосли баҳслашиш қоидалари билан таништириш, зиддиятларни ечишда ҳар кимнинг ўз услубларини топа олишларига кўмаклашишга йўналтирилган.

Иерархия техникаси - мураббийларнинг шахсий ва касбий фазилатлари ҳамда мураббий фаолияти учун зарур бўлган фазилатларни амиклаш ва уларни тарбиялашга йўналтирилган.

«Лойиҳа» - талаба (ёки ўқувчи)ларни мустақил фикрлаш, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслаш, уларни ёзма баён этиш, фикрларни умумлаштиришга ўргатишга йўналтирилган.

«ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИЯ ВА ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАВЗУСИДАГИ ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Ушбу иловада хозирги кунда республикада таълим тизимидagi инновацион ёндашувларда ҳамда «Педагогик технологиялар» курсида қўлланиладиган тақдимот материалларини келтирамиз. Тақдимот материаллари 36 та қардан иборат бўлиб, унда педагогик жараённинг самарали ва натижалли ўтишини таъминлайдиган интерфаол услублар келтирилган. Жумладан, ақлий хужум, кластер, зигзаг, баҳс-мунозара, муз ёра, ИМЭН (АРИЗ), юмалоқланган қор, 6x6x6, кунтабоқар, жалвалар, аквариум, олом, тақдирот, кейс-стади, мисоллар асосида таълим бериш, хакикий вазиятларни ўйин қилиб қўраш, Сўқрот суҳбати, герменевтик суҳбат каби услублар, тўрх бўлиб ишлаш, тўрхларни ташкил этиш ва тўрх бўлиб ишлаш моделлари келтирилган.

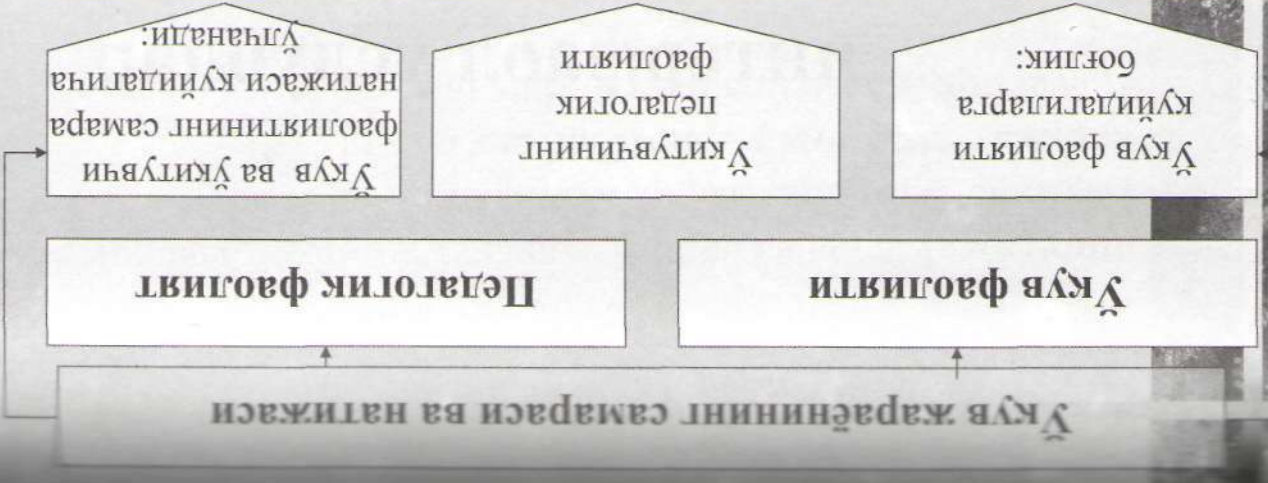

Ўқув жараёнининг мазмунини қисми қуйидагича амалга оширилади:

Репродуктив
услуг
Фаол методлар
Интерфаол
услуглар
Мустақил ва
ижодий иш
услуглари
Ўз устида ишлаш

- Анъанавий таълим
- Ноанъанавий таълим
- Ривожлантирувчи таълим
- Муаммоли таълим
- Дастурлаштирилган таълим
- Эвристик таълим
- Турли даражалар
- Модул тизимли
- Интерфаол таълим
- Масофали таълим
- Андрагогика
- Информал таълим
- Расмий таълим
- Норасмий таълим

Стандарт дарс
Ностандарт дарс
Технологик дарс
Виртуал дарс
Ўқув-семинари
Аудитория (синф)
ва аудитория
(синф)дан ташқари
дарс

- лойихалаштириш
- Ҳақлиг ҳолатда
- ташқил этиш
- кафолатли натижага эришиш
- лойихалаштириш
- Лойихалаштириш
- Прогностик
- Ташқилотчилик
- Конструктивлик
- Коммуникативлик
- Рефлексивлик
- педагогик қва-
- лиметрия
- аттестация
- аккрелитация

Педагогик жараяннинг самарати ва натижалари булишини таъминлайдиган интерфаол услублар

«Интерфаол» - инглизча сўз бўлиб, «interact» :

«inter» - «ўзаро» ва «act» - «харакат қилмоқ», уларни
умумлаштиришда эса, «Интерфаол» - «ўзаро

харакат қилмоқ» маъносини англатади.

Interaction - ҳамкорликни (бошқалар билан)

билдиради.

Ўзаро характер тўрада: ўқитувчи – талаба (ёки

ўқувчи); талаба (ёки ўқувчи) – талаба (ёки ўқувчи);

ўқитувчи – талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқув-

чи)лар – талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи) –

талаба (ёки ўқувчи)лар; талаба (ёки ўқувчи)лар – ўқи-

тувчи.

ЎҚИТИШНИНГ ИНТЕРФАЛ УСЛУБАРИ

1. КОГНИТИВ (cognitive) – лотинча сўз бўлиб, «билиш», «билиш» маъносини англатади) – энг аввало, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тафаккурини шакллантиришга йўналтирилган, у ёки бу шаклда жамоа муҳока-масини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган услубдир.

2. ЭКСПЕРИМЕНТАЛ талаба (ёки ўқувчи)ларнинг «жонли», шахсий тажриба ортиришларига йўналтирилган.

3. РОЛЛИ ЎЙИНАР, МОДЕЛЛАШТИРИШ ҳаётий вазиятларни моделлаштириш ҳамда марлум ролларни ижро этиш орқали ўлар-ни синаб кўришга йўналтирилган (*ўслуб жамоа тафаккури, му-ҳокама билан боғлиқ, амо муҳокама ролл ўйин тахтли асосда олиб борулади*).

4. ФАСИЛИТАЦИЯ (инглизча facilitate - осонлаштириш) – гуруҳ ишини ташкил этиш, кўпинча аниқ, ҳақиқий, амалий топширик-лар билан боғлиқ, аниқ қарор қабул қилиш бўйича муҳокама, фаоллантириш ҳақиқий режасини ишлаб чиқиш, ҳақиқий, можаро-ли манфаатларни мувофиқлаштиришга мўлжалланган.

ҚАБУЛ ҚИЛИШ ВОСИТАЛАРИ (КАНАЛАРИ)

- қабул қилишнинг энг муҳим филътрлари дан бири - кўриш, эшитиш, ҳис-туйғудир.

ВИЗУАЛ - кўриш орқали қабул қилинадиган ахборот

(образлар, расм, фильм).

АУДИЛ - эшитиш орқали қабул қилинадиган ахборот

(нутқ, шомолнинг хушталги, томчилаётган сув, оҳанг, темир, овоз бағланлиги).

КИНЕСТЕТИК (грекча «кинес» - «ҳаракат») - ҳис қилиш орқали қабул қилинадиган ахборот (ҳид, таъм).

АКЛИЙ ХУЖУМ

Бевосита жамоа бўлиб «фикрлар хужуми»ни олиб бориш. Бу услубдан мақсад-мумкин қадар катта микдордаги фойдаларни йиғиш, талаба (ёки ўқувчи)ларни аини бир хил фикрлардан холи қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни енгиштирир.

БРЕЙНСТОРМИНГ

Бу атама инглизча сўз бўлиб, икки тўшунчадан иборат: brain-миа, storming-хужум, бўрон, каттик ҳаяжон. Услубнинг «Миани ҳаяжонга солиш» деб юритилиши, унинг асл моҳиятини очиб беради, лекин баъзида уни «Жамоавий ижодий фикрлар» деб ҳам тушуна бўлади. Рус тилида услуб «Мозговая атака», ўзбек тилида эса «Аклий хужум» ёки «Фикрлар хужуми» дейилиши, унинг асл моҳиятини сақлашга ёрдам беради.

Бу услуб 15 кишидан ортик бўлмаган гурuhlарда ўтказилди. Асосий тамойил: эркин мулоқот-мунозара жараёнида беришган мавзу асосида янги новаторлик фов, фикрлар тўпланди. Айтишган фов, фикрларнинг сифати эмас, улларнинг канчалик кўпчилигига эътибор қаратилди.

Айтишган фов, фикрлар муҳокама ҳам, танкид ҳам қилинмади. Мунозара эркин ва ўзаро самимий муносабат ҳолатида ўтказилди. Тўпланган фов, фикрлар асосида мавзу бўйича умумий фикр шакллантирилди. Айтишган фов, фикрларнинг сифати ва уллар асосида тўзилган умумий фов, фикрларнинг қай даражада мухимлиги, муаммо ёки мавзу билан яхши таниш бўлган мутахассис-экспертлар томонидан баҳоланди.

Ушбу жараёнда ўқитувчининг асосий вазифаси – имкон борича хар бир айтишган фов, фикрни тўплаб боришдан иборат.

БРҲЙНРАЙТИНГ

Ушбу услубнинг кўлланиши брейнсторминг услубига ўхшаш бўлиб, фақат унда барча фов, фикрлар ёзма баён этилди. Бу эса, ўз фов ва фикрларини озаки баён этишга ўйланган ёки қийналаган баъзи тингловчилар ўчун қўлайлик яратди. Табаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзилган фикрлар, фовларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор қаратилмади ҳамда ёзилган фикрлар оралигида кейинчалик хаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар ҳам қолдирилди.

Табаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини эркин, танкид қилмасдан ифода этишга чақирилдилар. Фовлар тахлили кейинрок ўтказилди. Бу услубдан фойдаланганда, муаммони ечиш вариантлари имкон қадар ортиди.

Бу услуб 15 кишидан ортик бўлмаган гурuhlарда ўтказилди. Асосий тамойил: эркин мулоқот-мунозара жараёнида берилган мавзу асосида янги новаторлик фов, фикрлар тулланади. Айтилган фов, фикрларнинг сифати эмас, улارнинг канчалик кўпчилиги аэтибор каратилди.

Айтилган фов, фикрлар мухокама хам, танкид хам қилинмади. Мунозара эркин ва ўзаро самимий муносабат ҳолатида ўтказилди. Тулланган фов, фикрлар асосида мавзу бўйича умумий фикр шакллантирилди. Айтилган фов, фикрларнинг сифати ва улар асосида тузилган умумий фов, фикрларнинг қай даражада мухимлиги, муаммо ёки мавзу билан яхши таниш бўлган мутахассис-экспертлар томонидан баҳоланади.

Ушбу жараёнда ўқитувчининг асосий вазифаси – имкон борича хар бир айтилган фов, фикрни туллаб боришдан иборат.

БРҲЙНРАЎТИНГ

Ушбу услубнинг кўлланиши брейнсторминг услубига ўхшаш бўлиб, фақат унда барча фов, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса, ўз фов ва фикрларини оёзаки баён этишга уялдиган ёки қийналаган баъзи тингловчилар учун қулайлик яратади. Таалаба (ёки ўқувчи)лар томонидан ёзилган фикрлар, фовларнинг имловий ва услубий хатоларига аэтибор каратилмади хамда ёзилган фикрлар оралигида кейинчалик хаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар хам қолдирилди.

Таалаба (ёки ўқувчи)лар ўз фикрларини эркин, танкид қилмасдан ифода этишга ҳақирладилар. Фовлар тахлили кейинрок ўтказилди. Бу услудан фойдаланганда, муаммони ёчиш вариантлари имкон қадар ортди.

«ТАРМОҚЛАР» (КЛАСТЕР) услуги

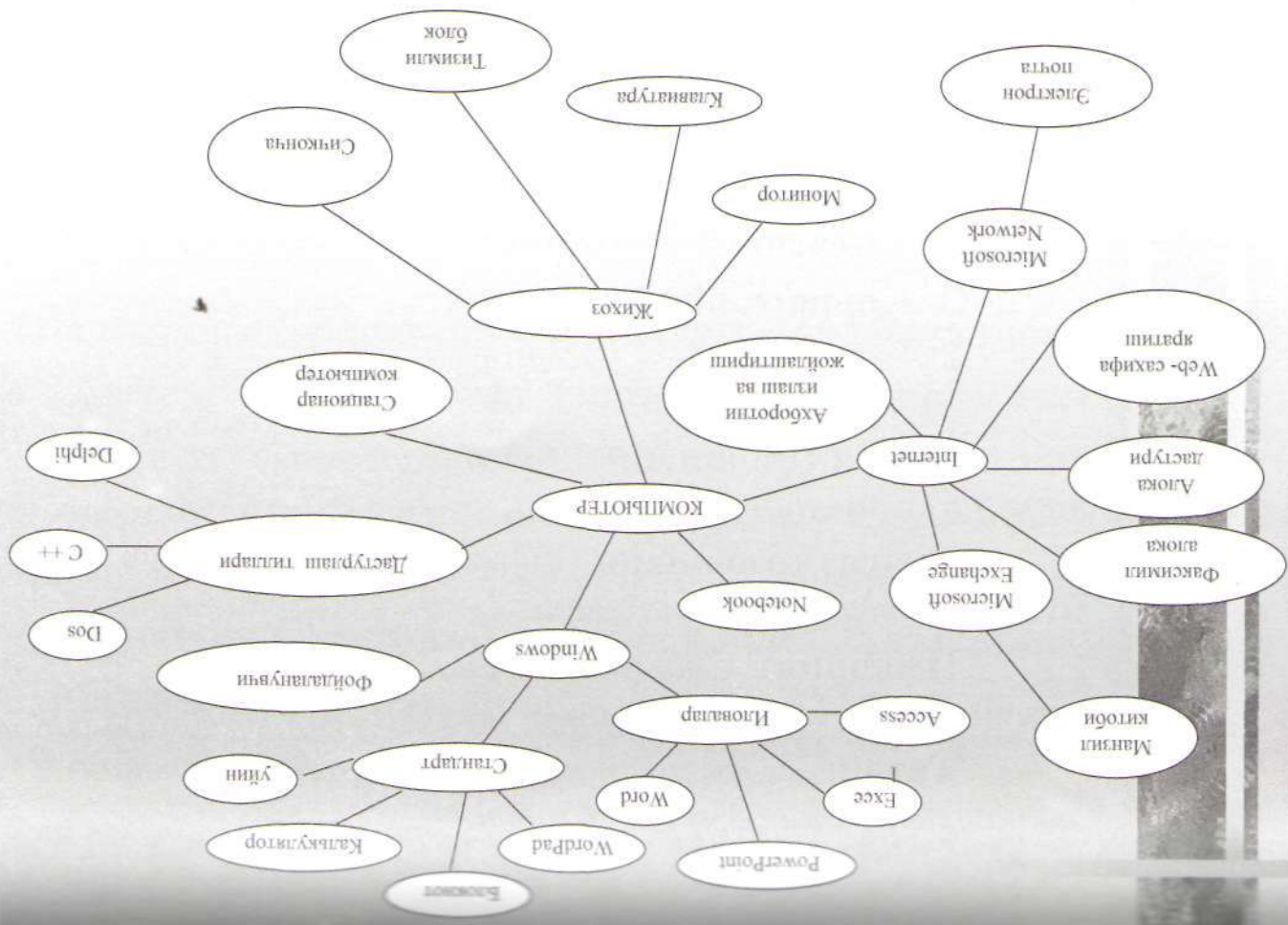
ФИКРЛАРНИНГ ТАРМОҚЛАНИШИ – педагогик стратегия бўлиб, у талаба (ёки ўқувчи)ларнинг бирон-бир мавзунини чуқур ўрганишларига ёрдам бериб, уларни мавзуга таалуқли тушуنча ёки аниқ фикрларни эркин ва очик ўзвий боғлган кетма-кетликда тармоқлашни ўргатади.

Фикрларни тармоқлаш куйидагича ташкил этилади:

1. Халта келган хар кандай фикр бир суз билан ифода этилиб кетма-кет ёзилади.

2. Фикрлар тутатунча, ёзишда давом этилади ва фикрлар тутаса, у холда янги фикр келтунга қалар бирон расм чизиб турилади.

3. Дарсда имкон борича фикрларнинг ва ўзаро боғлиқлик кетма-кетлигини кўпайтиришга ҳаракат қилиниши лозим.

SWOT - ТАҲЛИЛ

S - strength - КУЧ

W - weariness - ОЖИЗЛИК

O - opportunity - ИМКОНИЯТ

T - threat - ТАҲДИД

Кучли томонлари – ҳал этилаётган вазифанинг афзалликлари;

Кучсиз томонлари - мақсадга эришишда ички муҳит омилларининг таъсири;

Имкониёт - белгиланган вазифаларни ҳал этишдаги энг маъқул ҳолат;

Таҳдид – фаолиятни амалга оширишга тусқинлик қилувчи ташқи муҳит омиллари.

БАҲС – МУНОЗАРА (*discussion method*) –

усулида гуруҳ аъзолари бирор муаммони ечиш (ёки билимларини ошириш, ёки мавзунини тушуниш) мақсадида ўз ғояларини оғзаки таклиф этадилар. Усулдан самарали фойдаланиш учун иштирокчилар муҳокама предметиға оид етарли билим ва тажрибаға эға бўлишлари лозим. Бу усул катталар таълимида кўпроқ самара беради.

"Музёрап" үйини

(Кыздрувеч, фаолыктага жактоо кылуучу мамалар) - та-
лаба (ёки укучулар)ларнинг узро танишышы ва ишчи
мамалар максатта кулланылган мамалар.
Машининг вазифасы - талаба (ёки укучулар)
ларни мулокатта чорлаш («музун ёриш»).

Бу үйин - укучулар хонасидагы рухий тарангликни
енгиш, гурӯхнинг шаклланиш жараёнини тезлатиш,
мулокат ва ахборот алмашинувини йўлга кўйиш,
шунингдек, самимийлик ва ҳамкорлик мухитини
yaratishga ёрам беришидир.

«Музёрап» барча иштирокчиларни жаранга
муваффақиятга жалб килди ва тренингнинг умум-
ий йўналишига ижобий таъсир курсатди.

- ИМЕН (ТРИЗ) – ихтиро масалаларни ечиш назариси;
- ИМЕНА (АРИЗ) – ихтиро масалаларни ечиш алгоритми;
- ИШРН (ТРТЛ) – ижодий шахсни ривожлантириш назария-
си;
- ИТР (РТВ) - ижодий тасаввурни ривожлантириш.

Илмий ижодкорлик технологиясини яратиш устида 1946
ингилдан эътиборан иш бошланган. Бу янги технология ТРИЗ (тео-
рия речения изобретательских задач) деб номланган. ТРИЗ хақи-
даги биринчи мамалар матбуотда 1956 йилда пайдо бўлган.
1926 й. Ташкент ш. тутилган Генрих Саулович Альтшуллер
1958 йили ТРИЗни яратиш бўйича биринчи укучулар семинарини
ўтказган ва ушбу укучулар семинарида Г.Альтшуллер томонидан илк
бор ИОН (ИКР - идеалный конечный результат) тушунчасига
таъриф беришган.

ИМЕНА (АРИЗ) - ИМЕН (ТРИЗ) УСУЛУБИ

ИМЕН – ишлаб чикаришни, янги техник фикрларни аник фанга айлантиради, ихтироли масалаларни ечиш- та ёрдэм беради. **ИМЕН** – таълимда эскиликлардан воз кечшидир. **ИМЕН** элементлари факат техник соха- ларда эмас, балки таълим-тарбия, шунингдек, бошка сохаларда ҳам ишлатилиши мумкин.

Хателатги ва табиятлати хар бир предмет, хар бир молда, ходиса, воқеа, объектда иккиламчилик сирин, карама-каршилик мавжудлиги талаба (ёки ўқувчун) ларни хар бир нарсанинг нимасидир яхши-ю, нимаси- дир ёмон, бир томондан фойдали, иккинчун жихатдан зарарли, бир жихатдан халал берса, иккинчун жихатдан зарур эканлиги кизикиш уйфотали ва уни топишта ундайди. Бу билан ўзлаштирилиши киини бўлган ай- рим материяларни **ИМЕН** элементлари оркали осон- лик билан ўзлаштира олиш имкониятига эга бўлади- лар.

«**ЭНГАЛ**» усули 1980-1990 йиллардан бошлаб пайдо бўлган. Бу усулнинг бошка усуллардан фарқи шундаки, иштирокчилар майда гуруҳларга ажрати- ладилар ва талаба(ёки ўқувчун)лар ракамланадилар, спикер(бошлик) сайланади. Сўнгра бир хил ракамлар бир-бирини «топадилар». Топпирек берилди ва у ўз- лаштирилгач, таркалишадилар. Хар бир аъзо ўзи ўз- лаштирган материялни эски шериқларига айтиб бера- ди. Савол-жавобда эса гуруҳ бахоланади. Хар бир ра- камланганлар янги ва хар хил топпиреклар олганини хисобга олсак, хар бир талаба (ёки ўқувчун) ўз гуруҳини манфаати учун ҳам берилган топпирекни *бонити* керек ва билишта *мажбури* Чунки, у ўз гуруҳига кайтганда, ўрганган мавзу бўйича савол-жавобда гуруҳи номидан катнашиши керек. 4 та гуруҳ бўлса, 1,2,3,4 ва 3 та гуруҳ бўлса, 1,2,3 каби ва хоказо ракамланадилар.

«**ЭНГАЛ**» усули

ЮМАЛЮКЛАНГАН КОР

Бу услуб хар кандай тушунчага мумкин қалар аниқроқ таъриф топшга имкон беради, талаба (ёки ўқувчи)ларга гуруҳларда ишлагани, бошқалар фикрига кулоқ солишни ва умумий нуктаи назарни ишлаб чиқишни ўргатади.

Бу услуб босқичма - босқич ҳамда хар бир босқичта аниқ вақт белгиланиши билан ўтказилади.

1- босқич. Хар бир катнашчи 2 дақиқа мустақил ишлайди.

2- босқич. Жуптикларда ишлаш - учликларда ишлаш - 5 дақиқа.

3- босқич. Тўртликларда ишлаш - олтиликларда ишлаш - 5 дақиқа.

4- босқич. Саккизликларда ишлаш 5 - дақиқа .

5- босқич. 5 - дақиқа муҳокама.

Гуруҳлардаги иш тулашга кўра хар бир гуруҳ вакиллари навбат билан ўз плакатларини хона тахтасига илиб кўядилар ва уни ўқийдилар. Агар саволлар бўлса, гуруҳ жавоб беради.

Ўқитувчи барча гуруҳлар иштирокидаги умумийликни топшга ёрам беради.

6x6x6 услубда ўқитувчи гуруҳ 36 та катнашчисини қиска вақт мобайнида биронта масалани муҳокама қилишга ўргатиш ва улар кўпчилигининг фикрларини билиб олиш имкониятига эга бўлади.

6 та гуруҳ (хар бирда 6 кишидан) иштирокчилари ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммони 6 дақиқа мобайнида муҳокама қиладилар. Шундан кейин ўқитувчи 6 та янги гуруҳни шундай тўзалики, унда олдинги мунозара гуруҳида катнашган-лардан биронтаси албатта бўлади. Янги гуруҳ катнашчилари ўз гуруҳларининг иш натижаларини муҳокама қиладилар.

6x6x6 - гуруҳнинг барча аъзоларини фаоллаштирувчи услубдир. Катнашчилардан хар бири қиска вақт мобайнида ҳам мунозара катнашчиси, ҳам сўзловчиси ролида бўлади. *

Гуруҳлар битта муаммони ёки бир муаммонинг турли жиҳатларини муҳокама қилишлари мумкин. **6x6x6** услуби ўқитувчи ва гуруҳларнинг фаол иштирокини талаб қилади.

ЖАДВАЛЛАР

Хар бир иштирокчига флотмастер ва қозғов варафи берилди ва уни турт қисмга ажратиб, хар бирига қуйилган ахборотни ёзиш-ни илтимос қилинади:

- Чап юқори бурчакда ўзини битта сўз билан фодаласин;
- Чап юқори бурчакда ўзи фахрланган нарсасини ёзин;
- Чап пасти бурчакда ўзи туғилган кунини, лекин атрофдагилардан ҳеч ким билмайдиган сир бўлиши шарт эмас, лекин атрофдагилардан ҳеч ким билмайдиган сир бўлиши керак;
- Чап пасти бурчакда ўзи яхши қўрайдиган машғулоти (хоббиси) ни ёзин.

Ўқувчи ҳам ўз жадвалини талаба (ёки ўқувчи)лар билан бир вақтда тулдирди.

ДИККАТ! Жадвални айрим каттаклари мазмунни ўқув предмети ёки мавзусига қўра ўзгартирилиши мумкин.

Хамма иштирокчилар ўзлари тайёрлаган жадвалларини ўртага олиб чиқиб намойиш этидилар ва деворга илтиб қўйдилар.

Талаба (ёки ўқувчи)лар 4-5 кишидан иборат гуруҳларга бўлинди. Ўқувчи ўқув предмети мавзусидан келиб чиқиб, ўртага битта муаммони ёки асосий муаммодан келиб чиқиб, хар бир гуруҳга биттадан муаммо тапшайди. Хар бир гуруҳ кўнрабоқар ясаб, унинг марказига доира жойлаштириб, барлар ёништирилади.

Мавзуга қараб, доирага ёки умумий битта муаммо ёки хар бир гуруҳнинг муаммолари ёзилган доскага ёништирилади (старли микюрда қозғов барлар олдидан тайёрлаб қуйилиши керак).

Ажратилган вақт ичида гуруҳлар бирликтида фикрлашиб, умумий ёки бир-бирларининг муаммолари бўйича фикр алмашмоқчи бўлсалар, фикрларини барга ёзиб, уни ўша гуруҳ муаммоси ёзилган гуфта жойлаштириб қўйдилар ва хар бир гуруҳнинг «муаммоли гули» вақт ўтиши билан ўсиб бораверди.

Ўқувчи барча гуруҳлар катнашчиларига муаммонинг энг қулай ёзиш йўллари топишга доим ёрдм бериб борди.

Бу усулдан ўтилган мавзунини тушунтириш, уни мустақкамлаш ва такрорлаш ҳамда талаба (ёки ўқувчи)лар эгаллаган билгиларини аниқлашга фойдаланиш мумкин. Услуб, талаба (ёки ўқувчи)ларга муаммоларни ёзиш, умумлаштириш, мустақил фикрлаш ва фикрларинини эркин баён қилишга ўргатади.

Хар бир жуфтликка 9 та жумла (хикоя) бўлган конверт берилди ва уларни олмос шаклида жойлаштириш топширилди. Масалан:

Энг мухим, марноли ва кизиқарли жумла олмоснинг ўрталари жойлаштирилди. Кейинги 2 таси бир хил иккинчи ўринга йилди. 3 таси тўртинчи, кейинги 3 таси эса, етинчи даража хисобланади. Олмоснинг пастига куйилган жумла, тўрх томондан энг мухим, марноли ва кизиқарли бўлган жумла деб хисобланади. Жуфтликлар ўз машқаларининг тамомлаганларидан сўнг, улар 6 та бўлиб тўрхга бўлиндилар. Тўрхдаги хар бир жуфтлик кандай танлангангини бошқа иккита тўрхга тўшунтириб беради. Шундан сўнг, умумий 6 та талаба (ёки ўқувчи), келишув асосида бир фикрга келишди. Фикрларини навбатдаги тўрхга айтиб, шу тарика суҳбат давом этди. Машгулот охирида жуфтликлар бир-бирларига баҳо берадилар ва ўқувчи фикрларни умумлашди.

Жумлар ўрнига 9 та тўрп расмлар ишлатилиши мумкин. Бундай «ўзгача» лиқлари билан баҳоланади. Жойлаштириш пирамида шаклида (олтита жумла, расм ва ш.к.) бўлиши ҳам мумкин. Талаба (ёки ўқувчи)лар жумла (ёки расм)ларни катта форматли кофозга «Зина» ёки «Нарвон» шаклидаги чизма кўринишида ҳам жойлаштиришлари мумкин.

Ўқув хонасида стуллардан иборат икки дора ташкил этилиб, бирда стуллар ташқарида, иккинчисидан ичкарасига қараб жойлаштирилди. Талаба (ёки ўқувчи)лар тенг икки тўрхга бўлиндилар: бири ички стуллар айланасига, бошқаси эса, ташқи стуллар айланасига ўтиридилар. Бунда хар ким ўз шеригига қараб ўтиради. Талаба (ёки ўқувчи)ларга муҳокама қилиш учун савол берилди.

Яхшилаб ўйлаб олганларидан сўнг талаба (ёки ўқувчи)лар-га шериклари билан саволни муҳокама қилиш учун бир ёки икки дақиқа вақт берилди.

Мажлум синалдан сўнг ташқи айланалардан бир ўрин чанга суртилишди ва аини саволни янги шериклари билан муҳокама қилишди. Ташқи айланаларга талаба (ёки ўқувчи)лар ўзларининг энг биринчи шериклари сурлиб келгунга қадар ёки етар-лича янги шериклари бўлгунгача фаол янги сурлишди.

Шу услубни ташқи доралардан танқидчи сифатида ички доралардан химоячи сифатида «доиравий ролли ўйин» шакли-даги машгулотларда ҳам қўллаш мумкин.

ТАҚДИМОТ

ТАҚДИМОТ – аҳборот, назария ёки тамойилларни талаба (ёки ўқувчи)ларга етказиш мақсадида эксперт томонидан ўтказиладиган тадбир. У турли (марбуза, савол бериш, мунозара юритиш) шаклларда ўтказилиши мумкин. Тақдимотнинг мазмуни услуб сифатида ўқитувчига кўпроқ боғлиқ бўлади.

Уни ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мавзу билан таништириш – сўзлаб бериш ёки бўлаётган нарсалар тўғрисида баён этиш.

2. Аудиториядаги бор имкониятдан фойдаланиб, мавзу билан таништириш (кўргазма).

3. Бажарилган ишга яқун ясаш.

4. Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг саволларига жавоб бериш.

Мисоллар асосида таълим бериш – тахлил қилиш ва муҳокама қилиш учун фойдаланиладиган (гипотетик, тахминий) вазиётнинг ёзма равишдаги таърифидир.

Матбуотнинг ўтказиш тартиби:

1. Талаба (ёки ўқувчи)ларни мисол билан таништириш.

2. Мисол билан таништириш учун талаба(ёки ўқувчи)ларга вақт ажратиш

3. Мунозара юритиш (ёки муаммо ҳал этиш) учун саволлар тақдим этиш.

4. Муаммони ҳал этиш учун талаба (ёки ўқувчи)ларга вақт бериш.

5. Муаммони ҳал қилиш (ёки ўз жавобларининг тақдимотини ўтказишлари) учун талаба (ёки ўқувчи)ларга имкон бериш.

6. Барча тахминий ечимларни, жавобларни муҳокама қилиш.

7. Талаба (ёки ўқувчи)лардан мисол билан ишлаш жараёнида нималарни ўргатганликларини айтиб беришларини сўраш.

8. Машгулот ҳақида фикр билдириш.

«КЕЙС - СТАДИ» УСЛУБИ

«Кейс-стади» интлизча суз булиб, (case – аник вазият, ходиса, stadi - уkitиш). Бу услуб аник вазият, ходисага асосланган уkitиш услуби хисобланади.

1. **«Кейс-стади» услуби** буйича ишлаш:

• **«Кейс-стади» услуби** (умумий вақтининг 30% и):

• вазият билан танишиш (матн буйича ёки сузлаб берил орқали);

• муаммоларни аниқлаш;

• ахборотни умумлаштириш;

• ахборот тахлили.

2. **«Гурӯҳа иттилат»** (умумий вақтининг 50% и):

• муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги буйича кетма-кетлигини

• (перархивисини) аниқлаш;

• муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш;

• хар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш;

• муқобил ечимларни баҳолаш.

3. **«Кейс-стади» услуби** (умумий вақтининг 20% и):

• муқобил вариантларни қўллаш имкониятларини асослаш;

• хисобот ҳамда натижага рақамий рақамлар тақдироти таъбирлаш.

Хақиқий вазиятларни уйин қилиб қўриш – хақиқий вазиятларни

уйин шаклида қўрсатишдан иборатдир.

Утказиш тартиби:

1. Тағалаба(ёки уқувчи)ларни уйин давомида узиға хос роляларни

бажаришларига таъбирлаш.

2. Тағалаба(ёки уқувчи)ларни бу уйиннинг максали, қоидалари ва вақт

билан белгиланадиган чегаралари билан таништириш.

3. Уқув предметни мавзуси буйича ёки танланган муаммо буйича

симмуляциявий шароит яратиш.

4. Уйинни утказишга ёрдам бериш.

5. Тағалаба(ёки уқувчи)лардан бу уйин уларда қандай таасурот

қолдирганини аниқлаш.

6. Яна қандай симмуляциявий шароитлар буйича хақида

фикрлашиш.

7. Машғулоти ни якунлаш.

«КЕИС - СТАДИ» УСЛУБИ

«Кеис-стади» интлизача суз булинб, (case – аник вазият, ходиса, **stadi** - укитиш). Бу услуб аник вазият, ходисага асосланган укитиш услуби хисобланади.

1. **«Кеис - стади» услуби** буйича ишлаш: 30% и):

вазият билан танишиш (матн буйича ёки сузлаб берип оркали);

муаммоларни аниклаш;

ахборотни умумлаштириш;

ахборот тахлили.

2. **Гурӯҳа тилат** (умумий вақтининг 50% и):

муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги буйича кетма-кетлигини

(нерархиясини) аниклаш;

муқобил ечим иўлларини ишлаб чикиш;

хар бир ечимнинг афзал ва заиф жихатларини белгилаш;

муқобил ечимларни баҳолаш.

3. **Якка тартибда ва гурӯҳа тилат** (умумий вақтининг 20% и):

муқобил вариантларни куллаш имкониятларини асослаш;

хисобот ҳамда натижагар таклимотини тайёрлаш.

Хакикий вазиятларни ўйин кириб кўриш – хакикий вазиятларни

ўйин шаклида кўрсатишдан иборатдир.

Ўтказиш тартиби:

1. Талаба(ёки ўқувчи)ларни ўйин давомида ўзига хос роляларни

бажаришларига тайёрлаш.

2. Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу ўйиннинг макседи, қоидалари ва вақт

билан белгиланган чегаралари билан таништириш.

3. Ўқув предмети мавзуси буйича ёки танланган муаммо буйича

симуляцивий шароит яратиш.

4. Ўйинни ўтказишга ёрдям берип.

5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу ўйин уларда қандай таасурот

қолдирганлигини аниклаш.

6. Яна қандай симуляцивий шароитлар бўлиши хақида

фикрлашиш.

7. Машгулотни якунлаш.

«КЕЙС - СТАДИ» УСЛУБИ

«Кейс-стади» интлизча суз буйиб, (case –аник вазият, холиса, stadi - уkitиш). Бу услуб аник вазият, холисата асосланган уkitиш услуби хисобланади.

1. «Кейс - стади» услуби буйича ишлаш:

- вазият билан танишиш (матн буйича ёки сузлаб берип оркали);
- муаммоларни аниклаш;
- ахборотни умумлаштириш;
- ахборот тахлили.

2. **Гурӯҳа тилат** (умумий вақтининг 50% и):

- муаммоларни ҳамда уларнинг долзарблиги буйича кетма-кетлигини (иерархиясини) аниклаш;
- муқобил ечим йулларини ишлаб чикиш;
- хар бир ечимнинг афзал ва заиф жиҳатларини белгилаш;
- муқобил ечимларни баҳолаш.

3. **Якка тартибда ва гурӯҳа тилат** (умумий вақтининг 20% и):

- муқобил вариантларни кўлаш имкониятларини асослаш;
- хисобот ҳамда натижагар таклимотини тайёрлаш.

Хакикий вазиятларни уйин килиб кўриш – хакикий вазиятларни уйин шаклида кўрсатишдан иборатдир. Утказиш тартиби:

1. Талаба(ёки ўқувчи)ларни уйин давомида ўзига хос ролларни бажаришларига тайёрлаш.

2. Талаба(ёки ўқувчи)ларни бу уйиннинг максали, қондалари ва вақт билан белгиланган чегаралари билан таништириш.

3. Ўқув предмети мавзуси буйича ёки танланган муаммо буйича симулятивий шароит яратиш.

4. Уйинни ўтказишга ёрдям бериш.

5. Талаба(ёки ўқувчи)лардан бу уйин уларда қандай таасурот қолдирганлигини аниклаш.

6. Яна қандай симулятивий шароитлар буйлиши хақида фикрлашиш.

7. Машғулотни якунлаш.

СУХБАТ УСЛУБИ

Сухбат услуби – озаки баён киши услуби бўлиб, талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни аста-секин ўзлаштиришларига олиб келувчи пухта ўйланган саволлар тизимидир. Бу услуб материallarнинг тарқолаш, муスタхкамлаш ва янги билимларни баён қилишда қўлланнилади.

1. **Эвристик сухбат** (эвристика юнонча сўз – **heurisko** – излайман, топаман, кашф этаман)

Мақсад – ўқувчининг мохирлик билан қўйган саволлари ёрдамида ҳамда талаба (ёки ўқувчи)ларнинг тиришқоқлиги ва мустахам фикрлашлари туфайли уларни янги билимларни жадал ўзлаштиришлари-ни таъминлаш.

Бу сухбатда ўқувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)лар-нинг қўлаб жавобларини қўтириш мумкин.

2. **Катехизис сухбат** (катехизис юнонча – **katechesis** – насихат, ўтиг – бирон-бир таълимот асосларини савол-жавоб тарзидаги қискача баён).

Мақсад – талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимларни тушунганлик ва ўзлаштирилганликларини назорат қилишдир. Бу услуб биринчи ўринда хотира ва тафаккурни ривожланишга ёрдам беради. Бу сухбатда ўқи-тувчининг битта саволига талаба (ёки ўқувчи)лар битта аниқ туғри жавоб беришлари керак.

ТЕРМЕВТИК СУХБАТ

Термеvтик – (юнонча сўз бўлиб, **hermeneutikos** – «тушунтирувчи, тақин қилувчи» маъноларини англатади) – матнларни шархлаш санъати.

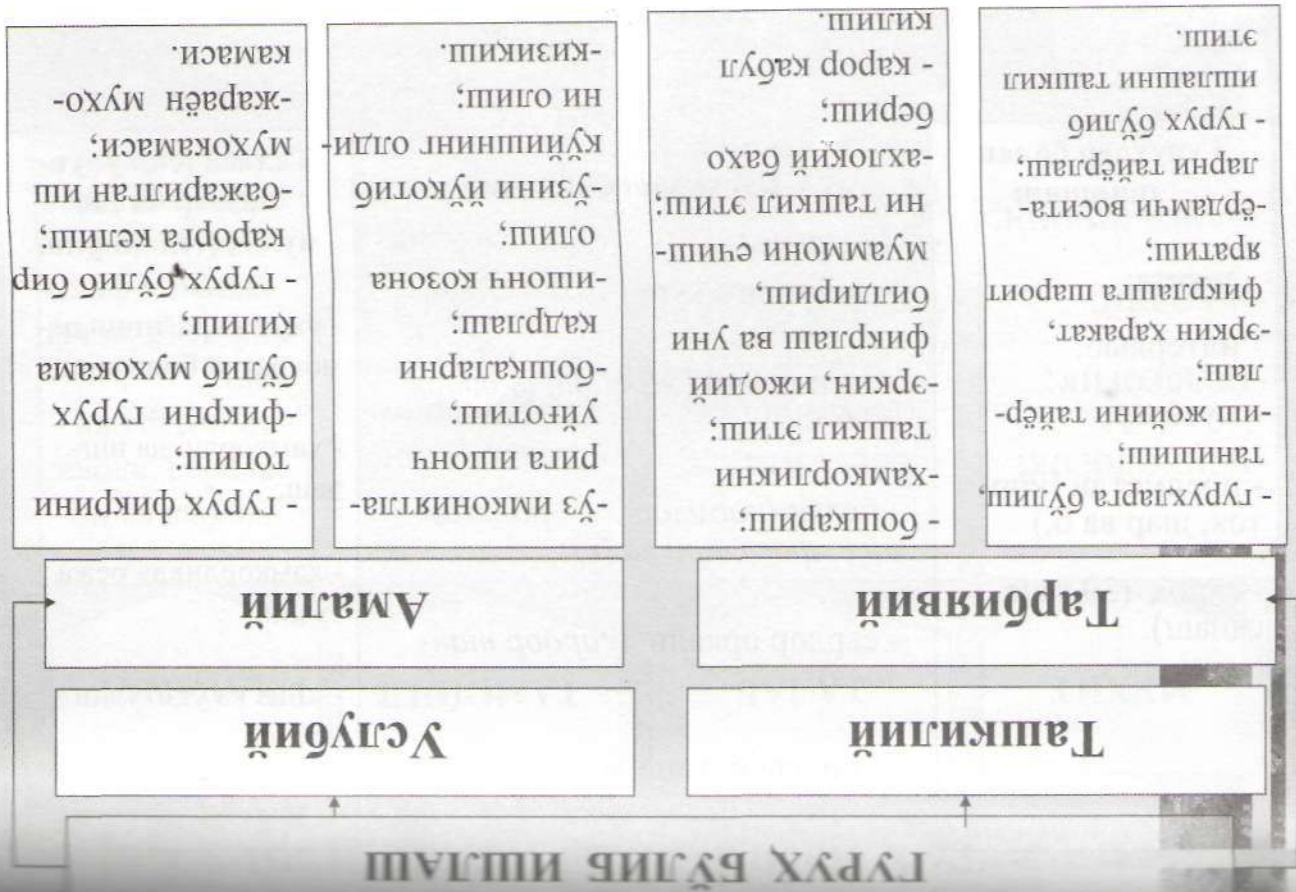
Мақсад – ўқилган, ўрганилган матнни, то-моша қилинган расми, эксперимент ва сае-хат натижаларининг асл маъносини, мазмунини талаба (ёки ўқувчи)лар ҳамкорлигида тушунтириш ва изохлаш. Бу сухбат мобайнида ўрганилган материalli туғри тушуниш ва баҳо бериш қўникмалари хосил бўлади.

СУҚРОТ СУҲБАТИ

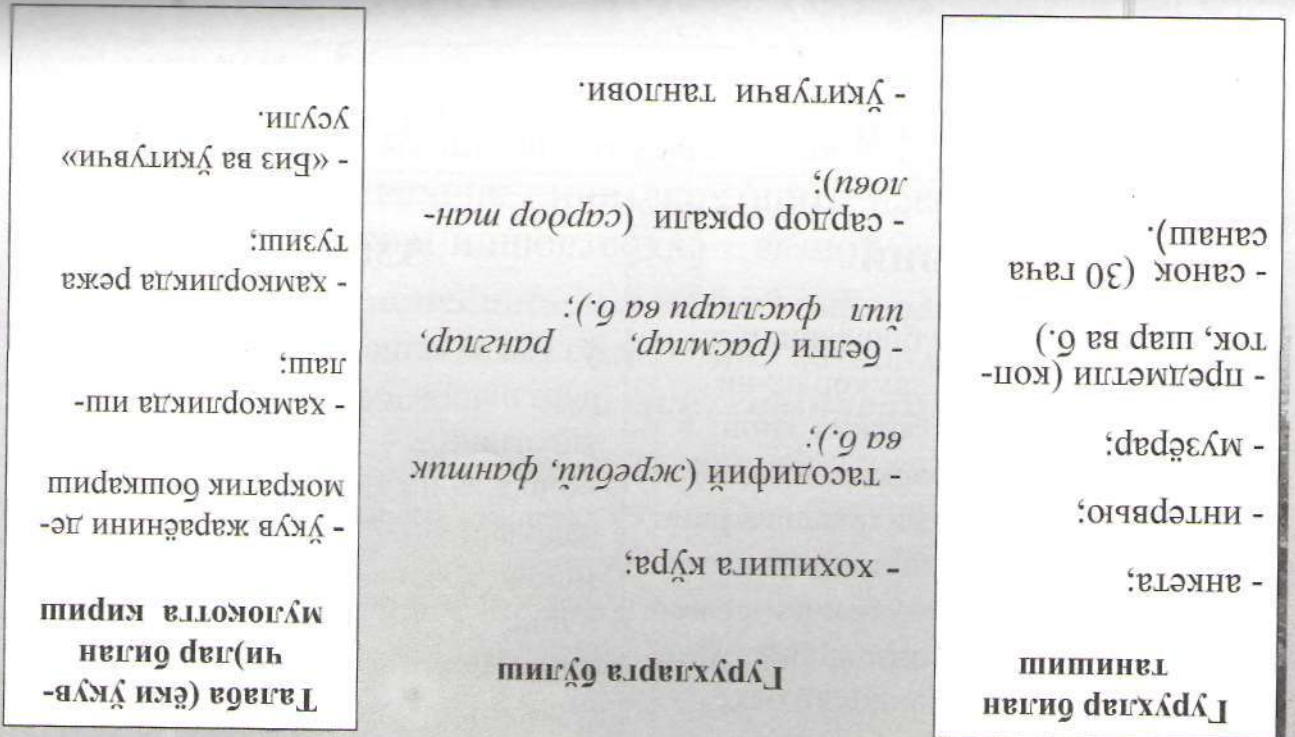
Суқрот услуги ва маевтикага асосланган (маевтика — юнонча суз бўлиб - *maieutike* — «повивал санъат, инсондаги яширинган билимларни ўйлаб кўришга ундайдиган, ёрдамчи саволлар орқали юзага чиқариш» маъноларини англатади).

Суҳбатнинг мақсади — диалектик фикрлашга, баҳс-мунозара санъатига ўргатиш, қатъиян ман қилинадиган фикрлардан қочилдан иборат.

Бу суҳбатда суҳбатдошнинг иккиланмиш, ўз фикрларини баён этиш ҳолатини аниқлашга қаратилган оғзаки мулоқот услуги ишлатилади.

Гүрүхләрни ташкил этиш усуллари

ГҮРҮХ БҮЛИБ ИШЛАШ МОДЕЛИ

Ушбу кўланмада ёритилган фикрлар, тавсия-ларнинг самарали, натижалли бўлиши кўп жихатдан унинг ижрочи (ўқитувчи, мураббий, таълим-тарбия тизими ходим ва раҳбар)лари, шунингдек, уларнинг педагогик маҳоратлари ҳамда маданиятларига боғлиқ. Шу сабабдан, ило-вага «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдирот киритилди. Ушбу тақдирот таълим муассасаларида фаол яшаш кўрсаткичи педагогларнинг машғулотлари нисбатан ермас ҳисоб қилинган эди.

«Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдирот материаллари

3-илова

ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН РАХМАТ!

Ушбу кулланмада ёритилган фикрлар, тавсия-ларнинг самарали, натижалли бўлиши кўп жихатдан унинг ижрочи (ўқитувчи, мураббий, таълим-тарбия тизими ходим ва раҳбар)лари, шунингдек, ўларнинг педагогик маҳоратлари ҳамда маданиятларига боғлиқ. Шу сабабдан, ило-вага «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдирот киритилди. Ушбу тақдирот таълим муассасаларида фаол яшай кўрсатаётган педагогларнинг машғулотларини ермахсус қилишда амалий ёрдам беради деган умиддамиз.

«Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги тақдирот материаллари

3-илова

ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН РАХМАТ!

#М^л

цеД^л

млД^{л11г}

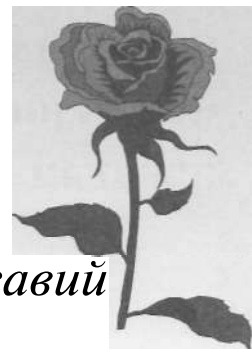
УК^г ЧИ — КЕЛАЖАК БУНЕДКОРИ

! • *Ўзини комол топтира олмаган инсон,
ўзгалар камолотини таъминлай олмайди,*

Конфуций

• *Ҳамиша ярагил халқ хизматига,
безак бўл оламу, одам зотига.*

Низомий Ганжавий

МОТИВ
Ҷуғрафия (ёки талаба)-
ларни бошқариш ва
улар билан ишлаш-
га истисно бўлиши

ИНТЕЛЛЕКТ
Ақл-заковатли,
саводли, мадания-
лини бўлиши

САМАРАЛИ МЕХНАТ
Машиқотларни
юқори савияда
ташқиқ этиши

ФАН
ТАЖРИБА
САНААТ

ЎҚИТУВЧИНИНГ ФАОЛИЯТИ

Замонавий ўқитувчи – қаламқак
бунёдкори, янги педагогик технологиялар,
назариялар, концепцияларнинг муаллифи,
ишлаб чиқарувчиси, тадқиқотчиси, фойда-
ланувчиси ва тарғиботчиси.

- тараба (ёки ўқувчи)лар билан муомалада босик ва жиддий бўлиш;
- берилаётган билиминини тараба (ёки ўқувчи)лар қандай ўзлаштириб олаётганига алоҳида эътибор бериш;
- таълимда турли услуб ва шакллардан фойдаланиш;
- тараба (ёки ўқувчи)ларнинг хотираси, билимларини эгаллаш қобилия-ти, шахсий ҳусусиятларини билиш;
- тараба (ёки ўқувчи)ларнинг фаанга қизиқтириши олиш;
- тараба (ёки ўқувчи)ларга ўзатилаётган билимларнинг энг муҳимини ажратиб бериш;
- билимларни тараба (ёки ўқувчи)ларга тушунарли ҳамда уларнинг ёши, ақлий даражасига мос равишда бериш;
- ҳар бир суъзнинг тараба(ёки ўқувчи)лар ҳиссиётини ўйғотиш даражасида бўлишига эришиш.

Ўқитувчига қўйиладиган талаблар:

даражасига кўтарди.

ўни қасб этаси

МАХОРАТ ЭСА,

фазилатларидан дарақ беради,

ЎҚИТУВЧИНИНГ ЮКСАК

МАДАНИЯТ

Педагогик маҳорат ва маданият

БОШҚАРИШ – бу,

йўналтириш;

вазифа қўйиш;

ўргатиш;

ёрдам бериш;

қўллаб-қувватлаш;

маслаҳат бериш;

раҳбарлик қилиш;

кузатиш;

талаб қилиш;

қўрсатма

бериш.

Донишманд ва мутафаккирлар

фикрлари:

- Билади ва билишини ҳам билади,
у - олимдир, унга тобе бўлмоқ керак.
- Билмайди ва лекин билмаслигини ҳам билади,
бу қобил инсондир, унга ўргатмоқ керак.
- Билар, лекин билишини билмас,
у – уйқудадир, уни уйғотмоқ керак.
- Билмас, лекин билмаслигини ҳам тан олмас,
у – жоҳилдир, ундан қочмоқ керак.

- ИЗЛАШ;
 - КЕРАКЛИ ВИЛИМАРНИ МУСТАКИЛ КИДИРИВ
 ТОПИШ;
 - АХБОРОТ ТУПЛАШ ВА УЛАРНИ ИШЛАТА БИЛИШ.

**ТАЛАБА (ЁКИ УҚУВЧИ)НИНГ
 ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДАГИ
 АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ:**

- **Меланхолик** – тез таъсирланувчан, аризмаган нарсага йиғлаб юбориши мумкин, уятчан, тортинчोक.
- **Сангвиник** - доимо кўтаринки кайфиятда юради, хушчакчак-шаддодинсон.
- **Холерик** - уришчок, серхаракат, жанжал килишта мойил.
- **Флегматик** – ичмдан топ дейди, бўш, судралувчи, лапшанг, унинг юзидан кандай кайфиятда эканлигини билиш кийин.

Темперамет-хусусиятлари:

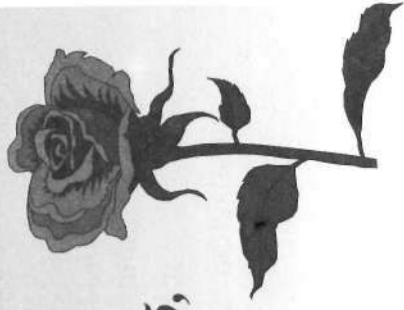

Ўқитувчи шахсининг инсонпарварликка йўналганлиги:

- касбига, ишига ва талаба (ёки ўқувчи)ларга бўлган муносабати;
- ўз фанини чуқур билиши ва касбига тегишли бўлган барча фанлардан етарли даражада хабардор бўлиши.

«Ўз ишига ва ўқувчиларга бўлган муҳаббатини қўша олган ўқитувчи – мукаммал ўқитувчидир».

Ўқитувчи - бир бозбон бўлса, талаба(ёки ўқувчи)ларнинг ҳар бири - ҳар хил гуллардир. Ҳар бир гул алоҳида парварииш талаб илга-нидек, ҳар бир талаба (ёки ўқувчи) ҳам ўзига алоҳида эътибор талаб қилади. Лекин, бир талаба (ёки ўқувчи)ни эътибордан четда қолдирдингми, бас, у парвариишсиз қолган гулга ўхшаб қолади, ё сўлиб қолади, ё ўзи хоҳлаган томонга ўсиб, гўзаллик тарқатмайди.

ПЕДАГОГ КОВИЛИТ

- КОММУНИКАТИВ;
- КРЕАТИВ;
- ТАШКИЛОТЧИЛИК;
- ПЕРЦЕПТИВ (педагогик зийраклик, эмпатия, интуиция);
- КОНСТРУКТИВ;
- РЕФЛЕКТИВ.

КАСБИЙ БИЛИМЛАР

- МЕТОДОЛОГИК (фалсафа, психология, мангик, педагогика, конуниятлар);
- НАЗАРИЙ (мақсад, тамойил, қондалар, олимлар фикри);
- МЕТОДИК (ўқув-тарбия жараёнини ташкил қила олиш даражаси);
- ТЕХНОЛОГИК (аниқ шароитда педагогик вазифаларни ечиш ва вазиятларда ния қила олиш даражаси);
- ПРОГНОСТИК (шахс ривожланишини олдиндан лойихалаштири олиш);
- АМАЛИЙ (қўникма, мазақа).

ЎҚИТУВЧИНИНГ ТАШКИ КИЎФАСИНИ ИФОДЛОВЧИ МАДАНИЯТИ

1. ГАРДАНИ ТУТИШ – туғри тутиш (юршда, ўтириб туришда), кўларнинг ўқитувчи столда эркин ҳолатда бўлиши, батариблти, ихчамлиги.

2. КИЙИМ – озодалиги, шинам ва башанглиги, камтарлиги, рангларнинг мос ҳолда танланиши, кийимнинг ёшига ва касбига мослиги, кийимни молага мувофиқлиги, бижутерия, тақинчоқларнинг кўп ва камлиги, ишига мослиги.

3. Пардознинг меъёрдалиги, ёши, касби ва ишига мослиги.

4. Приёска (сочнинг маълум бир тартибдалиги).

5. Миника – хис-ҳавжоннинг ифода этилиши, юз мушакларининг, маъноли ҳаракатларининг сузланнаётган нутқка мослиги.

6. Пантомимика – кўл, оёқ, гавда ҳаракатлари: юриш, қадам ташлаш, эркин ҳаракат қилиш, жестлар ва ш.к.

Муносабат вақтида осойишталик ва хайрихоҳликка, овоз охангига риоя қилишлик:
- суҳбатдошини эшита олиш, савол бериш ва жавоб беришни билиш, муносабат вақтида рўй берадиган вазиятларга мослаша олиш, ўзгаларни тушуна олиш, ўзгалар фикрини тахлил қилиш ва муносабат билдира олиш ва ш.к.

Қизиқарли хикоя, ахборот ва чиқишлар ҳамда аудитор-риваятлар нигоҳли қарашлари орқали алоқа ўрнатилиши билгилик:
- ёрдамчи материал ёки маъруза матнига қарамай эркин, ишончли, мантқиқий боғланган нутқ орқали маъруза мазмунини аудиторияга етказиб бериш, беҳаловат бўлимай, ҳар томонга қарайвермай, тингловчиларда маъруза ёки ўқув жараёнига хоҳиш, қизиқиш ўйотиш, уларнинг ҳаракатларини тушуна олиш ва ш.к.

Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ха-
зиллашишни, кувнок, жаҳлдор бўлишни били-
ши лозим, у ўзини шундай тутиши лозимки,
унинг хар бир ҳаракати тарбияласин.

А.С.Макаренко

ЎЗ-ЎЗИНИ БОШҚАРИШ МАДАНИЯТИ

- ортиқча хаяжонни йўқ қила олиш;
- сўзга чиқишдан олдин журъ-атсизликни енга олиш;
- каттиқ хаяжон, руҳий зарба (стресс) вақтида ўзини бош-қара олиш;
- ўзида ишга, фаолиятига ке-ракли бўлган кайфиятни ҳосил қила олиш.

НУТҚ МАДАНИЯТИ

1. Нуткнинг грамматик жиҳатдан тўғрилиги
2. Сўз бойлиги
3. Нуткнинг ифодалилиги ва хис-туйғу билан суғорилганлиги
4. Нутк техникаси:

- нуткнинг жарангдорлиги, масофаси;
- талаффузнинг ва овознинг майинлиги;
- овоз кучининг тўғри танланиши;
- нутк тезлигининг тўғри танланганлиги;
- нуткнинг талаффуз тарзи, сўзларнинг аниқ, равшан айтилиши;
- нутк гигиенасига риоя қилиниши ва ш.к.

Тилнинг ширинлиги ва хулқнинг пок-
лиги сен учун ҳар қандай оғир ишни ен-
гиллаштиради, тор ризқингни кенгайтиради,
етолмаган мақсадларингга етказди, одамлар
сени севади ва сенинг фойданг учун меҳнати-
ни аямайди.

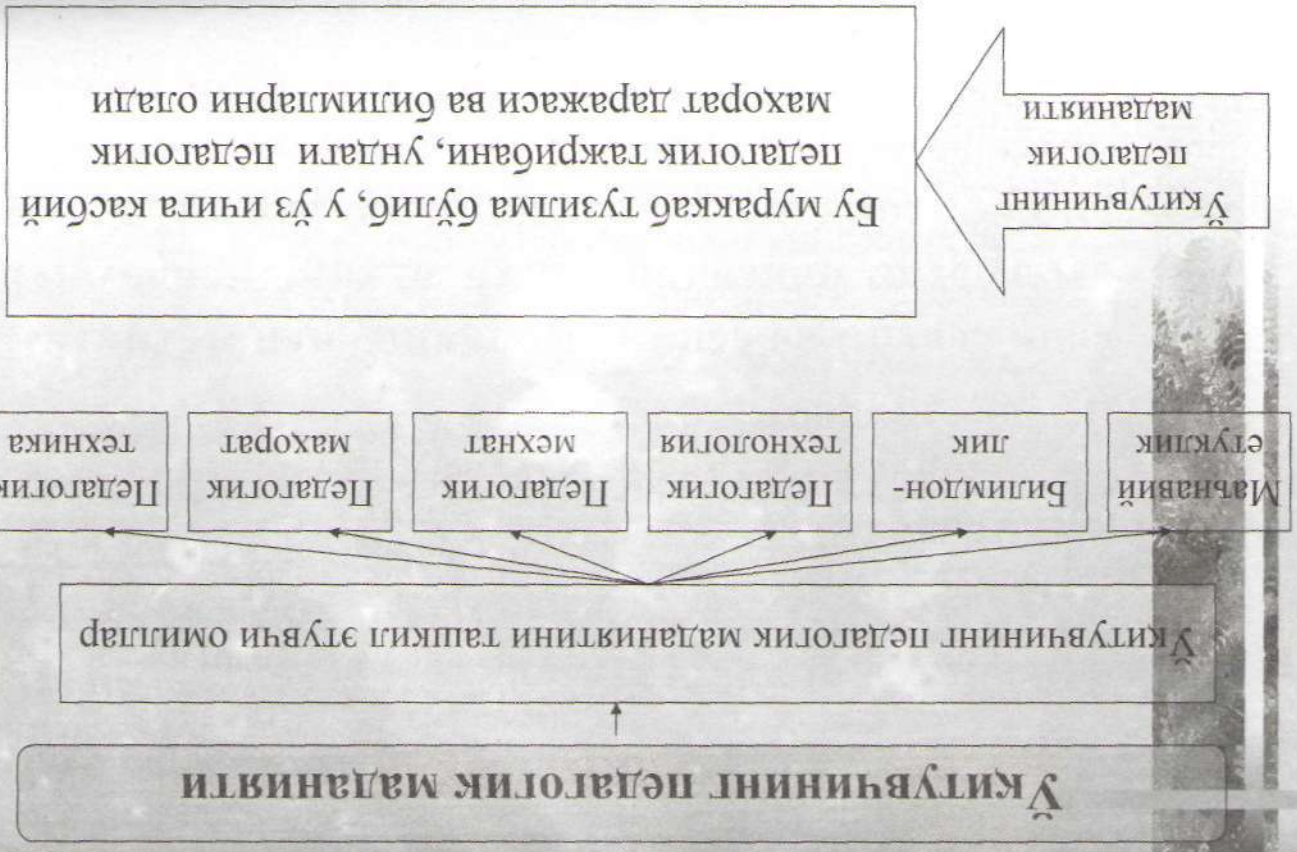
Абдулқодир Нурий ал Барзанжий

«Муктафоти адабийи»

(Одобга оид термалар)

Шарк мутафаккирлари, донишманд ва олимлари ўқитувчи маҳорати ҳақида

- Абу Наср Фаробий «Фозил одамлар таҳри» ҳамда Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» асарларида бошқарув маданияти, услублари;
- Ибн Сино «Табқири манзил» китоби «Мақтабда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш» бўлимида ўқитувчи ва унинг маҳоратли бўлишига, уларни танлашга қўйилган талаблар; Хусайн Вонз Кошфий «Нотқлик санъати», «Юзни ўқит санъати» асарларида муносабатга киришиш, нутқ ва муомаля маданияти;
- Турк олими Мустафо Ҳомийпошшо «Болаларнинг «Одобга оид термалар» китобларида ўзаро инсоний муносабатлар, муомаля қондаси, устозларни хурматлаш.

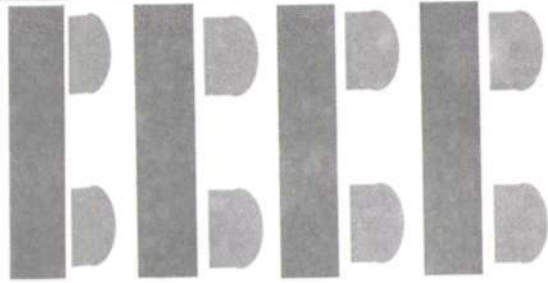
Ўқув жараёнини қизиқарли ташкил этиш, ўнда
интерактив услуб ва педагогик технологияларнинг
қараси ўқув аудитория (синф хона)ларининг қай даражада
қозилганлигига боғлиқ. Шунинг учун, ўқитиш технологияларидан
қосларда фойдаланиш, ўқув хоналарининг жихозларини махсус
оиништа олиб келиш, талаба (ёки ўқувчи)ларни хонада эркин
вақат қилишлари, фикр билдиришлари, ҳамкорликда ишлашлари
ва имкониятлар яратишни тақозо этади.
Қуйида ўқитувчиларга ёрдам тариқасида таққикот шаклидаги
назарий ва амалий ўқув машғулотларни ташкил этишга ёрдам берувчи
аудитория (ёки синф) хоналарининг муаллифлар томонидан ишлаб
чиқилган жойлашувни эскизларини ифодаловчи «Иновациянон
технологиялар ўқув хоналари кўриниши намуналари» таққимоти
келираман.

4-ИЛОВА

ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН РАХМАТ!

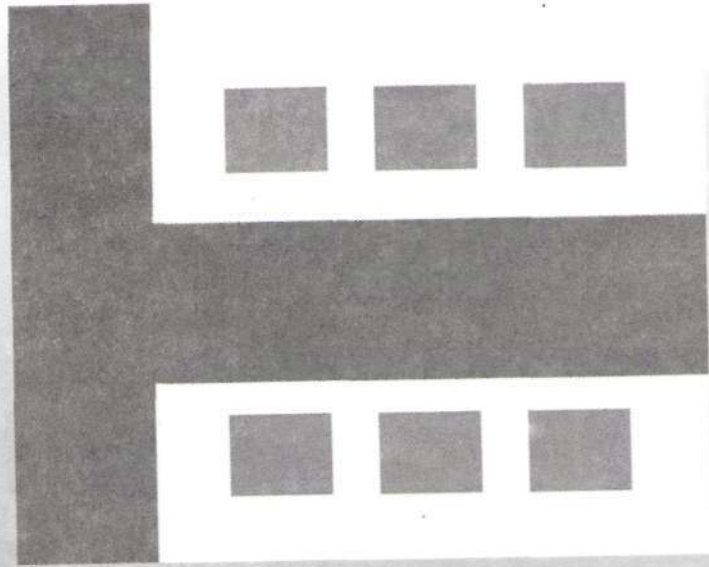
**Иновацион технологиялар
ўқув хоналари кўриниши
намуналари**

ДОСКА

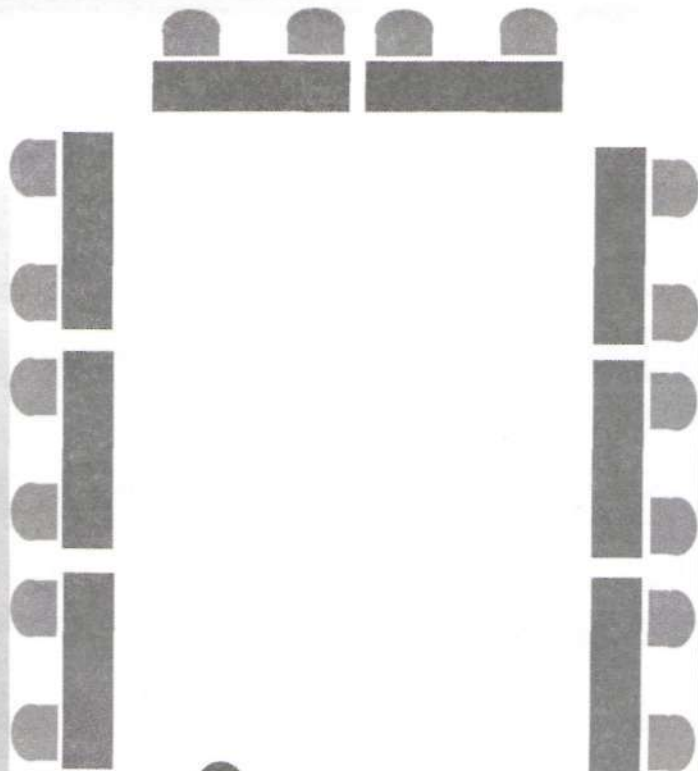

Аудитория

“Т” харф кўришидаги ўқув хонаси

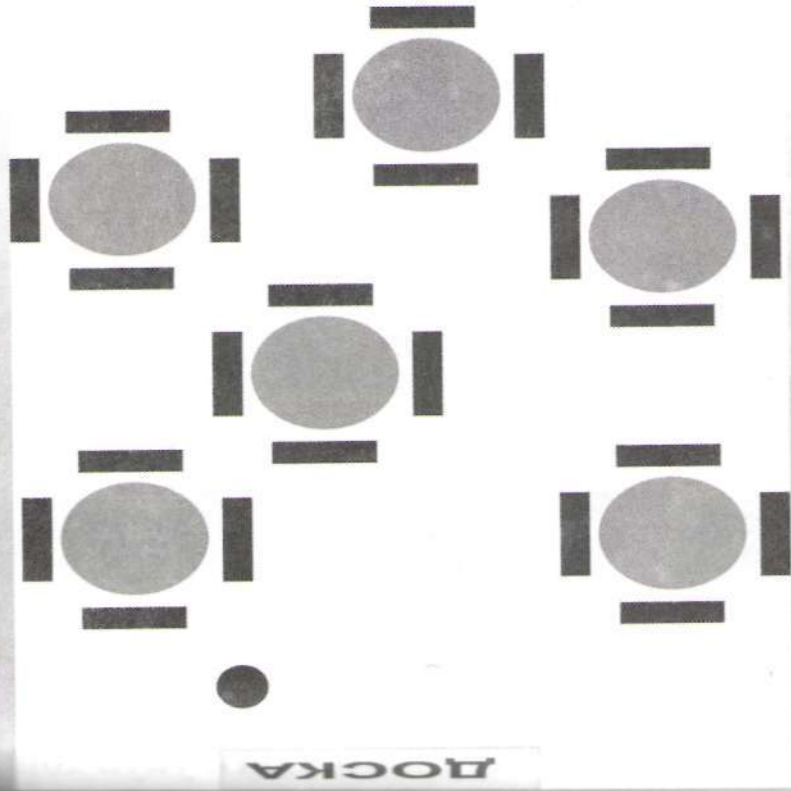

“П” харф кўришидаги ўқув хонаси

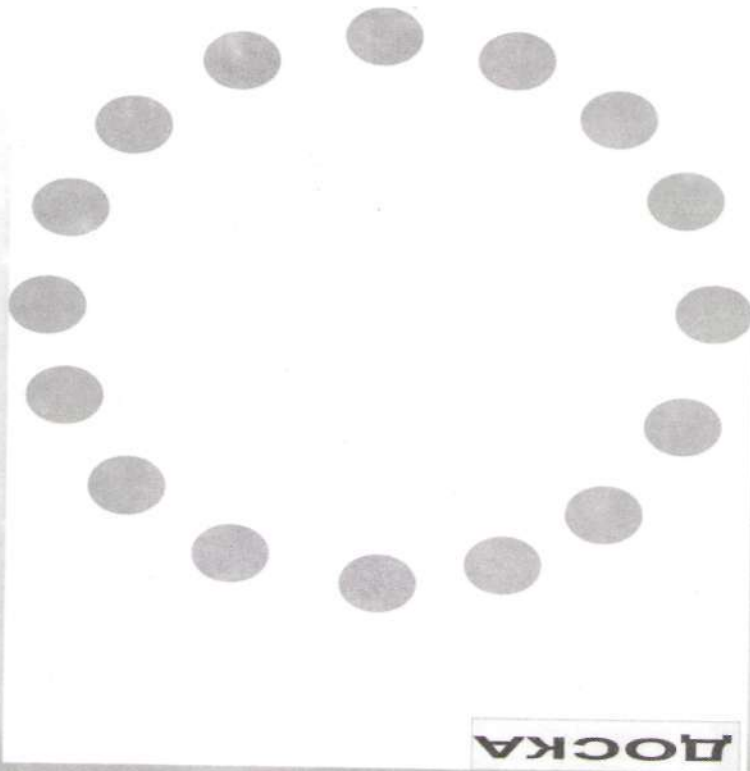

ДОСКА

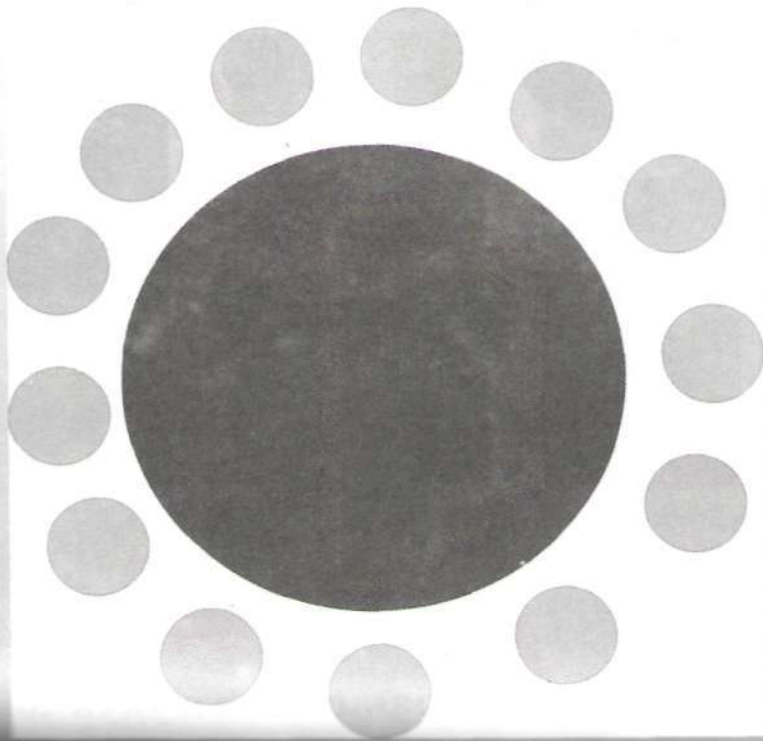
Мунозара клуби

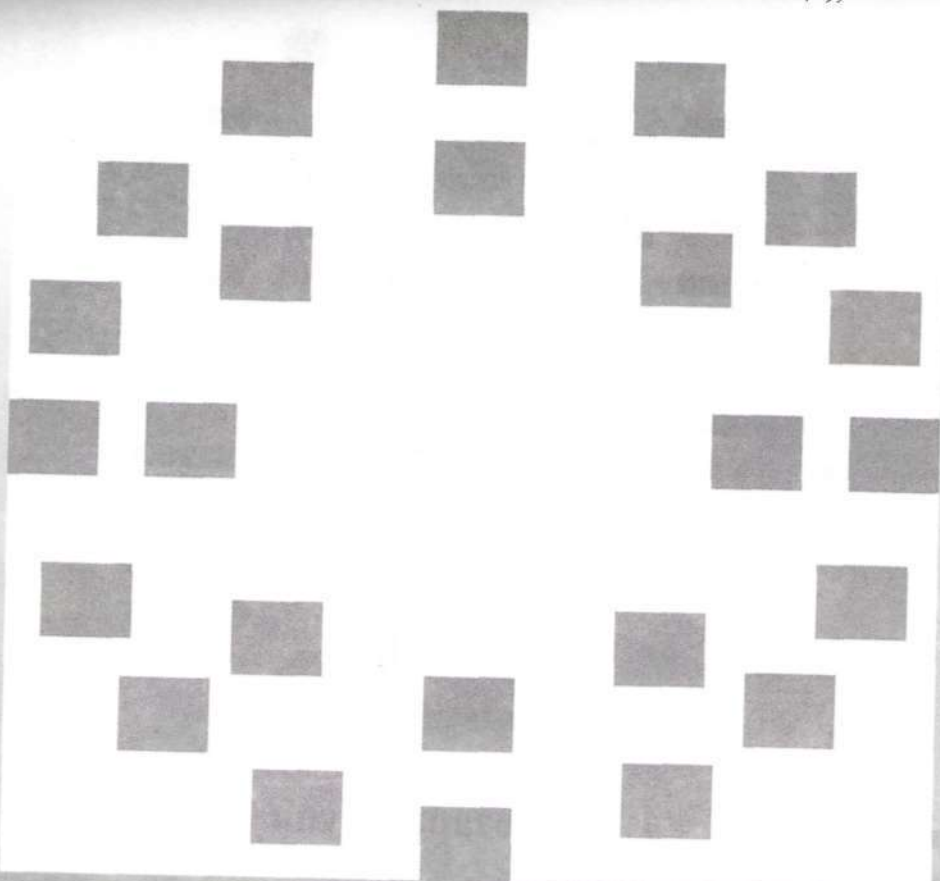
Дора кўринишдаги ўқув хонаси

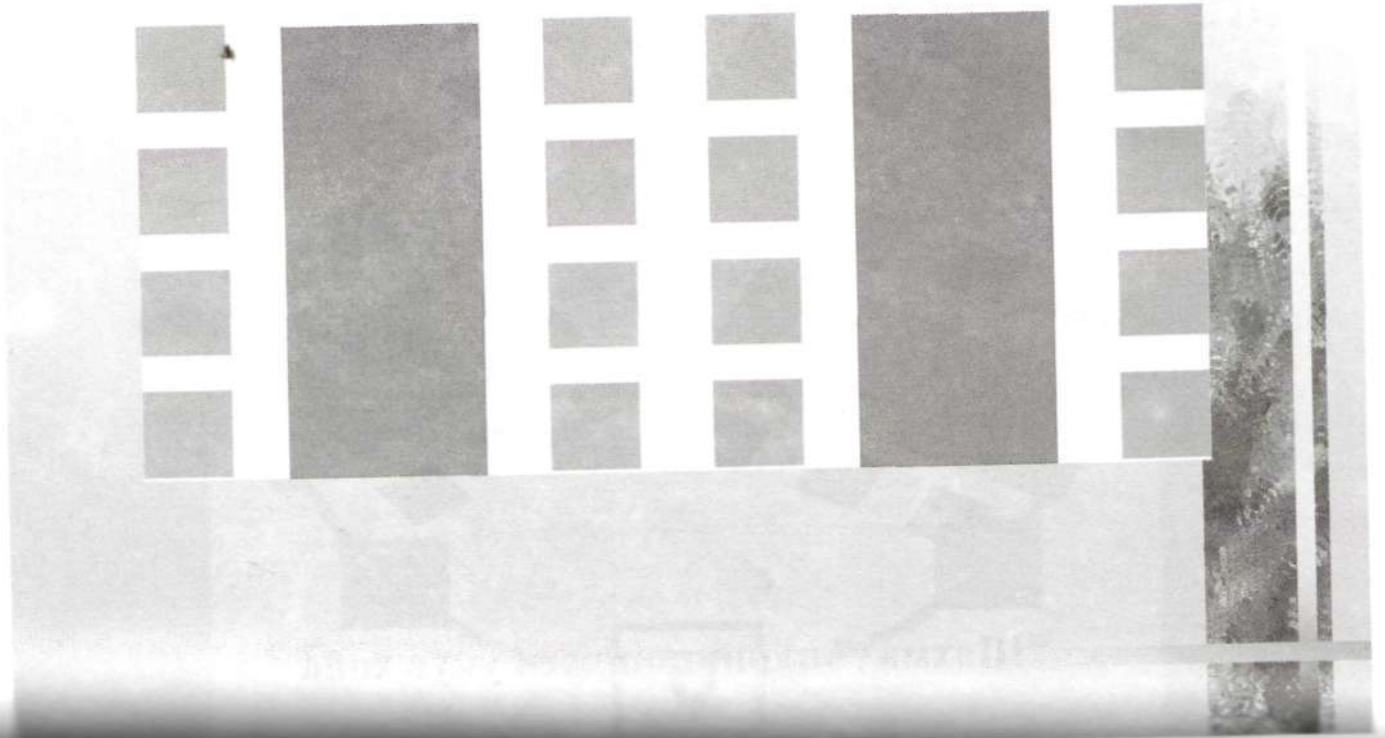
“Думалок стол” кўринишдаги ўқув хона

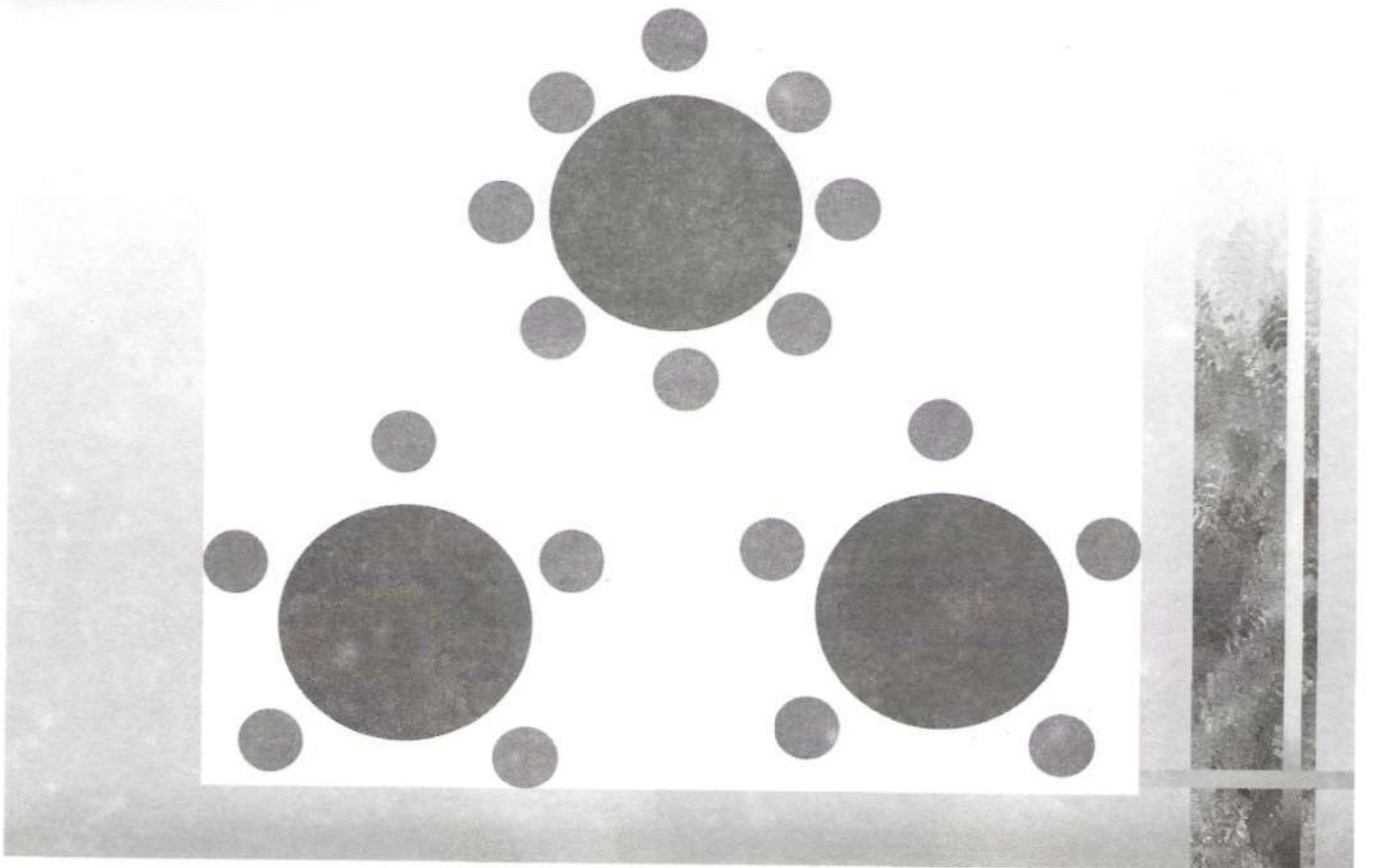
“Аквариум” кўринишдаги ўқув хона

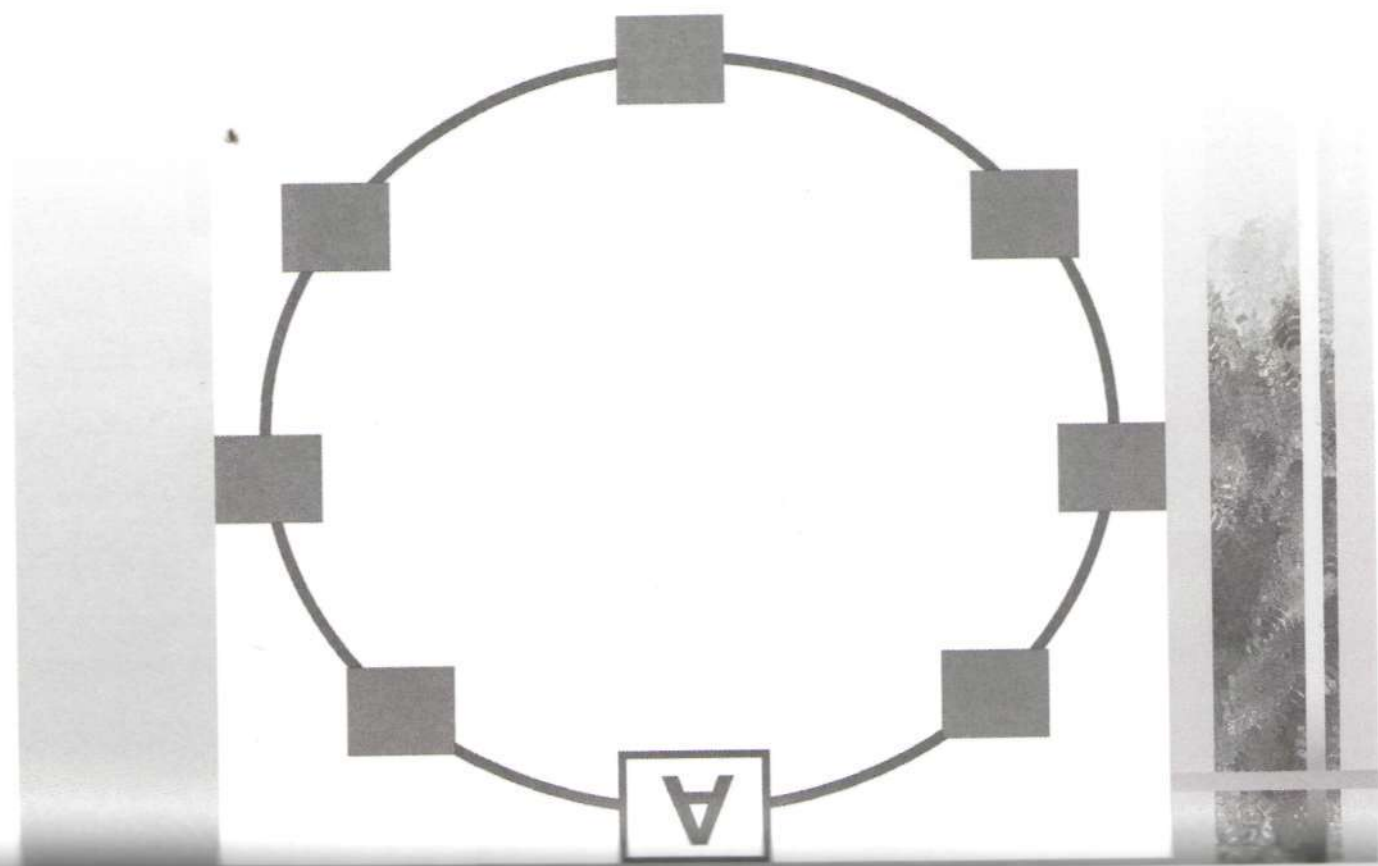
Иккита кичик хона

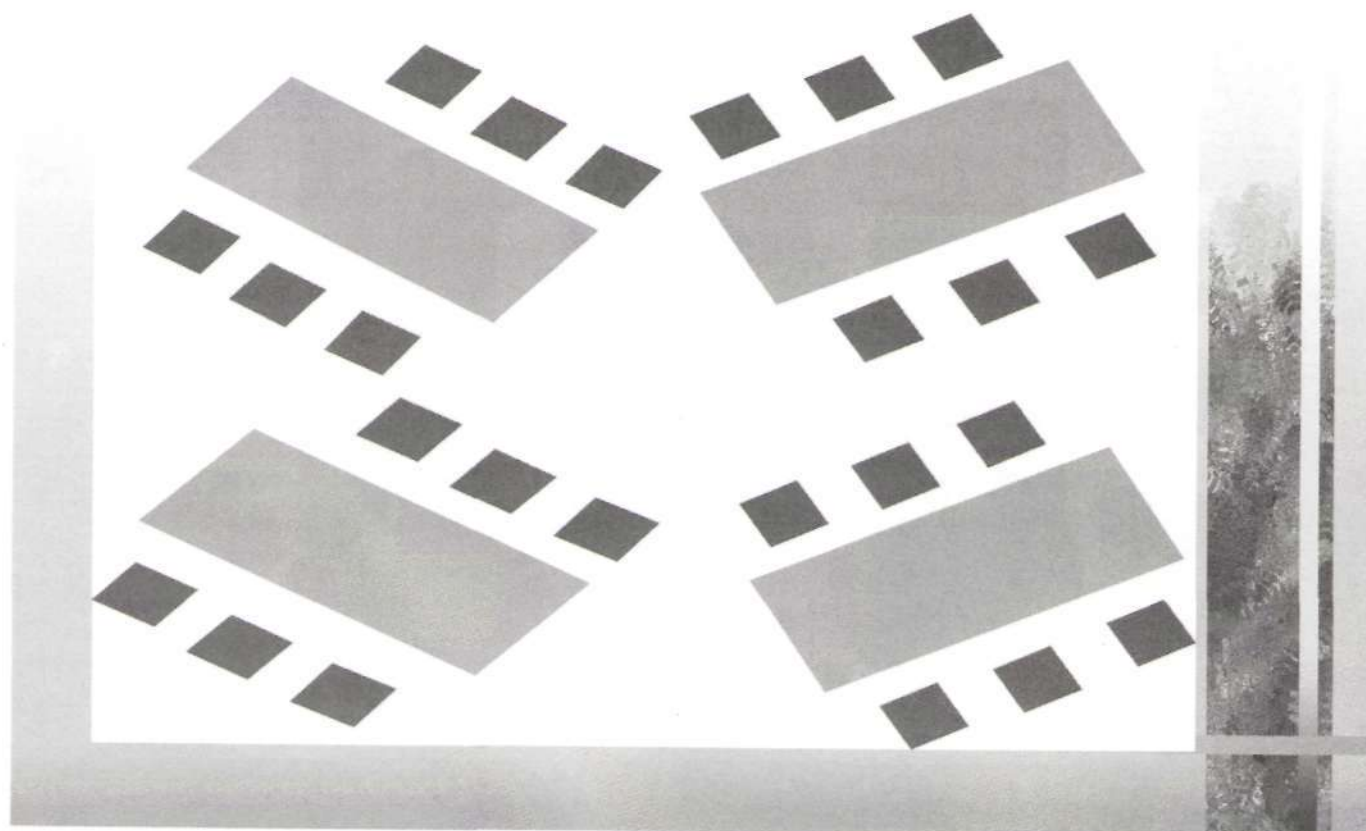
„Допралар” кўринишлиги ўқув хона

„Дора“ кўринишдаги ўқув хона

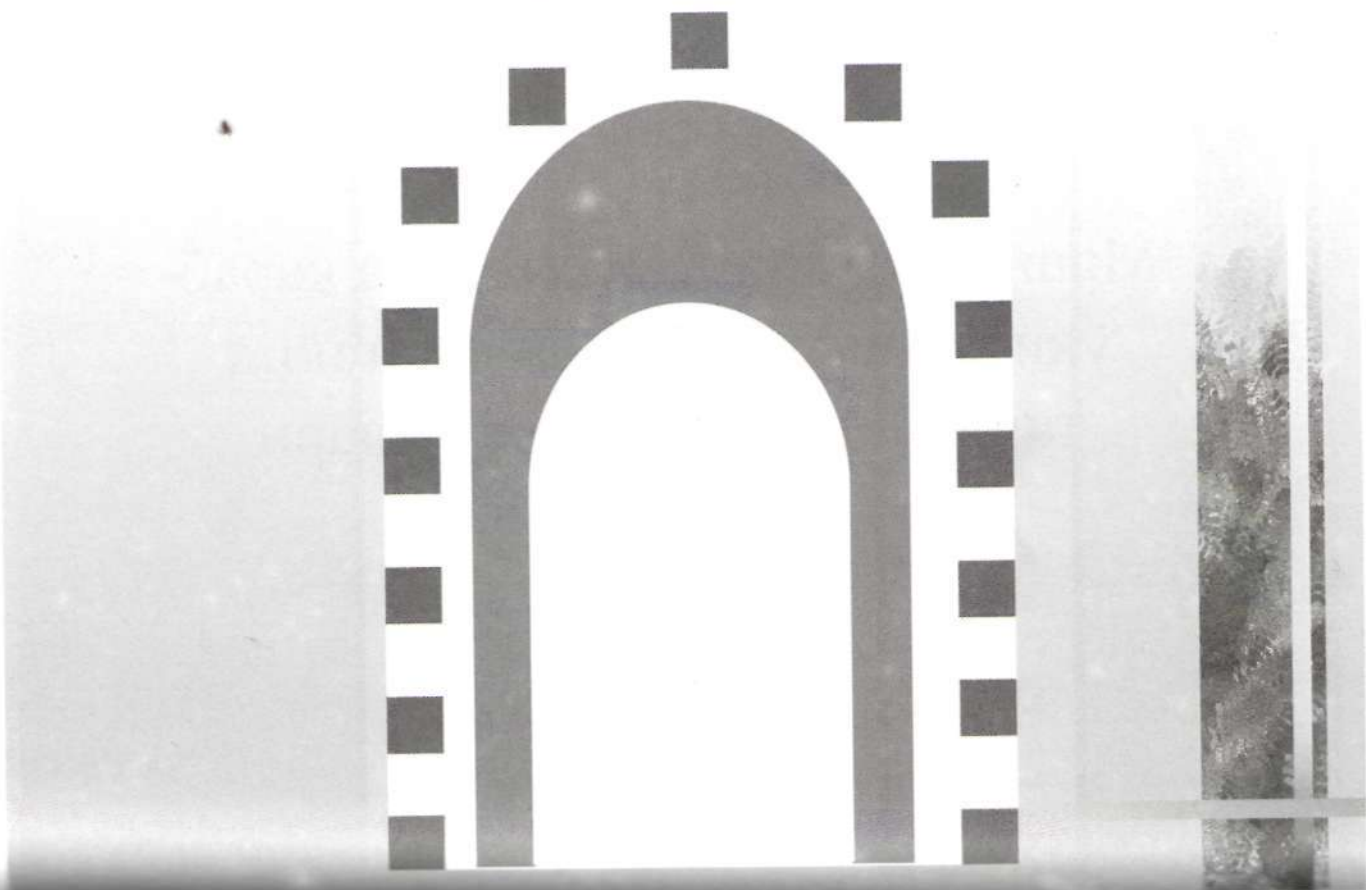

„Шахмат“ кўринишдаги ўқув хона

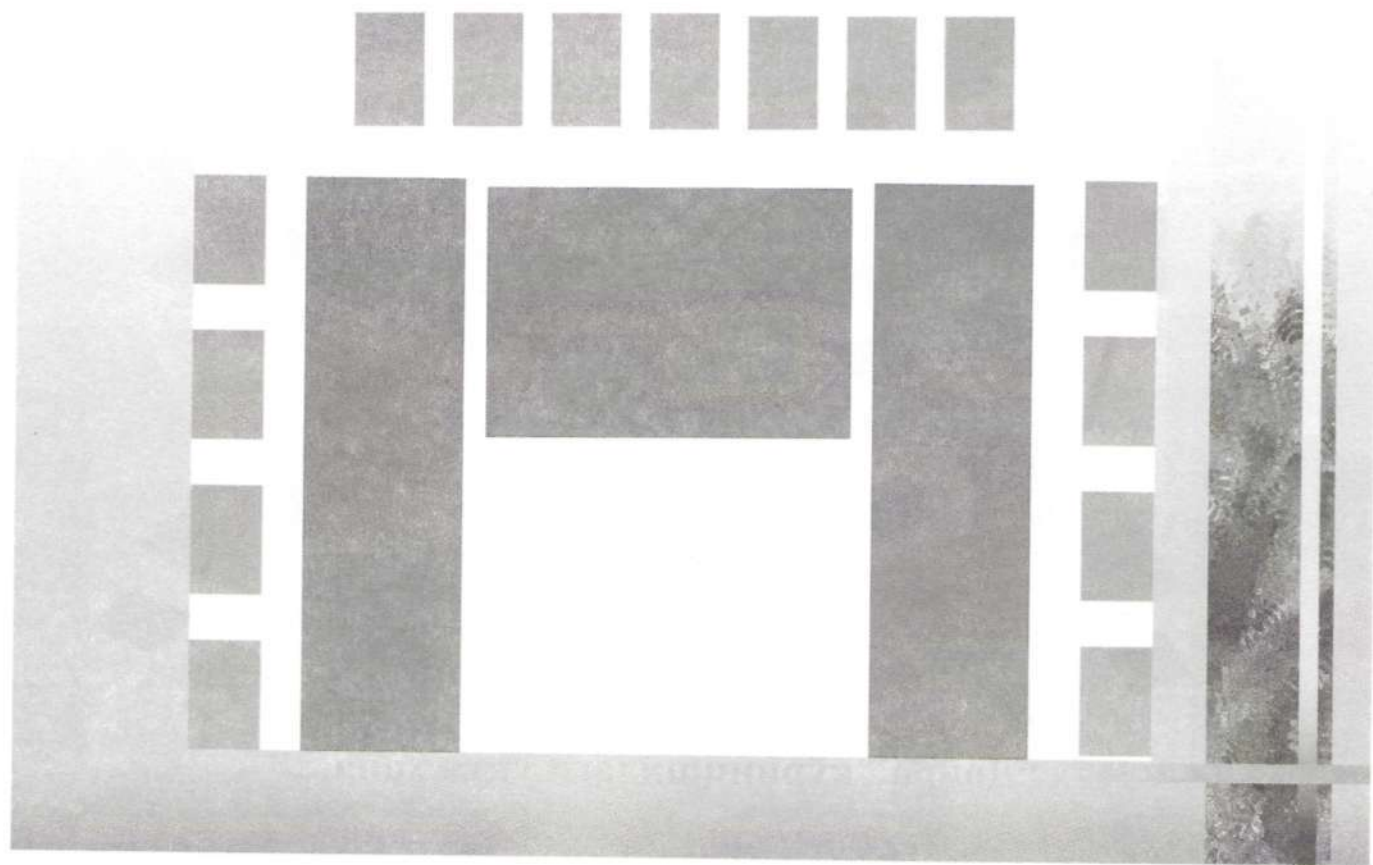

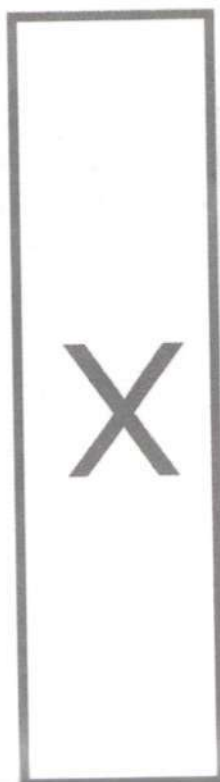
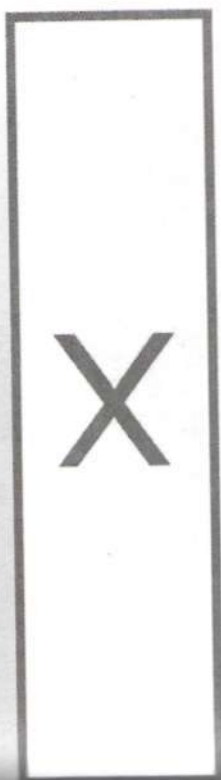

“Тақа” кўринишдаги ўқув хона

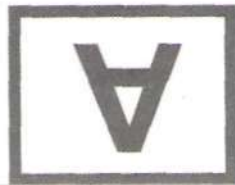
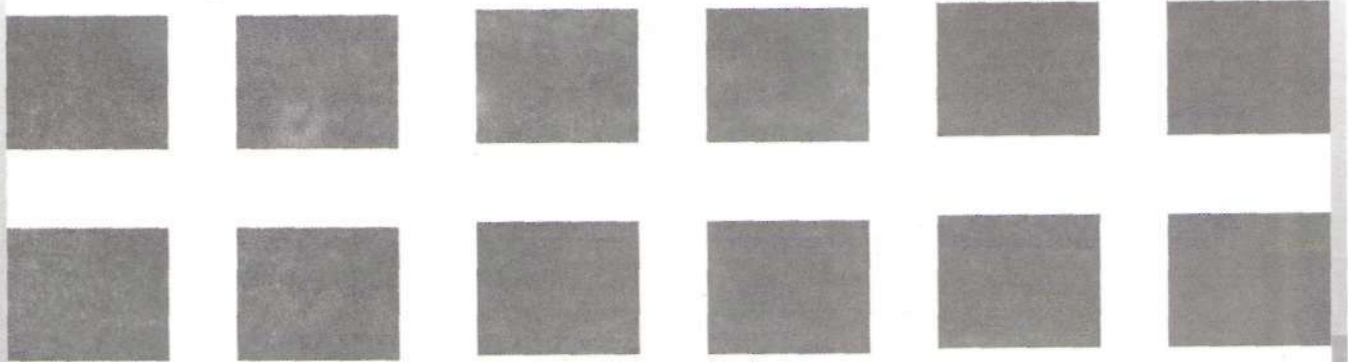
“П” харфи кўринишдаги ўқув хона

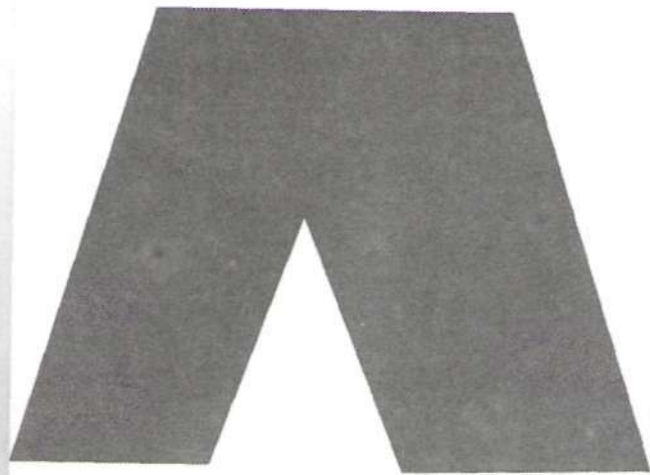

Маълумотнинг харақтерига қараб
Ўқитувчи томонидан мустақил
танланадиган ўқув хоналари
намуналари

“Якка тартиб” ўқув хонаси

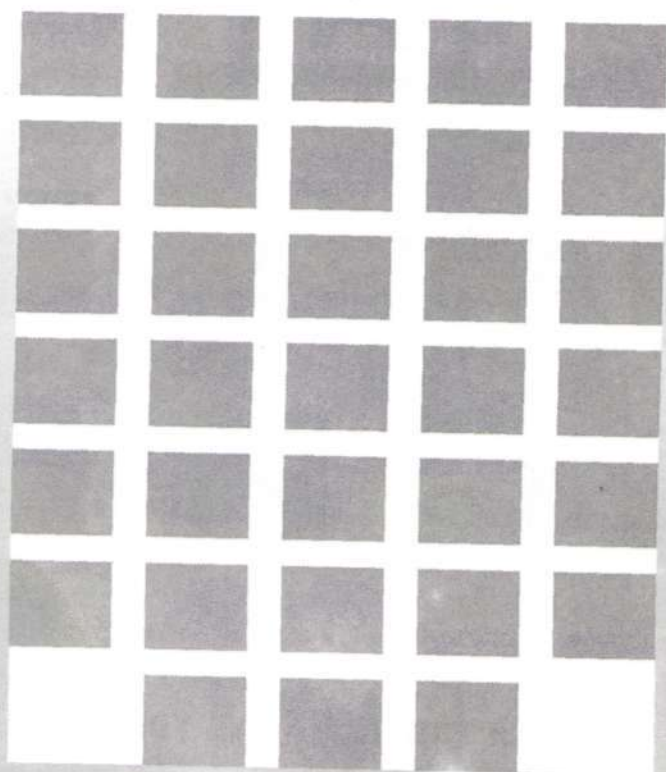

“V” харфи кўринишидаги ўқув хона

ЭЪТИБОРИНГИЗ УЧУН РАХМАТ!

“Квадрат” кўринишдаги ўқув хона

«Иновацион технологиялар» ўқув хоналарининг тавсифлари

5-илова

№	Номи	Қўлланлиши	Ишчи таққил этиши	Жихозлар	Қўшимча жиҳозлар
1	«Аудиотория» (Синф)	- марбуза - сухбат - маслахат	- жамоавий шакли	стол (парта)лар	- магнитли доска - аудио-видеоаппаратлар - мулътимедиа - экран - проектор
2	«II» харфи (I-вариант)	- марбуза - амалий машғулот - коллоквиум	- гуруҳ бўлиб - жупликка	- стол(парта)лар - стуллар	- магнитли доска - мулътимедиа - экран - проектор - компьютер
3	«I» харфи	- амалий ва лаборатория машғулотлари - коллоквиум - ишчан ўйин - имитациявий ўйин	- якка тартибда - жамоавий	- мажлис столлари - стуллар	- аудио-видеоаппаратлар - магнитли доска
4	«Дорра» (I - вариант)	- сухбат - мулоқот	- жамоавий - якка тартибда	эркин харақатланадиган (енгли) стуллар	- магнитли доска - видеомагнитофон
5	«Мунозара клуби»	- муаммоли машғулот - сухбат-мунозара - савол-жавоблар	- гуруҳ бўлиб - кичик гуруҳларда	- думалок столлар - стуллар	- магнитли доска - телевизор

6	«Ақварийум» (ичма-ич донра)	- амалий машғулот - лаборатория машғулоти - занжирсимон иш - семинар машғулоти - лаборатория машғулоти	- занжирсимон иш - жамоавий - якка тартибда	- якка тартибда ишга мулкаланган столлари - стуллар	- аудио-видеоаппаратлар - магнитли доска
7	«Думалок стол»	- назарий - сухбат ва мунозара - муаммоли машғу- лотлар	- жамоавий - якка тартибда	- катта думалок стол - стуллар	- экран - аудио-видеоаппаратлар - проектор
8	«Дорралар»	- семинарлар - имитациявий ўйинлар - вазиятли ижодий иш	- кичик гуруҳлар (ўтиш билан)да - кесимиша саволлар	- кичик думалок столлар - стуллар	- аудио-видеоаппаратлар - магнитли доска
9	«Икита кичи хона»	- назарий машғулот - амалий машғулот	- гурухий - аниқ вазифалар бажарганда	- мажлис столи - стуллар	- магнитли доска - экран - проектор - ўТВ - мулътимедиа
10	«Шахмат»	- назарий машғулот - якка тартибдаги машғулот - коллоквиум	- мустакил иш - якка тартибда - ижодий иш	- якка тартибда ишга мулкаланган столлар - стуллар	- экран - проектор - мулътимедиа

		- лаборатория машғулоти			
11	«Дойра» (2-вариант)	- мустақил иш - муаммоли машғулот - ижодий машғулот	- хужжатлар билан ишлаганда - материалларни ўрганишда -гуруҳий	-стуллар	- магнитли доска - мультимедиа -телевизор - видеоаппаратлар
12	«П» харфи (2-вариант)	- амалий машғулот	- жамоанинг иши (ўқув гуруҳлар) да	- мажлис столи -стуллар	- магнитли доска - экран -телевизор
13	«Тақа»	- назарий машғулот - амалий машғулот	- якка тартибда - жуфтликда - гуруҳ бўлиб	- мажлис столи - стуллар	- магнитли доска - экран - проектор - видеоаппаратлар

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.-Т.: Ўзбекистон, 1992.
2. Каримов И. Юксак маънавият - енгилмас куч.-Тошкент: Маънавият, 2008.- 176 б.
3. Миллий истиқдол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар (Урта махсус, касб-хунар таълим муассасалари учун қўлланма).-Т.: Янги аср авлоди, 2001.- 176 б.
4. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология: схѐмы и тесты. - М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006.
5. Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган ритуаллар тизими (1-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқ.-Т.: Фан, 1999.
6. Академик лицей ва касб-хунар коллежларида ўтказиладиган удумлар ва асосий тадбирлар тизими (2-китоб).- Бобобеков Х., Давлетшин М.Г., Ишмухамедов Р.Ж. ва бошқ.-Т.: Фан, 2005.
7. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори.-Т.: Шарқ,1998.-64б.
8. Вилсон Г., Макклафлин К. Язык жестов - путь к успеху - СПб: Издательство «ПИТЕР», 2000.
9. Дьяченко В.К. Организация структуры учебного процесса и его развитие.-М.: Педагогика, 1989.
10. Зиѐмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Педагогика. Олий ўқув юртлари учун дарслик. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000.
11. Йулдошев Ж.Г. Янги педагогик технологиялар йуналишлари, муаммолари, ечимлари// Халқ таълими, 1999, №4.
12. Йулдошев Ж.Г., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари.-Т, 2001.
13. Ишмухамедов Р. Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишларида педагогик технология (узбек ва рус тилларида).- Т.: УДАП, 2004.
14. Ишмухамедов Р. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
15. Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодилов А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби.-Т.,2007.- 122 б.
16. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах.-М.: Айрис-пресс, 2006.
17. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта.-М.: «Знание», 1989.
18. Количенко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей.- СПб.: КАРО,2005.-368 с.
19. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Учеб. пос. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров/ Под ред.Е.С.Полат.-М.:Издательский центр «Академия», 2005.
20. Педагогические технологии. Учебное пособие/Авт. сост. Т.П.Сальникова - М.: ТЦ Сфера, 2005.

21. Радугин А.А. Педагогика. Учебное пособие для высших учебных заведений.-М.: Центр, 2002.
22. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар.-Т.:Молия, 2003.
23. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2004.
24. Талызина Н.Д. Управление процессом усвоения знаний. - М.: МГУ, 1975.
25. Толипов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. - Т.; 2006.

Кириш	3
I БОБ. «ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР» МАХСУС КУРСИНИНГ ДАСТУРИ	6
Дастурнинг асосий мақсади ва тингловчиларнинг билим, қўникма хамда малакаларига қўйиладиган талаблар	6
«Инновацион технологиялар» курсининг дастури ва мавзулари	8
«Инновацион технологиялар» курсининг кундалик мавзулар тематикаси	10
II БОБ. ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЕРДАМИДА ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ	14
«Инновацион технология» лар тушунчаси	14
Технологик харита	17
Талаба (ёки ўқувчи)ларнинг билимини баҳолаш турлари ва уларнинг афзалликлари ҳамда камчиликлари	20
3-БОБ. ЎҚУВ ЖАРАЕНИДА ИНТЕРФАОЛ УСЛУБЛАР ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚўЛЛАШ УСЛУБИЯТИ	23
«Танишув» технологияси	24
«Тушунчалар тахлили» услуги	25
«Зинама - зина» технологияси	27
«Чархпалак» технологияси	29
«Бумеранг» технологияси	32
«3 x 4» технологияси	34
«Резюме» технологияси	36
«Муаммо» технологияси	38
«Лабиринт» технологияси	39
«Блиц-сўров» усули	40
ФСМУ технологияси	43
«Скарабей» технологияси	44
«Елпиғич» технологияси	45
«Мулоқот» технологияси	46
«Бахшлашув» технологияси	47
КБИ (кузатиш, бахшлашиш, ишонтириш) технологияси	51
Ёзма бахс (дебат) лар усули	53
«Муносабат» технологияси («Мураббий ва жамоа» мавзуси мисолида).	55
«Ташвиқот жамоаси» технологияси	57
«Ажил» (<i>амалиётда жамоавий ижодий ишпар</i>) технологияси	58
«Сценарий» тегиологияси иш и	59
"ИМАК" (ишонтириш мактаби) технологияси	60
«САН» технологияси (учлик самарали, ахлокий, назокатли)..	62
«Консенсус ВЙ КОНФРОИТИВИ» РОЛИ ИШЧАН ЙИНИ («Келишувва зиддиит»).	63

4-БОБ. МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ.	65
Асосий тушунчалар ва уларнинг маъноси.	65
Маросимларнинг гуруҳлари.	69
Ўзбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси.	71
Ҳаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар.	74
Таълим муассасаларида ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар.	75
5-БОБ. ДАРСГА КИРИШ ВА ТАҲЛИЛ ЭТИШ ТЕХНИКАСИ.	76
Дарсга кириш ва таҳлил этиш зарурати.	76
Даре таҳлилининг асосий таркибий қисмлари.	77
Таълим шакллари ва услубларига қўйиладиган замонавий талаблар.	79
Дарсни таҳлил қилиш бўйича ёрдамчи материаллар.	81
«Инновацион технологиялар» хонасининг кўринишлари.	82
1-илова. Баъзи интерфаол услуб ва инновацион технологияларнинг қискача таърифлари.	84
2-илова. «Ўқув жараёнида педагогик технологиялар» мавзусидаги Такдимот материаллари.	86
3-илова. «Педагогик маҳорат ва маданият» мавзусидаги такдимот материаллари.	123
4-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналарининг кўриниши намуналари.	153
5-илова. «Инновацион технологиялар» ўқув хоналарининг тавсифлари.	174
Фойдаланилган адабиётлар.	177
Мундарижа.	179